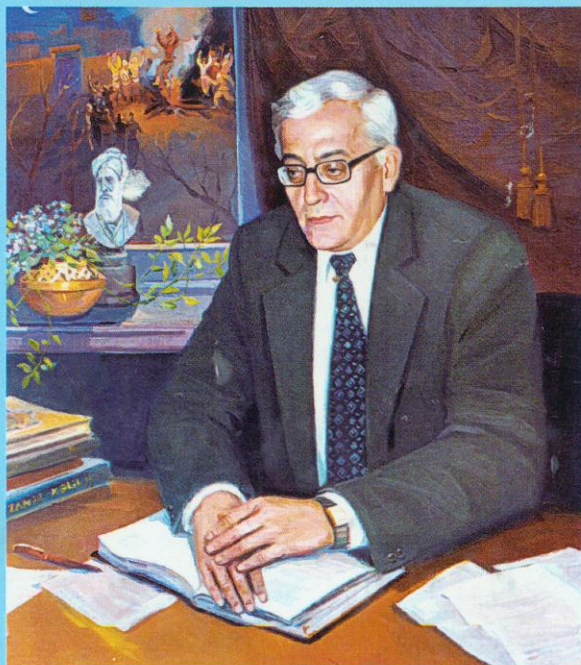

FÜZULİ ƏSGƏRLİ

SƏNƏTKARIN
UŞAQ
DÜNYASI

Sevimli yazıçılarımız

23.3 (5A4e)
7 91

FÜZULİ ƏSGƏRLİ

SƏNƏTKARIN UŞAQ DÜNYASI

F. Köçərli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 65463

MƏCBURİ NÜSXƏ
№ _____

Bakı – 2003

ƏW-fond

Redaktoru:

filologiya elmləri doktoru
professor Qara Namazov

Rəyçilər:

Pedaqoji elmlər namizədi,
dosent Bilal Muradov,

şair İlyas Tapdıq,

«Göyərçin» jurnalının baş redaktoru,
filologiya elmləri namizədi
şair Rafiq Yusifoğlu

Ədəbiyyatşınas Füzuli Əsgərlinin bu monoqrafiyasında Azərbaycan uşaq şair-yazıçısı Zahid Xəlilin həm uşaq şeri, həm uşaq nəsr, həm də böyük üçün qələmə aldığı poeziyası təhlilə cəlb edilmişdir. Bu yaradıcılığı elmi-nəzəri aspektdə araşdıran müəllif əsasən təhlil etdiyi əsərlərin ideya-bədii və sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə diqqət yetirir.

© ADPU nəşriyyatı - 2003

ÖN SÖZ

Taleyini bədii söz sənətinə həsr edən sənətkar həyatını qələmə almaq, onun yaradıcılıq laboratoriyasını başdan-ayağa araşdırmaq həm çətin, həm də böyük məsuliyyət tələb edir. Əgər həmin qələm sahibinin yaradıcılıq amplituası çoxşaxəlirdirsə, çoxjanlıdırsa, çəkilən çətinliyin, duyulan məsuliyyətin dərəcə həddi bir neçə qat artır. Onu da qeyd etsək ki, əslində bədii yaradıcılıq bütövlükdə sənətkar (şair, yazıçı, dramaturq) ixtirasıdır, novatorluqdur, poetik kəşflər sistemidir, obrazlar dünyasıdır, söz demək bir qədər də mümkünsüz olur. Əgər uşaq şair-yazıçısından söz açmalı olsaq, onun orijinal bədii yaradıcılığından, üslubu və poetik bədii dili və sair haqqında fikir yürütməli olsaq, bu mürəkkəblik daha çox üzə çıxar. Çünki təsadüfi deyildi ki, görkəmli rus tənqidçisi V.Q.Belinski (1811-1848) uşaqlar üçün bədii əsər yaratmağı ən şərəfli iş hesab edir, uşaq yazıçısının qarşısında ciddi tələblər qoyaraq yazırdı: «Bəli, uşaq yazıçısının yaranması üçün çox, olduqca çox şərtlər vardır: nəcib, sevən, rıqqətli, sakit, körpəcə-sadədil bir qəlb, yüksək məlumatlı bir ağıl, əşyaya aydın bir baxış, yalnız canlı təsəvvür deyil, həm də canlı, şairanə bir xəyal, hər şeyi canlı, rəngli surətlər halında təsəvvür etməyə qabil bir xəyal lazımdır. Aydın ki, uşaqlara məhəbbət, uşaq yaşının tələb, xüsusiyyət və təfərrüatını dərinləndirən bilmək də ən mühüm şərtlərdəndir».¹

Doğrudan da, bu şərtləri özündə bir sintez halında birləşdirən, yenicə dünyaya göz açmış körpə və uşaqları söz sehrinə salaraq, poetik təfəkkürün gücü ilə onların estetik-mənəvi tərbiyəsini formalaşdıran, bədii zövqünü zənginləşdirən bir sənətkarın meydana gəlməsi üçün gərgin zəhmətə qatlaşmaq tələb olunur. Bununla yanaşı, fitri istedad sahibi olmaq vergisi ilahidən gəlir. Bu vergi hamıya qismət olmur, insanın ilahi

¹ Bax: V.Q.Belinski. Seçilmiş məqalələr. – B., 1948, s.12.

tərəfindən müəyyən edilmiş yaş mərhələsində özünü büruzə verir:

Bizim bağçamıza bir çəmən düşüb,
Sürüşüb baharın çiyindən düşüb...

misraları bir gəncin kövrək qələmindən ağ kağız üzərinə düzüləndə, bir fitri istedad sahibinin bədii söz aləminə daxil olacağından xəbər verirdi. Bu gənc duyğularından yoğurduğu, qəlbindən süzülüb gələn poetik misraların düzümünü artırıdınca, artıq, bədii söz sənətinə məhəbbətinin sönməz olduğunu dərk etməyə başlamışdı.

Yaradıcılığından söz açdığımız bu qələm sahibi öz poetik dünyası ilə bədii təfəkkür sferasında gündən-günə püxtələşən, zaman keçdikcə üslubunu sabitləşdirən, təkrar olunmaz obrazlar yaradan Zahid Xəlildir.

«Yazmağa lap uşaqlıqdan başlamışam». Bu ifadələrə bir çox qələm sahiblərinin müsahibələrində rast gəlmək mümkündür. Tanınmış Azərbaycan yazıçısı Ə.Əylisli ilk yaradıcılığın çətinliyindən söz açaraq yazır: «Yazmağa öyrəşmişdim... Yazdıqlarımın hamısı pis idi, zəif idi, çünki oxuduqlarımın təsiri altındaydım. Öz yazımı mütləq kiminsə yazısına oxşatmaq istəyirdim, ayrı cür mümkün də deyildi... Yazmağa hamı belə başlayır, bu işin təbiəti belədir. Bu, bir yuxudur ki, hamı onu görür, hamı bu yuxuda olur. Bəlkə də bu yuxunu doyunca yatmasa, yəni özündən əvvəl yazanların təsirinə möhkəmcə qapılmasa, heç kəs normal yazıçı kimi yetişə bilməz, necə ki, uşaq doyunca yatmayanda normal böyüməz».¹

Təbii ki, qələmi ilk dəfə əlinə götürən Z.Xəlil də bu mərhələni keçməmiş deyildir. Şairin arxiv materiallarını nəzərdən keçirəndə məlum olur ki, o, ədəbi mühitə birdən-birə gəlməmişdir.

¹ Bax: Ə.Əylisli. Ədəbiyyat yanğısı. – B., 1989, s. 6.

İlk dəfə gənc Zahidin şair ola biləcəyinə inamı belə yaranmışdır: Yevlax şəhərində orta məktəbdə oxuyarkən tütün fermentasiya zavodunun mədəniyyət evində S.Vurğunun «Vaqif» dramı tamaşaya qoyulmuşdu və məktəbli Zahidə də Qacar rolu tapşırılmışdı. Tamaşa başlanır və Vaqiflə Qacarin məşhur üz-üzə gəlmə səhnəsi zamanı birdən necə olursa taxta qılınc Zahidin əlindən çıxır və düz tamaşaçıların qarşısına düşür. Vaqif rolunun ifaçısı öz sözünü deyib qurtarana kimi bir anlığa məktəbli Zahid fikirləşir, necə etsin ki, tamaşaçılar qılıncın əlindən çıxmasını təbii mizan kimi qəbul etsinlər. Fitri istedadı onun köməyinə çatır və birdən-birə bədahətən beyninə bu misralar gəlir:

Artıq qılıncım da düşür əlimdən,

Niyə yaşayıram, niyə sağam mən!

– deyərək o, asta addımlarla səhnədən düşür, qılıncı tamaşaçıların qarşısından götürür. Hamı da bunu təbii mizan kimi qəbul edir.

Tamaşadan sonra ədəbiyyat müəllimi Zahidi yanına çağırır, soruşur ki, sən «Vaqif» dramını hansı nəşrdən oxuyubsan, axı əsərdə nə Qacarin əlindən qılınc düşmə səhnəsi, nə də sənin dediyin o misralar yoxdur.

Məktəbli Zahid səmimi şəkildə boynuna alır ki, qılınc onun əlindən təsadüfən düşmüşdü və o, vəziyyətdən çıxmaq üçün iki misranı da özündən uydurub. Müəllimi onun bu məharətinə heyran qalır və istedadlı şagirdini tərəfləyir, onu həvəsləndirir.

Bu əhvalatdan sonra gənc Z.Xəlil başa düşür ki, o, şer yazmaq qüdrətinə malikdir və ondan şair çıxacaqdır.

Z.Xəlil ilk dəfə şer yazdığını isə belə xatırlayır: «Məktəbliyə riyaçılıq və ədəbiyyat fənlərinə böyük maraq göstərirdim. İlk dəfə altıncı sinifdə şer yazmışam. «Vətənim» şerim «Yeni Yevlax» qəzetində çap olunanda onuncu sinifdə oxuyurdum. O illərdə keçirdiyim sevinc indi də canımdadır».¹

¹ «Təhsil» qəzeti, 2002-ci il, 06 aprel.

Fitri qabiliyyət anadangəlmədir, ilahi vergisidir. Duyğulardan süzülüb gələn hər bir söz və ifadə ardıcıl ahənglə düzülərək poetik misralara çevrilir. Z.Xəlilin poeziyası da harada, hansı mətbuat səhifələrində dərc olunmasından asılı olmayaraq öz poetik sığlənəti və dəyəri ilə oxucuların qəlbini oxşadı. «Yeni Yevlax» qəzetinin səhifəsində təzəcə qələmə sarılmış 18 yaşlı Zahid haqqında xoş sözlər deyilirdi: «Rayonumuzda yaşayan, tütün zavodunun işçisi, gənc şair Zahid Xəlilovun şerləri daha maraqlı və daha təsirlidir». ¹ Artıq gənc Zahid Azərbaycan ədəbiyyatının vurğununa çevrilmişdi. Hələ aşağı siniflərdə oxuyarkən Nizami Gəncəvinin «Xosrov və Şirin» poemasını sevə-sevə oxuyurdu. Məktəbi bitirəndə əsəri başdan-ayağa əzbər bilirdi. Şair özü bu günləri belə xatırlayır: «Bağçamız vardı. Səhərdən axşama kimi orada bu kitabı oxuyurdum. Günlərin birində qonşumuz qulağım eşidə-eşidə anama dedi: «Ay Salatın, bu uşağı niyə cindara aparmırsan». Anam da mat-məəttəl qalıb, «uşağa nə olub axı» - deyə cavab verdi. «Görmürsən, uşaq hər gün eyni sözləri təkrar edir?»»

Bir gün yemək yeyirəm, anam mənə diqqətlə baxaraq, «ay bala, oxuduğun nə kitabdır? Sənin dərsindimi?» Dedim, xeyr, Nizami Gəncəvinin poemasıdır. Nəse xoşuma gəlir. Atam da ədəbiyyatı sevən adam olduğu üçün «işiniz olmasın, qoy oxusun», - deyərdi. Beləcə, poemanı əzbərlədim». ²

Z.Xəlil universitetə qəbul imtahanı verəndə də ədəbiyyatdan düşən suallardan biri «Xosrov və Şirin» əsəri olur. O, əsərdən bir neçə parçanı əzbər deyərək universitet müəllimlərini heyərdə qoyur. Onun ədəbiyyata olan sevgisini görənlər müəllimlər ona yekdilliklə «əla» qiymət yazırlar və o, universitetin jurnalistika fakültəsinin tələbəsi olur.

Yevlax tütün fermentasiya zavodunda işləyə-işləyə jurnalistika fakültəsində qiyabi təhsil alan, sonralar «Qələbə», «Mübariz» və «Təşəbbüs» qəzetlərində ədəbi işçi, məsul katib vəzifələrində işləyən bu gəncin yaradıcılığı haqqında məqalələr

¹ Bax: «Yeni Yevlax» qəzeti, 1960-cı il, 12 oktyabr.

² Bax: «Tələbə-press» qəzeti, 2003, 01 mart.

yazılırdı və bu da təsadüfi deyildi. Artıq Z.Xəlilin poeziyası onun sonrakı şairlik fəaliyyətinə təminat vermək qüdrətinə malik idi:

Qoyma qala sinəndə söz,

Duyğuları şerinə düz.

Atlaz donlu bu bağ, bu düz

Səndən yeni söz istəyir,

- misraları onun qəlbini ehtizaza gətirir, şairlik taleyini müəyyən edirdi.

«Mingəçevir işıqları» qəzetində belə bir məlumat diqqəti cəlb edir: «O vaxt /XX əsrin 60-cı illəri nəzərdə tutulur - F.Ə./ «Mingəçevir işıqları» qəzeti redaksiyası nəzdindəki ədəbiyyat dərnəyinin məşğələlərinə qaranıyız, zəif cüssəli bir gənc də gəlir, öz fəallığı, istedadı, maraqlı, dolğun məzmunlu şerləri ilə hamımızın diqqətini cəlb edirdi. Bu gəncin şerləri qəzet səhifələrində sevilə-sevilə oxunurdu. O, Zahid Xəlilov idi». ¹

Artıq 25 yaşlı şairin yaradıcılığında yeni poetik obrazlılıq görünməyə başladı və sonralar bu imkanlar daha da genişləndi. «Səndən yeni söz istəyir» şerini daha kamil, sərrast düzümümlü misralar, roetik söz axtarışları ilə zəngin olan şerlər silsiləsi əvəz etdi. Ədəbiyyatşünas V.İnberin təbiri ilə desək, yaradıcılıq prosesində gənc şair döyüşdü, istədiyi sözü, ifadəni, təşbehi, qafiyəni tapmaq üçün yorulub əldən düşənə qədər fikirləşdi. Nəticə isə uğurlu oldu. Çəkdiyi zəhmətin müqabilində bədii dilin tədiiliyi, saflığı, poetikliyi, obrazlılığı bədii-estetik zövq aşılaman yeni sənət nümunələri meydana gətirdi. Az sözlə bütöv bir fikri ifadə etmək bacarığı Zahid Xəlilin tez bir zamanda ədəbi mühitdə öz yerini tutmasına səbəb oldu:

Biz hər axşam ayrılarkən

Gözlərimlə səni, gülüm,

Qapınıza ötürərəm.

Sonra isə

Buludların üstü ilə

Evinizə gətirərəm...

¹ Bax: «Mingəçevir işıqları» qəzeti, 1974-cü il, 13 iyul.

Kiçik uşaq şerlərindən ibarət olan «Uçan çıraqlar» adlı ilk kitabı /1969/ çapdan çıxanda Z.Xəlil Azərbaycan Dövlət Universitetini yenicə bitirmişdi, müxtəlif adda qəzetdə çalışmışdı, 27 yaşı vardı. İlhamının tüğyan etdiyi bir vaxtda, onun ilk yaradıcılıq nümunəsi Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına yeni nəfəs verəcək bir qələm sahibinin gəlişindən xəbər verirdi. İri gözlüyü altından öz mənalı baxışları ilə uşaq dünyasını, real həyat hadisələrini səbrlə, müdrikcəsinə müşahidə edən, tükənməz şairlik potensialına güvənərək müşahidələrini poetik təsvirlərdə canlandıran və həmişəyaşar obrazlara çevirən müəllif bədii axtarışları ilə ucsuz-bucaqsız söz və ifadələr okeanı yaratmaqla yeni ədəbi nəslin öncüllərindən birinə çevrildi.

Bədii yaradıcılığa (şerə, nəsrə) və filologiya elmi sahəsinə paralel olaraq nüfuz edən bu gənc öz potensial imkanlarından məharətlə istifadə edərək 1974-cü ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə etdi. Onun «Azərbaycan uşaq poeziyası və folklor» mövzusunda elmi işi folklorun peşəkar yazılı bədii söz sənəti ilə bağlılıq tellərini daha dərinə üzə çıxartdı.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun auditoriyalarında tələbələrə mühazirələr oxudu, ədəbiyyatın nəzəri və praktik məsələlərindən söhbət açdı. Bədii yaradıcılıq sirlərini öyrənmək istiqamətində uzun illər tədqiqatlar apardı, poetik fikirlər sistemini araşdırmağa çalışdı. Nəticədə, ömrünün qiymətli illərini bu yola sərf edən Zahid Xəlil bu üç sahənin sintezindən ərsəyə gələn püxtələşmiş qələm sahibinə çevrildi.

Z.Xəlilin çap olunmuş şer və nəsr kitablarını xronoloji ardıcılıqla düzsək və ya onları dərinə təhlil etsək görərik ki, o, böyük ədəbi inkişaf yolu keçmişdir. «Uçan çıraqlar» (1969), «Qarışqalar» (1971), «Mən rəngləri tanıyıram» (1972), «Göydən üç alma düşdü» (1974), «Quşlar, quşlar» (1977), «Torağaylar oxuyur» (1979), «Ballıca» (1981), «Çıraq nənənin nağılları» (1983), «Cırtanla Azmanın yeni sərgüzəştləri» (1986), «Mavi dəniz sahilində» (1986), «Salam, Cırtan!» (1986) və sair əsərləri uşaqların təlim-tərbiyəsində, onların bədii zövqünün formalaşmasında, mənəvi-estetik dəyərlərin bütövləşməsində

mühüm rol oynamışdır. Uşaqlar bu kitabları oxuduqca özlərini Zahid Xəlil poetikasının seyrində, nağıllar dünyasının sirlə aləmində hiss edirlər. Ayrı-ayrı epik şer və hekayələrdəki müxtəlif xarakter və psixologiyaya malik olan uşaq obrazları ilə tanış olurlar: mətbəxdə gizlicə mürəbbəni yeyən, lakin öz gördüyü işi pişiyin boynuna atan İmran kimi uşaqlar özlərini şairin poetikasının sirlə aynasında görə bilirlər.

Z.Xəlil uşaqlar üçün daha əziz və doğma olan Vətənimizin – Azərbaycanın müqəddəs torpaqlarına, əsrarəngiz təbiətinə şer və hekayələr həsr etmiş, bir-birinə bənzəməyən müxtəlif obrazlar silsiləsi yaratmışdır.

Z.Xəlil yaradıcılığının sirri olduqca sadədir. O, sadəcə olaraq öz oxucularının mənəvi tələbatını duya bilir, müasir ədəbi prosesin məfkurə istiqamətini, mənəvi-estetik dəyərini real şəkildə dərk edir. Vətənə məhəbbət hissləri aşılaman, şüuru formalaşdıran əsərlər yazdığı daha üstün tutur, uşaqlara maraqlı görünən, həyat müşahidələrindən doğan mövzuları ədəbiyyata gətirir və orijinal obrazlar silsiləsi yaratmağa çalışır. O, bu gün də yaxşı bilir ki, yamsılamaqla deyil, yalnız keçilməyən ədəbi cıdırqla Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının gələcək inkişafına zəmanət vermək olar.

«Torağaylar oxuyur» şerlər kitabının və «Ballıca» adlı ilk uşaq nəsrinin çapından sonra Z.Xəlil yaradıcılığına maraqlı daha da artdı. Ədəbi tənqid onun poeziya və nəsrini təhlilə cəlb edərək öz yüksək qiymətini verdi. Tənqidçi-alim Bəkir Nəbiyev «Uşaq ədəbiyyatımız müasir mərhələdə» adlı məqaləsində Z.Xəlil yaradıcılığından bəhs edərək yazır: «Hələ «Torağaylar oxuyur» kitabındakı:

Bax, bu ağac giləsdı,

Yaz gəldi, bu ağacın

Budağmdan gül asdı, -

qəbildən olan şerləri ilə balacaları rıqqətə gətirən Zahid Xəlil «Ballıca» adlı yeni kitabındakı nağıl və hekayələrlə onları bir daha sevindirdi. Bu əsərlər uşaqlar üçün «Məlik Məmməd» və

«Cırtan» kimi, Andersen və Qrimm qardaşlarının nağılları kimi cazibədar və ürəkaçandır».¹

Yaxud, tanınmış rus tənqidçisi İqor Motyaşov Z.Xəlil yaradıcılığından ürək dolusu söz açaraq yazır: «Belinski demişdir, yaxşı uşaq ədəbiyyatı odur ki, həm balacaların xoşuna gəlsin, həm də böyüklerin, özü də yalnız uşaqlara məxsus olmasın, hamı üçün olsun. Zahid Xəlilin əsərləri bu mənada diqqəti cəlb edir».²

Əlbəttə, bütün bu deyilənlər Z.Xəlilin bədii yaradıcılığına yüksək qiymət kimi dəyərləndirilməlidir. Çünki onun dünya uşaq ədəbiyyatının inkişafında özünəməxsus yeri olan alman alim-filoloqları, folklorçu yazıçıları Yakob (1785-1863) və Vilhelm (1786-1859) Qrimm qardaşları və dünyanın ən tanınmış nağılcısı, «nağıllar kralı» adı ilə məşhur olan, danimarkalı yazıçı Hans Kristian Andersenlə (1805-1875) müqayisə olunması, həmçinin, yaradıcılığının görkəmli rus tənqidçisi V.Q.Belinskinin (1811-1848) ədəbiyyat nəzəriyyəsi ölçülərinə uyğunluq müqayisəsi hər qələm sahibinə nəsib olmur və ya belə bir müqayisə çox nadir hallarda aparılır, yaxud da heç aparılmır. Mübaliğəsiz demək mümkündür ki, Z.Xəlil Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı sahəsində dünya uşaq ədəbiyyatı korifeyləri ilə müqayisə edilən ilk qələm sahiblərindən biridir.

Z.Xəlilin ədəbi yaradıcılığı dünya xalqlarının bir çox dilinə, o cümlədən rus, Litva, latış, eston, moldav, Ukrayna, gürcü, özbək, qazax, türkmən, eləcə də alman, fin, yuqoslav, holland və hind dillərinə tərcümə olundu və o, daha da populyarlaşdı. Onun uşaqlar üçün yazdığı şer və hekayələr təkcə Rusiyanın uşaq mətbuatında («Murzilka», «Vesyolie kartinki», «Pioner», «Kolobok») deyil, eyni zamanda daha çox tirajla buraxılan «Nedelya», «Literaturnaya qazeta» və «Rabotnitsa» kimi qəzet və jurnallarda müntəzəm dərc edildi. Müəllif «Kölgələr» və «Limonad içməyin» hekayələrinə görə «Literaturnaya qazeta»nın «Zolotoy telyonok» mükafatına layiq görüldü.

¹ B.Nəbiyev. Söz ürəkdən gələndə. – B., 1984, s. 177.

² Вах: «Литературный Азербайджан», 1985, № 7, с. 111-117.

Z.Xəlil uşaq ədəbiyyatını tədqiq edən Beynəlxalq cəmiyyətin keçirdiyi simpoziumun iştirakçısı oldu və sonralar bu təşkilata üzv seçildi. Keçirilmiş ümumittifaq müsabiqəsində «Salam, Cırtan!» kitabı birinci yeri tutdu və «Ən yaxşı uşaq kitabı» diplomuna layiq görüldü. «Cırtanla Azmanın yeni sərgüzəştləri» adlı kitabı isə «Ən yaxşı uşaq kitabı» devizi altında keçirilən Respublika müsabiqəsində də ilk yeri qazandı.

Z.Xəlil ardıcıl olaraq uşaq ədəbiyyatı problemləri üzərində geniş tədqiqat işləri apararaq dəyərli bir elmi əsər ərsəyə gətirdi. «Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mənşəyi, təşəkkülünün əsas amilləri və inkişaf problemləri» mövzusunda doktorluq dissertasiyası edərək (1990) filologiya elmləri doktoru adına layiq görüldü.

Moskvanın «Detskaya literatura» nəşriyyatında çap olunmuş «Detskaya literatura Azerbaydjana» (tərcümə edən İ.Motyaşovdur) adlı monoqrafiyası (1987) ona uğur gətirdi. Bu monoqrafiya M.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası, akademik Məmməd Arifin «Azərbaycan xalq ədəbiyyatı» dərslindən sonra ikinci bir dərslük kimi qəbul olundu və tələbələrin istifadəsinə verildi. Universitetin professoru, tanınmış alim Əziz Şərif bu monoqrafiyanın əhəmiyyətindən söz açmış, onun gərəkli bir dərslük olduğunu dönə-dönə vurğulamışdır.

Elmi-tədqiqat işləri, pedaqoji fəaliyyət, bədii yaradıcılıq – bütün bunlar Zahid Xəlilin paralel apardığı sahələr olsa da, əsla yorulmur, əksinə, gecə-gündüz çalışır. «Uşaqlar üçün yenə yazırsınızmı» sualına o, belə cavab verir: «Mən hərdən mahnılır üçün nəğmə mətnləri də yazıram. Yəni böyükler üçün sevgi şerlərini deyirəm. Amma ona ciddi yaradıcılığım kimi baxmıram. Uşaqlar üçün isə yazdıqlarımı ciddi işim hesab edirəm».

Z.Xəlil uşaq gözü ilə dünyaya baxmaqdan yorulmur. Özünün dediyi kimi, balaca bir qılgıncımla böyük tonqallar yandırır, balaca açarla böyük darvazalar açaraq, uşaq aləminin sirlərini onların özlərinə açıqlayır. Özü də bu ifadələri təkrar etməyi xoşlayır: «Uşaq aləmi o qədər maraqlı dünyadır ki...».

Z.Xəlilin çoxşaxəli yaradıcılıq fəaliyyəti bu kiçik həcmli «Ön söz»ə sığışan deyil. Monoqrafiyanın növbəti fəsilərində onun yaradıcılıq laboratoriyasını araşdıracaq, poeziya və nəsr əsərlərini təhlil etməyi çalışacağıq.

UŞAQLARI SÖZ SEHRİNƏ SALAN ŞAİR

Uşaqlar üçün yazılan hər bir əsər ədəbiyyatımızın çox vacib tərkib hissəsi kimi yaş, estetik zövq və anlam səviyyəsi müxtəlif olan minlərlə insan övladı tərəfindən oxunaraq dərk edilir. Balacaların, yeniyetmələrin, o cümlədən də gənclərin dünyagörüşünün formalaşmasında, maraq dairəsinin genişlənməsində, əxlaqi və mənəvi tərbiyəsində, xarakterlərin müsbət istiqamətdə inkişafında və ən nəhayət, bədii zövqünün cilalanmasında bu ədəbiyyatın təsir qüvvəsi olduqca böyükdür. Görkəmli pedaqoq V.A.Suxomlinski qeyd edirdi ki, «əqli tərbiyədə dünyanı bədii vasitələrlə dərk etmək əsas yer tutur. Ədəbiyyat dərslərində fikrin güclü müttəfiqi – təəssürat, ətraf mühit hadisələrinin emosional qavrayışı fəaliyyətə başlayır. Ədəbiyyat – insanşünaslıqdır və eyni zamanda özünüdərkətmənin, özünütərbiyənin, özünütəsdiiqin ən incə vasitələrindən biridir. Ədəbiyyat, əgər insanın hər şeylə maraqlanan nəzərləri özünə tərəf çevrilmişsə, əgər insan mənəvi-estetik ideal nöqtəyi-nəzərindən özünə qiymət vermirsə, tərbiyəedici qüvvə olmaqdan qalır».¹

Bəs, uşaqlar üçün yazılan bütün ədəbi nümunələr (poeziya, nəsr, dramaturgiya) qeyd edilən çərçivədə öz zəruri funksiyasını yerinə yetirə bilirmi? Bunun üçün ədəbi janrın hansı obrazlılıq keyfiyyətlərinin hüdudlarını, onun hansı struktur imkanlarını novatorcasına axtarıb tapmaq lazımdır ki, uğurlu nəticələr əldə edə biləsen?! Yaxud, hansı poetik kəşflər sistemini yaratmaq, obrazlı fikir söyləmək iqtidarında olmalısən ki, uşaqlar bu ədəbi yaradıcılıq sferasından əl çəkmək istəməsin, onun sehri aləmi arxasınca gedə bilsin?!

Belə bir qənaətə gəlmək mümkündür ki, uşaq poeziyamızın ideya-poetik ənənələrinin, xüsusiyyətlərinin, üslub-forma və janr müxtəlifliyinin bugünkü və gələcək inkişafı

¹ Bax: V.A.Suxomlinski. «Vətəndaşın doğulması». – B., 1975, s. 135.

istedadlı qələm sahiblərinin poetik fəallığı ilə sırf dərəcədə bağlıdır və bunsuz müasir uşaq poeziyasını təsəvvür etmək mümkün deyildir. Tədqiq etdiyimiz əsərlərdən və poetik təəssüratlardan da bunu görmək o qədər də çətin deyildir.

Bəs, uşaqlar əsasən hansı qələm sahibinin yaradıcılığına meyl göstərirlər?

O yaradıcılığa oxucu meyli güclü olar ki, həmin bədii əsərlərin sahibi xalq ədəbiyyatını və klassik ədəbiyyatı bütün incəliklərinə kimi bilsin, onun bədii ruhunu qavrasın, poetik ahəngini ürəkdən duysun, həm də istedadı etibarilə həqiqi şair olsun. Belə olan tərzdə, öz sirli dünyalarına yol axtarıb tapmaq, bu dünyanın bədii, poetik kəşfinin həsrətində olan uşaqları yalnız fitri istedadın dili ilə, yaradıcı xəyalın qüdrəti ilə danışıla bilən şair öz arxasınca apara bilər. Fransız ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Antuan de Sent-Ekzüperinin (1900-1944) təbiri ilə desək, o, həmçinin «öz uşaqlıq səltənətindən gələn» qələm sahibi kimi görünə bilsin.

Bu xüsusiyyətləri Zahid Xəlildə aydın şəkildə görmək mümkündür. Şairin həyat səhifələrini vərəqləyərkən məlum olur ki, o da öz uşaqlıq səltənətindən gəlmişdir və onun uşaqlığı fonunda məsum bir varlığın sirli, problemlı dünyası dayanır. Bu dünyanın poetik misralarda canlandırılması uşaqların yaşayış tərzini, həyata baxışını, onların hansı istək və arzuların həsrətində olduğunu, hansı mənəvi qidaya ehtiyac duyduğunu dərindən dərk edəndən sonra mümkündür və Z.Xəlil öz poetik yaradıcılığı prosesində bunları incəliklə duya bilmişdir.

Hər bir sənətkarın, yaradıcı şəxsiyyətin, o cümlədən uşaq şairinin özünün fərdi həyata baxışı, sənətə, ədəbi texnikaya yanaşma tərzini müxtəlif ola bilər. Bu, təbiidir. Lakin uşaq şairinin ən böyük yaradıcılıq sirri onun uşaqlara və uşaqlıq illərinə necə münasibət bəsləməsindədir, o dövərə, zamana yanaşma tərzindədir.

Z.Xəlil uzun illər yaş xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq uşaqlarla yaxın təmasda olsa da: «Artıq nəvələriniz var və yəqin ki, daha uşaq ədəbiyyatı Sizin üçün keçilmiş mərhələdə» sualına

təvazökar şair belə cavab verir: «Nə danışırırsınız, mən hələ uşaq ədəbiyyatının sirlərinin otuz faizinə vaqif olmamışam. Uşaq aləmi o qədər maraqlı bir dünyadır ki...».¹

Şair bəzən böyükələrin uşaqlara olan münasibətini narazılıqla qarşılayır, onları düzgün tərbiyə etmək üçün yollar axtarmağın zəruriliyindən söz açır. Bu kövrək məxluqun yanlış münasibətdən hər zaman sınağından narahatcasına danışır: «Bəzən biz böyükələr uşaqlarla elə danışırdıq ki, guya onların daxili dünyalarını tam bilirik, hələ üstəlik onların sadələvh suallarına cavab vermək belə istəmirik. Cavablarımızla onları sanki ələ salırıq. Uşaq isə üzə vurmasa da, bizdən inciyir, sınır, sonra heç bir dərdini həmin böyüyə demir. Çünki ondan öz səviyyəsində cavab almır».²

Şair öz ədəbi yaradıcılığını da bu notların üzərində kökləyir, uşaqların sual dolu baxışlarını dərindən duyur, onların mənəvi istək və arzularını, poetik ehtiyacını təmin etmək üçün yollar arayır, ədəbi axtarışlarını davam etdirir. Nəticə isə uğurlu olur, balaca oxucular şairin bədii-estetik təxəyyülündən qidalanırlar.

Təbiət ilahi qüdrətdən yarananda canlılar yaranış ardıcılığına görə bir-birinə bağlı şəkildə, zəncirvari düzülüşlər. Flora və faunadan sonra insan övladı üçüncü olmuşdur. Bu düzülüşün məntiqi mənası odur ki, insan özündən əvvəl təbiət üzərinə naxış salmış bu iki canlı olmadan yer üzündə yaşaya bilməzdi.

Bəlkə elə ona görə də şairlər ilk yaradıcılıqlarında daha çox flora və faunanın təsvirinə yer verirlər?! Elə Z.Xəlil də təzəcə işıq üzü görmüş «Uçan çıraqlar» kitabını «Qırxbuğum», «Göbələk» və «Gicitkan» şeri ilə başlayır. Həm müalicə əhəmiyyəti olan, həm də qida məhsulu kimi istifadə edilən, bəzən bəzək bitkisi kimi işlədilən qırxbuğumun xassələrini nəzmə çəkən şair, onun zahiri portretini də sadə və oynaq dillə canlandırma bilmişdir:

¹ Bax: «Vətən səsi», 2001, 16 fevral.

² Bax: yenə orada.

Hər il bahar gələndə,
Qaranquşlar gələndə
Çıxır torpaq altından.
Gövdəsi bugum-bugum,
Elə bil neçə yerdən
Düyünlənib qırxbuğum.
Yığır ondan bir ətək
Uşaqların hərəsi.
Axı, ləzzətli olur
Qırxbuğumun kətəsi.

On misradan və yeddi hecadan ibarət olan bu kiçicik şerddə şairin poetik cəhdi tək-cə bir ot bitkisinin xassələrinin sadalanması və zahiri təsviri kimi nəzərə çarpmır. Şair həmçinin bu misralarla Azərbaycan təbiətinin zənginliyini, rəngarəngliyini, əvəzsizliyini və gözəlliyini qırxbuğumun üzərində cəmləmiş, onun uşaqlarda heyrət və pərəstiş doğuran estetik dəyərini əlvan boyalarla təsvir etmişdir.

«Qırxbuğum» və «Göbələk» şerləri də uşağın onlara müraciəti formasında qələmə alınmışdır. Bu müraciəti təşkil edən söz və ifadələr o qədər dilə yatımlı, poetik obrazlılıqda fərdiləşdirmə və tipikləşdirmə o qədər qüvvətlidir ki, uşaqlar bu şerləri tez də ağ kağıza bənzəyən yaddaşlarına köçürə bilirlər. «Gicitkan» şeri də elə bu qəbildəndir:

Hasarların dibində
Gördüm tala-taladı.
İstədim yığam onu,
Əllərimi daladı.
Mənə qulaq as, -dedim
Ay davakar gicitkan,
Tikanların var deyə
Niyə lovğalanırsan?!

Bu şerddə uşaq nitqinə məxsus spesifik ifadələrin yaratdığı poetik effekt, cilalanmış leksik vasitələr, üslub və fikir aydınlığı daha qabarıq nəzərə çarpar.

Z.Xəlilin şer yaradıcılığında poetik duyumun dəyəri və sirri ondadır ki, onun fərdi üslubunda folklorumuza xas olan şirindillilik vardır. Şairin bədii üslubu forma və məzmunun müəyyən harmonik vəhdəti, fikir və onun obrazlı ifadəsi arasında adekvatlıq, ən nəhayət, fikir və duyğuların ifadə edilmə tərzii, xarakteri, üslubu kimi poetizmlə dolu qəlbin həmişə səslənən, gərilmiş simləri ilə şərtlənə bilir. Şair uşaqlarla bu şirin üslubla təmas yaratdıqca, onları olduqca aydın, ahəngdar, rəvan nitqlə fikrini ifadə etmək bacarığına yiyələnməyi öyrədir. Məsələn, «Göbələk» şerində uşağın müraciətlə dediyi ifadələr və söz düzümü onun yaş xüsusiyyətinə uyğundur:

Göbələk, ağ göbələk,
Ay ağpapaq göbələk!
Dağlarda qar əriyib
Qarışanda sellərə,
Çimib yaz yağışında
Çəpələn bu çöllərə.
Kol dibində bitirsən
Elə bil ki, çətirsən...

«Uçan çıraqlar» kitabındakı şerlər əsasən dördlük, beşlik və yeddilik heca vəznii ilə yazılmışdır. Zahirən sadə görünən, lakin metaforikləşdirilmiş söz düzümündən ibarət olan bu şerlərdə real həyat lövhəsi yaradılmışdır. Beş hecadan ibarət olan «Payız» şeri həcmcə yığcam olsa da, təbiət təsviri elə canlı verilmişdir ki, sanki məharətli bir rəssamın yağlı boya ilə çəkdiyi bir mənərə əsərinin qarşısında dayanıb xəyala dalmısan:

Yarpaq saralır,
Susur torağay.
Dağlar dumandan
Örtür kələğay.
Çöllər bir sarı
Kürkə bürünür
Səhər bağlarda
Qırov görünür.

Ağaclar üstə

Sarı heyvalar...

Bu mənzerəni poetik misralarla kağız üzünə köçürmək üçün şairdən təbiətin bütün sirlərini, fəsilərin ən incə çalarlarını dərk etmək üçün uzun sürən müşahidələr tələb olunur. Belə ki, payızın təsvir edilən mənzerəsi bir günün içərisində yaranmır, müəyyən zaman çərçivəsində tədricən, təbiətin zəruri inkişaf qanunlarından kənara çıxmada davam edən proseslərin məcmusundan doğur. Şair təbiətdə gedən bu dəyişikliyi sərraf gözü ilə müşahidə edərək qələmini fırçaya çevirir, söz palitrasının əlvan çalarlarından istifadə edərək oxucu təxəyyülündə heyratamiz lövhə, mənzerə obrazlılığı nümunəsi yaradır, real gerçəkliyin tam təfərrüatı ilə təsviri Z.Xəlil yaradıcılığında poetik boyalarla əks olunur.

«Çobanyastığı», «Çəmən», «Kəpənəklər», «Dəvə», «Uçan çıraqlar» kimi uşaq şeirlərində təbiətə heyranlıq şairin mənliyində bir portretli obrazlılıq nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir.

«Kəpənəklər» şerində müəllif uşaqların söz ehtiyatını və bədii zövqünü zənginləşdirmək məqsədilə obrazlı söz və ifadələrdən bacarıqla istifadə edir və ya axtarışında olur. Kəpənəklər gah «qərənfilin fincanına girir», gah da zərif qanadları al-əlvan çiçək rənginə düşür. Bəzən isə kəpənəklər «uçan çiçəyə» bənzədilir. Şair məharətlə təsvir etdiyi, estetik gözəlliyə malik olan kəpənəklərin dalınca sanki özü də qanad açıb uçur, onların bütün uçuş tərzinə, tül kimi incə, zərif qanadlarının ilahi gözəlliyinə göz qoyur, sərrast seçilmiş poetik misralarla bədii təsvirin gücünü bir qədər də artırır:

... O vaxtdan kəpənəklər

Gör neçə rəng olublar.

O vaxtdan kəpənəklər

Uçan çiçək olublar.

Şair bu şerdə müqayisə komponentlərini məharətlə seçdiyinə görə (kəpənəklərin uçan çiçək olması və s.) belə

müqayisə üsulu söz sənətinin məcazlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Şerdə poetik obrazlılığın maya rolunu oynaması onun poetik çalarlarını nəzərəcərpacaq dərəcədə artırmışdır.

Az sözlə bir tabloluq real həyat mənzerəsi yaradan, balacalar üçün gözəl, romantik üslub seçməyi bacaran şair həqiqi söz sərrafına, poeziya vurğununa çevrilir, məcazi epitetlər vasitəsilə lirik obrazlılığın bitkin nümunəsini yaradır. Real təbiətin füsunkar gözəlliyini, incəliklərini, canlı aləmin rəngarəngliyini qeyri-adi poetik boyalarla təsvir etməklə mənzerə obrazlılığının ən kamil nümunələrini yarada bilir.

İyirmi süjetli şer toplanmış «Uçan çıraqlar» kitabında uşaqların mənəvi aləmini zənginləşdirən, bədii dilin cıllanmasına xidmət edən poetik düzümə kifayət qədər rast gəlmək mümkündür. Şair hər bir sözün dəyərini yüksək qiymətləndirərək, yerli-yerində işlətməyə çalışır.

Görkəmli rus yazıçısı Maksim Qorki söz yaradıcılığını bədii sənətdə əsas götürərək yazırdı ki: «Ədəbiyyatın əsas materialı sözdür. Bizim bütün təəssüratlarımızı, fikirlərimizi müəyyən formaya salan da sözdür... Sərrast seçilmiş söz, ifadə və cümlələr əsasında sənətkar elə parlaq lövhələr, elə canlı portretlər yarada bilər ki, oxucu təsvir edilən varlığı, hadisəni və ya şəxsiyyətin gözü ilə görmüş kimi olar. Sənətkar bilməlidir ki, o, sadəcə qələm işlətmir, bəlkə də, söz və ifadələr əsasında şəkil çəkir, portret yaradır. Həm də o, insanı rəssam kimi hərəkətsiz təsvir etmir, surət və personajları dinamik inkişafda, qaynar iş fəaliyyətində, ardıcıl və qətiyyətli mübarizədə canlandırır...»¹

Z.Xəlil yaradıcılığında bu tövsiyələrə ciddi əməl olunur. Poeziyasındakı ahəngdarlıq, musiqililik, simmetriklik yalnız söz və ifadələrin sərrast düzümündən yaranır. Sərrast söz və ifadələrlə uşaq qəlbinin dərin guşəsində gizlənmiş sirlə məqamlar üzə çıxır. Məsələn, «Ay dənizə düşübdür» şerində müxtəlif düşüncə tərzinə malik olan uşaqların mübahisəsi verilmişdir:

¹ M.Qorki. Ədəbiyyat haqqında. – B., 1950, s. 137-138.

Ay səmədan sürüşüb,
Mavi dənizə düşüb.
Onu çin-çin ləpələr,
Qucağında oynadır,
Dəniz sanki anadır...

Bu epik şerdəki uşaq obrazları müxtəlif yaş xüsusiyyətlərinə və təfəkkür tərzinə malik olsalar da, uşaqılıq dövrünü keçirirlər. Onların hamısı ayın səmədan sürüşüb mavi dənizə düşdüyünə uşaq sadələvhlüyü ilə inanırlar. Onlar tezliklə Ayın dənizdən çıxarılmasını istəyirlər: bir uşaq « balinalar, balıqlar tutmasaq udar onu» fikrini irəli sürür. O birisi «göylərdə Ay yanmasa, gecə qaranlıq olar» deyər təşviş keçirir. Digəri isə özünə və yoldaşlarına təskinlik verir: «Bəs neon lampaları!» - deyər Ayı əvəz edər biləcək bir şey tapdığına inanır. Bir uşaq isə daha çox narahatdır: «Birdən Aya ilişər, balıqçı qarmaqları» - deyər təşviş keçirir. Müxtəlif fikirlər söyləyən uşaqlar sonradan birgə qərar çıxarırlar: «Gəlin tor atıb, onu çıxaraq sudan».

Yalnız uşaqların ata-anaları işə qarışandan sonra narahatçılığa son qoyulur:

Ay qopmayıb yerindən,
Xəzərin sularına
Onun əksidir düşən.

«Uşan çıraqlar»dakı şerlər mövzu baxımından rəngarəngdir, bədii cəhətdən tutumludur. Şairin üstün cəhətlərindən biri də budur ki, o, real görünən hər bir əşyanın, canlı varlığın təsvirində onlara qeyri-adi don geyindirə bilir. Uşaqlar üçün bəlkə adi görünəcək bir çiçək, yaşıl çəmən və ya yağan qar şairin qələmində qeyri-adi dona bürünür, balaca oxucu bu təsvirin al-əlvan boyaları içərisində sanki nağullar aləminə düşür. Çobanyastığının zahiri portretində və poetik təsvirində bədii təsvir vasitələrindən məharətlə istifadə edən şair, oxucuya sadəcə olaraq estetik zövq aşılamaq, həmçinin onlarda heyranlıq və pərəstiş hissi oyadır:

Üzü girdədir
Yanağı sarı.

Gör nə qəşəngdir
Ağ saçaqları!
Gecələr yerə,
Gündüzlər günə
Baxandır
Çobanyastığı.
Sanki balaca
Günəbaxandır
Çobanyastığı.

Z.Xəlil bu çiçəyin – çobanyastığının hamının müşahidə edə bilmədiyi görünməz xassələrini real boyalarla uşaqlara təqdim edir. Şairin təsvirində bu bioloji varlıq daha canlı, yaradıcı bədii təfəkkürün poetik məhsulu kimi nəzərə çarpır.

«Çəmən» şeri şairin poetik yaradıcılığında ən yüksək zirvədə dayanır. Bu şerdə illüstrativlik və portretli obrazlılıq daha aydın görünür, nəticədə, real varlığın əks olunması gözlərimiz önündə əsrarəngiz bir mənzərənin yaranmasına səbəb olur. Şerdəki poetik obrazlılıq bədii dilin fəlsəfəsinə çevrilir:

Bizim bağçamıza
Bir çəmən düşüb,
Sürüşüb baharın
Çiyindən düşüb.
Gündüzlər nə qədər
Quzu var orda,
Xırpaxırp otlayır
Quzular orda...

Şeri oxuduqca söz hörgüsündəki dəqiq məcazi ifadələrin seçiminə heyrətlənməyə bilmirsən. Söz axtarışından uğurla çıxan Z.Xəlil bu şerdə poetik gözəllik yarada bilmişdir. «Baharın çiyindən çəmənə sürüşüb düşməsi» isə şairin təkrarolunmaz poetik ixtirası və poetik kəşfi kimi dəyərləndirilə bilər.

Uşaq ədəbiyyatı problemlərindən bəhs edən görkəmli rus yazıçısı Aleksey Tolstoy «Uşaqlarımızın uşaq ədəbiyyatından istədikləri nədir» sualına belə cavab verirdi ki, «hər şeydən əvvəl, onlar istəyirlər ki, onların ədəbiyyatı onların həyatı qavrama miqyasına və tərzinə uyğun olsun».¹

«Çəmən» şeri uşaqların anlam və qavrama dərəcəsinə, həyat tərzinə uyğun olaraq qələmə alınmışdır. Şairin duyğu və düşüncələrindən süzülüb gələn poetik misralarda uşaqların hər gün üstündə oynadıqları çəmənliyin – təbiətin bir parçasının real obrazı ustalıqla yaradılmışdır:

Səhər otlar üstə
Şəhdən inci var,
Şehlər quzuların
Gözütək parlar.
Düzü, başdan-başa
Tərifdir çəmən,
Quzu tükü kimi
Zərifdir çəmən...

Burada uşaqlar tərəfindən aydın dərk edilən mənzərəlilik və poetik obrazlılıqda bir lirizm vardır, həm də musiqililik duyulur. Bu şer əsasında mahir bir rəssam öz fırça və palitrasının qüdrəti ilə yəqin ki, real həyat lövhəsi yarada bilərdi.

Z.Xəlilin yaradıcılığında konkretlik daha çox özünü göstərir, çünki poetik təfəkkür üçün konkretlik xarakterik keyfiyyət hesab olunur. Xüsusilə uşaq şerində bu keyfiyyətə böyük ehtiyac duyulur. Ədəbiyyatşünas alim X.Cabbarov bu problemə toxunaraq yazır: «Tarix boyu uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin dilini konkretlik bildirən isim, sifət, fel və zərflərdən hörmək, təşbeh, metafora qiymətləndirici təsviri və metaforik epitet, sineqdoxa, təşxis, metonomiyalar, ritm və ahəngdarlıq, denotativlik, qafiyəlilik, alliterasiyalılıq,

¹ А.Толстой. О детской литературе. Изб. Соч. в 6-ти томах, том 6. – М., 1953, с. 569.

sadalamalar, bədii xitablar, sintaktik təkrarlar, qoşa sözlər, təqlidi sözlər, nidalar, imperativ sözlər, yanılmaclar əsasında qurmaq sənətkarların gözəl yaradıcılıq ənənəsi olmuşdur».¹

Z.Xəlilin poetik yaradıcılığında bu xüsusiyyətlərə kifayət qədər rast gəlmək mümkündür.

Şairin uşaq poeziyasında üstün və maraqlı cəhətlərdən biri də onun yumorlu və poetik zarafat tərzində yazılmasıdır. «Yalançı İmran», «Oynayıram beşikdə», «Hərflər», «Dələ» və digər şerlər uşaqların təbessümünə və gülüşünə səbəb olur. Bu epik şerlərdəki obrazların özünəməxsus mənəvi dünyası, əxlaqi sifətləri və psixoloji-xarakterik xüsusiyyətləri vardır. Şən əhvali-ruhiyyə, uşaq təbiətinə məxsus olan incə, şirin yumor daha qabarıq nəzərə çarpır.

«Yalançı İmran» epik şerində verilmiş kiçik bir əhvalatın poetik təsvirindən oxucunun dodaqları istər-istəməz qaçır, üzünə xəfif bir təbessüm qonur:

İmran mətbəxə qaçdı,
Qabın ağzını açdı,
Mürəbbəni yedi o,
Amma gəlib yavaşca
Anasına dedi o:
--Quyuğunu buladı,
Pişik gəlib yaladı.
Anası baxdı ona,
İnanmadı sözünə.
Mürəbbənin şirəsi
Bulaşmışdı üzünə.

Bu kiçik şerdə məsum qəlbli bir uşaq xarakteri təsvir edilmişdir. Yalanın nə olduğunu hələ dərk etməyən, ona görə də onu deməyə hələ bacarmayan, nəticədə yalanının üstü açılan İmranın hərəkəti yumoristik gülüş doğurur.

¹ X.Jabbarov. Bədii ədəbiyyatda obrazlılıq.- B., 1986, s. 98-99.

Yaxud, «Oynayıram beşikdə» şerindən oxucuya aydın olur ki, Cəmalə dünyaya hələ təzəcə göz açmışdır, nə yeriyə, nə də danışa bilir. Şair isə bu körpənin hərəkətlərinə dinamiklik verir, beşikdə əl-qol atan Cəmaləni fiziki və əqli səhətdən bir qədər də «böyüdür», danışdırır və onun «sözlərinə» yumor qataraq oxucunun dodaqlarında təbəssüm oyadır. Beşikdən yerə düşə bilməyən bu qızcıqaz özü-özünü oxuculara təqdim edir:

Mənim adım Cəmalə,
Özüm bir qəşəng qızam.
Atam-anam deyir ki,
Gül qızam, çiçək qızam,
Hələ çox uşağam mən,
Deyirlər şıltağam mən...

Uşaqlara xas olan, çox da mürəkkəb olmayan xarakterinin təqdimatından sonra: «Oynayıram beşikdə, nə işim var eşikdə»-deyərək sanki öz körpəliyini boynuna almaq istəmir.

«Dələ» şerində də yumor hissi daha qabarıq nəzərə çarpır:

Niyə xırdasan belə,
Ay dələ?!
Amma quyruğun
Yumşaq bir şələ.
Qaçıb çıxırsan
Budaqların başına
Gözlə, birdən düşərsən
Uşaqların başına.

Z.Xəlil şerlərində baş verən hadisə və ya əhvalatları ya pəhrəmanların dili ilə, ya da öz poetik fikri ilə uşaqların təbiətinə xas olan incə, şirin yumorla oxuculara çatdırır.

Z.Xəlilin «Mən rəngləri tanıyıram» kitabındakı şerləri nəzərdən keçirdikcə onun fərdi üslubunda, poetik söz düzümündə bir püxtələşmə hiss edirsən. Şairin portret mahiyyətli obrazlılıq əsasında yaratdığı mənzərə lövhələri daha çox diqqət doğurur.

«Rənglər, çiçəklər və böcəklər» bölümünə daxil edilmiş «Çəmənin xalı», «Arılar», «Cincilim», «Göy qurşağı», «Dəvələr» və sair şerlərdə şair gerçəkliyi estetik ideal səviyyəsinə qaldıraraq poetik lövhələr yaradır.

«Çəmənin xalı» şerində məcazın növlərindən məharətlə istifadə edən şair dolğun təbiət obrazı yarada bilmişdir. Təsvirə cəlb edilmiş obyekt təbiətin kiçik parçası olsa da, bütöv bir obraz təsiri bağışlayır:

Göy çəmənlər yamaca
Sərilmiş bir xalıdır.
Qızıl-qızıl lalələr
Yanağının xalıdır.

Misraların azlığı şeri heç də poetik obrazlılıqdan məhrum etmir, əksinə, onu daha da ideal səviyyəyə qaldırır. Burada göy çəmənlərin yamaca sərilmiş bir xalını xatırlatması, qızıla çalan lalələrin xalının yanağının xalı kimi təsviri şerin bədii dəyərini bir qədər də qüvvətləndirir.

Z.Xəlilin uşaq şerləri öz yığcamlığı ilə diqqəti cəlb edir. Az sözlə bütöv fikri ifadə etmək bacarığına malik olan şair bu üsuldan tez-tez istifadə etməyə çalışır. Bilir ki, uşaq şeri söz yığnağı olmamalıdır, onların kövrək sinirlərini tarıma çəkmək yox, söz seçimi, söz düzümü – fikir düzümü ilə onları oxşamaq, onlara sığal vermək lazımdır.

V.Q.Belinski poeziyanın yığcamlığına üstünlük verərək yazırdı ki: «Lirik əsərlərin uzunluğu ondan irəli gəlir ki, ya şair eyni bir əsərdə bir duyğudan başqa duyğuya keçir və bu keçidləri, istər-istəməz ritorik əlavələrlə doldurmağa məcbur olur, ya da saxta şerə və daha artıq lirikaya zidd olan bir cərəyana qapılıb hər hansı didaktik, mücərrəd fikirləri inkişaf etdirir».¹

Z.Xəlil şerində öz yığcamlıq prinsipinə sadıq qalır, sözlə «oynayaraq» onları saf-çürük edir, uşaqların qəlbinə hakim kəsilə bilən, onun bədii zövqünü formalaşdıran sənət əsəri yaratmaq

¹ V.Q.Belinski. Seçilmiş məqalələr. – B., 1948, s. 60.

üçün şair ilhamından güc alır, qəlbini ehtizaza gətirir. «Arılar» şerində bunun bariz nümunəsini görürük:

Vızıldayıb çəmənləri
Gəzir bir-bir arılar.
Çiçəklərin qulağına
Nəğmə deyir arılar.

Uşaq təfəkkürü və təxəyyülünün müstəqilliyi çox mühüm əqli keyfiyyətlərdən biridir. Bu müstəqilliyin hər bir uşağa aşılması üçün onu öz düşüncəsinin ixtiyarına buraxmaq daha məqsədəuyğundur. Uşaqları məşğul edən, düşündürən, yaxud onları sevindirib kədərləndirən hər hansı bir bədii əsər düşüncə mənbəi ola bilər. Bu baxımdan, Z.Xəlilin uşaq poeziyasında düşündürücü məqamlar, poetik detallar balaca oxucuların bədii təfəkkürünün inkişafına xidmət edir.

«Mən rəngləri tanıyıram» şerində Elman adlı uşağın dili ilə rənglər bir-bir sadalanır, ayrı-ayrı cisimlərin, bitki və meyvələrin rəng çalarları poetik misralarla təqdim olunur. «Səma mavi, üumurta ağ, sapsarıdır günəbaxan və yaxud, «qırmızıdır gülöyşə nar, yarpaq yaşıl, kömür qara, dəniz göydü, qızılıdır boranılar» deyə balaca oxucuları rənglərlə tanış edir.

«Mən rəngləri tanıyıram» kitabına daxil edilən şerlər mövzu baxımından da rəngarəngdir. Şair canlı təbiətdə mövcud olan bitki və quşların xassələrini poetik misralarda canlandırır. Uşaq poeziyasına elə adda obrazlar gətirir ki, bu adların çoxusu balaca oxuculara məlum deyildir. «Cincilim», «Qəcələ», «Qutan», «Anqut», «Uçağan böcək» sair şerlərdəki obraz adları ilk baxışda uşaqlara tanış gəlməsə də, şerləri oxuyandan və onların zahiri portretinə və xarakterik xüsusiyyətinə bələd olandan sonra təsəvvürlərində bir aydınlıq yaranır.

«Uçağan böcək» şerində şair bu canlının zahiri cizgilərini elə məharətlə qələmə alır ki, el arasında «Fatma nənə» adlandırılan xallı böcəyin real surəti uşaqların gözləri önündə öz varlığı ilə canlanır:

Balacadır bu böcək,
Arıdan da xıradır.
Üstündəki xalları,
Darıdan da xıradır.
Qırmızıdır, yumrudur,
Sanki qız muncuğudur.
Görsən elə bilərsən
Uçan gözmuncuğudur.

Cəmisə səkkiz misradan ibarət olan bu şerdə müxtəlif varlıqlar arasında müəyyən oxşarlıq, bənzəyiş görmək və onları təsvir etmək bacarığı Z.Xəlilin müşahidəçilik və poetik duyumlu olmasından xəbər verir.

Şair «Dəvələr» şerində öz dözümlüyü və qeyri-adi zahiri görkəmi ilə digər canlılardan fərqlənən bu heyvanın zahiri portretini və xarakterini bədii təsvir vasitəsilə açmaqla onun haqqında tam təsəvvür yarada bilir:

Belləri yəhər kimi,
Gözləri fənər kimi,
Uzunayaq dəvələr,
Yekədodaq dəvələr.
Beş gün ac da gəzərlər,
Susuzluğa dözərlər.
Ancaq incitsən bir az,
Düz yeddi il unutmaz
Beli yəhər dəvələr,
Gözü fənər dəvələr.

Dörd hecalı «Şanapipik» şerində bu bəzəkli quş uşaqlara elə poetik söz düzümü ilə təqdim edilir ki, onlar söhbətin hansı quşdan getdiyini dərhal başa düşürlər. Dəqiq bədii təsvirin köməyi ilə şanapipiyin rəsminin misralarda həkkinə nail olan şair şerin işığını bir az da artırır:

Dimdiyi var
İynə kimi.

Gözləri var
Düymə kimi.
Ayaqları
Bapbalaca.
Qonar hərdən
Bir ağaca.
Nəgmə deyər:
«Bup-bup, bup-bup.
Meşəmişdə
Nə var, nə yox?!»

Z.Xəlil quşlar aləmini uşaqlara tanıdır, onların zahiri portretini təsvir etməklə, keçirdiyi həyat tərzini də real boyalarla əks etdirir. «Qızıl qaz», «Tovuz quşu», «Qartal», «Qırğılar», «Qağayılar» və sair şerhlərdə ayrı-ayrı quşların müqayisəli canlı təsvirinə rast gəlirik.

Ədəbiyyatşünas X.Cabbarovun bir fikri ilə razılaşmamaq olmur: «İllüstrativlik və bu əsasda müqayisə söz sənətində uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin dili üçün ən səciyyəvi keyfiyyətdir».¹

«Qartal» şerində qartalla qaya müqayisə edilir, qayaya xas olan xüsusiyyətlər qartalın üzərinə köçürülür, metaforikləşdirilmiş bir obraz meydana çıxır:

Şappıldadıb qanadını
Baxdı göyə,
Qayadan bir qartal uçdu.
Elə bildim bu qayanın
Bir parçası qalxdı göyə.

Olduqca uğurlu, təkrarolunmaz müqayisə aparan şair bitkin bir obraz – Qartal obrazını yaratmışdır. Bu obraz müqayisə yolu ilə daha qüvvətli nəzərə çarppır.

Öz füsunkar gözəlliyi ilə onsuz da başqa quşlardan fərqlənən tovuz quşu şairin poetik misralarında daha da gözəlləşir, uşaqların gözündə ilahi bir varlığa çevrilir. Z.Xəlil

¹ X.Cabbarov. Bədii ədəbiyyatda obrazlılıq. – B., 1986, s. 98.

poetik obrazlılığın ilkin şərti olan sərrast, seçimli söz düzümündən istifadə edərək özünün yeni bir tovuz quşu portretini yaradır:

Zərlidir, rəngbərəngdir
Elə bil ki, ipəkdir,
Sərilib çəməniyə.
Tükü bənzər nərgizə,
Qərənfilə, laləyə.
Qəşəngdir tovuz quşu.
Baxan deyir: elə bil
Bahar çiçəklərindən
Çələngdir tovuz quşu.

Psixoloqlar apardıqları tədqiqat və müşahidələrindən belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, uşaqlar ilk yaş dövründə (12 yaşa qədər) müxtəlif janrlı ədəbi yaradıcılıq materiallarına meyl edirlər. Daha çox rəvayət və əfsanələrə, öz yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq nağıl süjetli poetik misralara, konkret, real şəkildə təsvir olunmuş obrazlara, portretlərə, tablo və karikaturalara, marinist təsvirlərə və sair janrlara istiqamətlənirlər. Uşağın bu yaş dövründə müqayisə və qarşılaşdırmalar onlara həm bədii-estetik zövq verir, həm də mənəvi-əxlaqi təsir göstərir.

Z.Xəlil adlarını çəkdiyimiz sahələrə məharətlə nüfuz edir, portret, tablo və təbiət mənzərələrini (obrazlarını) müqayisə və qarşılaşdırmalar yolu ilə təsvir etməyə çalışır. Şair «Göy qurşağı» şerində poetik fikir yaratmaqla buna nail olur:

Şimşək çaxdı
Qarı nənə
Hənasını
Qurdu yenə.
Yağış kəsdi
Günəş göyden
Bəzəkli bir
Kilim asdı.

Bu şerhdə şimşəklə yağışın birgə yaratdığı ecazkar mənzərə poetik misralarda daha əlvan boyalarla verilmişdir. «Qarı nənin hanası» adlanan, bir neçə rəngə çalan göy qurşağı göydən asılan bəzəkli bir kilimə bənzədilir. Şairin bu canlı təsviri uşaqların kövrək təxəyyülündə əsrarəngiz təbiət mənzərəsi canlandırır. Təbiətin adi səma hadisələrindən yaratdığı bu möcüzəli rəngarənglikdə oxucu öz estetik zövqünü, bədii təfəkkür tərzini formalaşdırır.

Z.Xəlil bəzən oxucularını söz seyrinə salmaq üçün yaradıcı fantaziyasını işə salır, onları nağıl dünyasına çəkib aparır. Ya bitkiləri, ya da quş və heyvanları alleqorik üsulla dilə gətirir, onların xarakterik xüsusiyyətlərini bədii boyalarla təsvir edir.

«Meşədən teleqramlar» silsiləsindəki şerlər öz forma və məzmununa görə orijinal təsir bağışlayır. Alleqorik səciyyə daşıyan bu şerlərdə hər bir heyvanın həyat tərzindən kiçik bir epizod verilir. Əyripəncə ayı öz teleqramında əlinin daha arı pətəklərinə çatmamasından, lakin armud sarıdan korluq çəkmədiyindən, yırtıcı canavar kəndə girə bilmədiyindən və qara köpəyin ona əngəl olmasından, bütün heyvanlardan zahirən aciz görünən dovşan canavardın və ovçulardan yayınmasından söz açır. Çoxbilmiş tülkü isə meşələri gəzib yorulduğundan, hiyləgərliyini yerə qoyduğundan və meyvə ilə dolandığından gileylenir. Atəşböcəyinin giley-güzarı isə tamam başqadır:

Mən fanaram, amma heç
Asmayırlar budaqdan,
Hər tərəfə uçuram
Görünürəm uzaqdan.

Şifahi xalq ədəbiyyatından da bizə məlumdur ki, yanılmaclar yenicə dil açan kiçik yaşlı uşaqların çətin söz və ifadələrin düzgün, səlis tələffüz etməsinə vərdislər aşılayır. Xalq ədəbiyyatında kifayət qədər yanılmaca rast gəlmək mümkündür. Məsələn: «Ağ balqabaq, boz balqabaq, boz balqabaq, ağ balqabaq», «Küp qulpu, xub küp qulpu» və sair.

Yanıltmaclar müxtəlif şəkildə qurula bilər. Yəni iki sözün tez-tez təkrar olunması, cümlədə bir sözün müxtəlif tərzdə ifadəsi, sinonim sözlərdən yaradılan cümlə, eyni sözün təkrarından düzəldilən mürəkkəb cümlə qurulması yolu ilə də yaradılır.

Z.Xəlilin yaradıcılığında da şer-yanılmacların xüsusi yeri vardır. Bu yanılmaclar öz orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir, həmçinin kiçik yaşlı uşaqların düzgün tələffüz vərdislərinin formalaşmasına və nitq inkişafının rəvanlığına əvəzsiz xidmət göstərir. «Tutu», «Aşır», «At» və bu kimi şer-yanılmaclar uşaqların çətin tələffüz etdikləri sözlərin səlis deyilişinə nail olmaq üçün əsas rol oynayır. Burada verilmiş seçimli sözlər uşaqların hafizəsinə birbaşa qonur:

On iki yaşlı Tutu,
Çıxıb çırpırdı tutu.
Bir quş isə uzaqdan
Hey oxuyurdu: Tu-tu.

Yaxud, «At» şer-yanılmacında:

--Ata, ay ata,
Ata bax, ata
Ramiz istəyir
Ona daş ata.

Ümumilikdə götürsək, Azərbaycan uşaq ədəbi yaradıcılığında şer-yanılmaclardan az istifadə edilmişdir. Çünki bu janrın poetik misralarda yaşanması üçün qələm sahiblərindən ciddi söz araşdırılması tələb olunur. Sözlərin seçimi, yumorlu söz və ifadələrin düzümü ilə şer-yanılmac yaratmaq, uşaqların çöhrəsində təbəssüm doğurmaq o qədər də asan deyildir. Lakin Z.Xəlil bu janrın inkişafına çalışır, orijinal, öz üslubuna xas olan şer-yanılmacları ustalıqla yaradır. Şairin yaradıcılıq üstünlüyü ondadır ki, o, sözləri seçərkən uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alır, sözləri zərgər dəqiqliyi ilə cilalayır, nəticədə, balaca oxucular bu şer-yanılmacları daha tez qavrayır, əzbər deməyə çalışırlar:

Bu da qonşu Aşırdı,
O, çəpərdən aşırdı,
Birdən necə oldusa
Çəpəri də aşırdı.

«Mən rəngləri tanıyıram» kitabında müəllifin «Gəlin nağıl danışaq» başlığı altında müxtəlif mövzulu mənzim nağılları toplanmışdır. Şair uşaqların anlam və deyim tərzini nəzərə alaraq dördlük, beşlik və yeddilik heca vəznindən istifadə etdiyindən, bu mənzum nağıllar oynaqlığı, diləyatımlığı, rəvanlığı ilə öz ahəngini qoruyub saxlaya bilir. Alleqoriyadan istifadə etmək yolu ilə qələmə alınmış bu mənzum nağıllarda ideya və poetik fikirlərin, obraz və xarakterlərin, məcazi formada ifadə edilmiş simvolik-rəmzi surətlərin bədii təcəssümü öz əksini tapmışdır.

«Qara qulaq, ağ küçük», «Cütçü və pələng», «Mən tülküyəm», «Sıfırın nağılı» mənzum nağılları maraqlı süjetə malikdir və burada tərbiyə məqsədi izləmək meyli daha çox nəzərə çarpır, bu isə uşaqların mənəvi-əxlaqi tərbiyəsinin formalaşmasında əvəzsiz rol oynayır.

«Qara qulaq ağ küçük» mənzum poemasının məzmunu belədir: çil fərə kədərli, çünki «onun dümağ yumurtası, yumru, yumaq yumurtası» hər gün hindən oğurlanır, oğru isə məlum deyildir. Qızıl xoruz qəzəblənir, oğru mütləq tapılmalıdır. Bunun üçün oğrunu güdmək lazımdır.

Poemada qara qulaq ağ küçük belə təsvir olunur:

Gülməli bu küçük,
Quyruğu çox tülküdü.
Qulaqları pələdi.
Deyirlər ya tülküdü,
Ya da ki, bu dələdi.

Oğrunu güdürlər və məlum olur ki, çil fərənin yumurtasını oğurlayan qara qulaq ağ küçükdür. Toyuqlar tərəfindən oğurluq üstündə yaxalanan, qızıl xoruz tərəfindən ifşa olunan, ördək və qazların, qanadları min rəngə çalan kəpənəklərin qarşısında dərin peşmançılıq hissi keçirən,

xəcalətindən zirzəmidən bayıra çıxma bilməyən qara qulaq ağ küçüyün son durumu belə təsvir edilir:

Ağ küçüyün əlləri
Tir-tir əsirdi elə.
Quyruğunu qısmışdı
Ayaqlarına hələ.
Yekə dodaqları da,
Pələ qulaqları da,
Titrəyirdi qorxudan.

Şair bu misralarla oğurluğun yaxşı hal olmadığını uşaqlara başa salır, onlarda belə mənfi hərəkətlərə qarşı nifrət hissi aşılayır. Həmçinin, onları bu yola düşməməyə, həyatda düz, ləkəsiz olmağın gözəlliyini əsas meyar tutmağa dəvət edir.

Şair «Sıfırın nağılı»nda M.Füzulinin «Meyvələrin söhbəti» alleqorik əsərindən bəhrələnsə də, süjet və forma baxımından öz orijinallığını saxlaya bilmişdir. Bu mənzum nağılda əhvalat miqdar rəqəmlərinin qızğın mübahisəsi ilə başlanır. Rəqəmlərin hər biri öz üstünlüyünü göstərmək üçün özlərini öyməklə, tərifi etməklə məşğuldurlar. Onların içərisində tək cəf sifir rəqəmi bu söhbətə qoşulmur. Lakin digər rəqəmlər sifiri rəqəm saymırlar:

--Sıfıra bax, dedilər,
Fağıra bax, dedilər.
Gör nə yaman xırdadır,
Tək dayananda yazıq
Hamımızdan xırdadır...

Sıfır bu mübahisələrdən və saymazlıqdan dilxor olur, incik halda kitabdən çıxıb oradan uzaqlaşır. Sonradan sifiri ələ salan miqdar rəqəmləri başa düşürlər ki, əgər sifir onların yanında durmasa dəyərləri azalar. Onların tək olmasından və ya yerlərinin səhv düşməsindən belə istənilən rəqəmi almaq mümkün olmaz. Ona görə tutduqları əməldən peşman olurlar və yenə də sifirin dalınca minnətə gedirlər.

«Sıfırın nağılı»nda miqdar rəqəmlərinin müqayisəsi və qarşılaşdırılmış şəkildə təsviri çox maraqlı verilmişdir. Yeddilik

heca vəzni üstündə qələmə alınmış bu mənzum nağılda rəqəmlərin hər biri bir bitkin obraz səviyyəsində çıxış edir:

Doqquz deyirdi ki, mən
Hamının başıyam.
Səkkiz fəxr edirdi ki,
«Doqquzun yoldaşıyam».
Yeddi deyirdi:-- Bir az
Keyfim yoxdu, xəstəyəm.
Altı dedi:-- Doqquzam,
Amma başı üstəyəm.
Beş dedi:-- Qiymətlərin,
Hamısından başam mən.
Dörd dedi:-- Nə dərdim var,
Beş ilə yoldaşam mən.
Üç deyirdi:-- Üçəm mən,
Kim deyir ki, heçəm mən?!
İki düşünüb dedi:
-- İki dənə birəm mən
Yazsan böyür-böyürə,
On nədir, on birəm mən...

Z.Xəlil bədii yaradıcılığında nağıl motivlərinə geniş yer verməsi təsadüfi deyildir. Şair ömrünün müəyyən dövrünü tədqiqatına həsr etdiyi Azərbaycan folklorundan bəhrələnərək canlı şairanə xəyala malik olmağı zəruri saymaqla yanaşı, onu da çox aydın dərk edir ki: «... Uşağa surətlər, rənglər, səslər lazımdır. Uşaq mücərrəd ideyaları sevmir, ona tarixçələr, rəvayətlər, hekayələr, nağıllar lazımdır...»¹

Z.Xəlil janrından asılı olmayaraq bədii yaradıcılığında bu şərtlərə əməl edir, uşaqlara rənglərdən, təbiət mənzərələrindən, təbiət hadisələrindən, flora və faunadan, maraqlı, cəlbedici əhvalatlarla dolu olan nağıllar aləmindən söhbət açır, onları maraqlandıran mövzu və obrazları uşaq ədəbiyyatına gətirir. Nəticədə, onun yaradıcılığında mövzu dairəsi geniş olur,

yeknəsəklik duyulmur. Şair həmişə axtarışda olduğuna görə uşaqları sehləyən təkrar olunmaz poetik bir aləm yarada bilir.

Z.Xəlil yaradıcılığını araşdırarkən məlum olur ki, o, öz uşaq poeziyasında daha çox təbiəti vəsf etmişdir. «Göyden üç alma düşdü» (1974) şerlər kitabının ilk bölümünü də «Təbiət mahnı oxuyur» başlığı ilə açır. Azərbaycanın füsunkar təbiətinin vurğunu olan şair onun müqəddəs, zəngin torpağının hər bir qarışını, onun gur şlalələrini, yaşıl dona bürünmüş meşələrini, axar çaylarını, qaynar bulaqlarını, cənnəti xatırladan ab-havasını poetik misralarla qələmə alır.

«Şlalə» şerində şair təbiətin yaratdığı möcüzəli gözəlliyi elə poetik misralarla tərənnüm edir ki, sanki özü də neçə illərdir yeni bir çağlayan, gözəllərin topuqlarına qədər uzanmış dağınıq saçlarına bənzəyən, sıldırım qayaların başından üzü aşağı süzülüb axan coşqun şlalənin həsrətidədir:

Sıldırımından sallanır,
Elə bil dağ yoludur.
Yamaqlara dırmaşan
Keçinin ağ yoludur.

Z.Xəlilin uşaq poeziyasında müxtəlif rəyihəli, rəssam palitrasının və fırçasının qüdrətindən yaradılmış əlvan boyalı təbiət mənzərələrinə kifayət sayda rast gəlmək mümkündür. «Nərə çəkdi dalğalar», «Tayalar», «Yay», «Şəffaf cıdır», «Durnalar», «Dənizə axşam düşür», «Qar», «Sərçələrin nəğməsi» və sair şerlərdə peyzaj və ya mənzərə obrazlılığı əsas yer tutur. Sərrast söz seçimindən düzümlənmiş poetik misralar rəngarəng mənzərələr yaradaraq təbiətin əsrarəngiz gözəlliyini uşaqlara daha çox sevdirmir, Azərbaycanın hər bir guşəsi tərənnüm olduqca, onlarda milli hissi bir qədər də gücləndirir. Bu şerlərdə təbiət gözəllikləri sadəcə sadalanaraq təsvir olunmur, həm də peyzaj və mənzərələrin vəsfindən doğan vətən sevgisi uşaqlara geniş təbliğ olunur.

«Qar» şerində konkret və modelli sözlərin təkrarı ilə (çiçək-çiçək, lopa-lopa) qış mənzərəsinin əlvan boyalarla təsviri

¹ V.Q. Belinski. Seçilmiş məqalələr. – B., 1948, s. 132.

canlandırılır. Şair bu təsvirin gücü ilə qarla örtülmüş Azərbaycan kəndinin bir guşəsini gözlərimiz önünə gətirir:

Qar yağıb çiçək-çiçək,
Qar yağıb lopa-lopa.
Qar geyinmiş təpələr
Bənzəyir bir ağ topa.
Atıb yaşıl kürkünü,
Ağ bürünüb ağaclar.
Baxırsan elə bil ki,
Qar gətirib ağaclar.
Hələ Muğana, Milə
Nə qədər qar düşübdür.
Deyirsən bu düzlərə,
Ağ buludlar düşübdür.
Görün, necə parlayır
Qar dümağ ipək kimi.
Evlər qarın altından
Çıxıb göbələk kimi.

Z.Xəlil poetik misralı şerlərini balaca oxucuların ixtiyarına verəndə narahatlıq keçirmir. Çünki o, yaratdığı obrazlar və bədii təsvirlər vasitəsilə uşaqlarla təmasda olur, onlarla söhbətləşə bilir və ona görə «uşaqlar da belə adamları çox xoşlayırlar» (V.Q.Belinski).

Z.Xəlil Vətən torpağını qarış-qarış gəzdiyinə və geniş müşahidə qabiliyyətinə görə təbiətə xas olan flora və faunanın xassələrini poetik misralarla təsvir edərkən yanılmaz. Çünki o, təbiətin sirlərini açmaqla onun əsrarəngiz gözəlliklərini dərinləndirir. Ona görə də, təbiətin yaratdığı hər bir canlımın zahiri portreti şairin poeziyasında real görünür:

Rəngi qara,
Gözləri ağ
Ağacdələn.
Qonar bir-bir
Ağaclar
Ağacdələn.

Təpəsinin
Düz ortası
Qırmızıdır.
Lələkləri pırpızlıdır...

Şerdən də göründüyü kimi, müəllif ağacdələnən zahiri portretini olduqca sadə, uşaqların başa düşəcəyi dildə təsvir etmişdir. Bu təsvirdə balaca oxucular həm ağacdələnə zahiri görünüşünə görə tanıyır, həm də şerdə verilmiş əlamətlərinə görə onu yaxşı yadda saxlaya bilirlər.

Z.Xəlil bəzi şerlərinin təsvirində botanika elminin bilicisinə çevrilir, insanlar üçün xeyirli olan yeməli ot bitkilərinin, meyvə və tərəvəzlərin təsvirində azacıq da olsa yanılmaz, onları olduğu kimi oxucusuna təqdim edir. «Çaşır», «Quşəppəyi», «Zoğal» və digər şerlərdəki təsvirlərin reallığı dediklərimizə əyani sübutdur.

Çaşır ot bitkisi Azərbaycanın bütün ərazilərini əhatə etmədiyinə görə, onu öz gözləri ilə görməyən və ləzzətindən dadmayan uşaqlar üçün bir sirr olaraq qalır. Müəllif qələmə aldığı şerlə sanki onların köməyinə yetişir, «Çaşır» şerində bu ot bitkisinin xassələrini təsvir etməklə təsəvvürlərini genişləndirməyə çalışır:

Kəlbəcər dağlarının
Yaşıl tacı çaşır.
Onu çiy-çiy kim yəsə
Deyər: --Acı çaşır.
İşdi, ondan yığsanız,
Heybənizə doldurub
Çiyinizə aşırın.
Axı ləzzətli olur
Şorabası çaşırın.

Bu şerdə bədii ifadə üsulu kimi işlədilən və öz poetik vəzifəsini yerinə yetirən, fonetik hadisə olan alliterasiyadan istifadə olunmuşdur. Şair «ç» samitinin təkrarı ilə alliterativ ahəng yaratmış, nəticədə, şerin ümumi avazına bir axıcılıq gətirmişdir.

Xaççiçəklilər fəsiləsindən olan quşəppəyiye poetik donun geyindirilməsi uşaqlar üçün daha maraqlı təsir bağışlayır. «Quşəppəyi» şerində bu yeməli otun yalnız bir xassəsi təsvirə cəlb edilmişdir:

Quşəppəyi səpilib,
Çəmənliyə, yamaca.
Duza batırıb yesən
Dadlı olar yamanca.
Gülnur quşəppəyilə
Doldurdu ətəyini.
Dedi:-- Quş kimi mən də
Sevdim quşəppəyini.

«Zoğal» şerində şair bu meyvənin adının necə yaranmasını – etimologiyasını araşdırır, al-qırmızı rəngə çalan zoğal «al» sözü ilə əlaqəli olduğunu bildirir. «Al»ın qızılı rəng bildirdiyini, budağı və zoğunun da bu rəngə çaldığını və ona görə adının «zoğal» olduğunu inandırıcı bəyənərlə oxuculara izah edir:

«Al» sözünün mənası
Qırmızıdır, ay Alı.
İstəyirsən bu sözə
Misal çəkək zoğalı.

Zoğalın meyvəsi al,
Budağı, zoğu aldır.
Bax elə buna görə
Onun adı zoğaldır.

«Göbələk», «Qanqal», «Baldırğan», «Sırğaçiçəyi», «Qaymaqçisiçəyi», «Qantəpər», «Hörümçək və mozalan», «Fillərin çadırı» və sair şerlərdə şair bir bioloq kimi flora və faunanın incəliyinə qədər nüfuz etməyə çalışır, bu canlıların poetik effektlə dolu təsvirləri, onların zahiri və xarakterik fərqləri barədə geniş məlumat verir və bu əlamətləri olduqca sadə dillə, uşaqların təfəkkür tərzinə uyğun izah edir.

«Baldırğan» şeri bu baxımdan diqqəti cəlb edir:

Körpə vaxtı uzun olur
Baldırğan,
Baldır kimi yoğun olur
Baldırğan.
Başında ağ çiçəklərdən
Çətiri var...
Baldırğanda ilk baharın
Ətəri var.

Bu şerdə də eyni samit səslərin (B) təkrarı ilə alliterasiya yaradılmışdır ki, bu da şerin bədii siqletini qüvvətləndirməyə xidmət edir.

«Çalış, çəşmə», «Çətin sözlər dəftərindən» bölmələrində verilmiş şerlər uşaqların nitq mədəniyyətinin formalaşmasına, şifahi danışq dilinin cilalanmasına, həmçinin sözlərin düzgün tələffüzünün inkişafına təkan verir.

«Çalış, çəşmə» bölməsi «Səbirli ol, səbirli» şeri ilə başlanır. Bu şerdə şair öz balaca oxucularına məsləhətlər verir, şerin sürətlə, eyni zamanda diqqətlə oxunmasını tövsiyə edir. Şeri oxuyarkən çəşmə isə səbirli olmağı, yenidən oxumağı məsləhət görür, bununla balaca oxuculara ürək-dirək verir:

Bu hissədə verilən
Şeri sürətlə oxu,
Həm də diqqətlə oxu.
Çalış, dilin çəşməsin,
Hərflərin heç biri
Gözlərindən qaçmasın.
Əgər görsən çəşməsin,
Səbirli ol, səbirli.
Yenidən oxu şeri.
Səni yanıda bilməz
Yanıltmacın heç biri.

Şerin sonundakı: «Səni yanıda bilməz, yanıltmacın heç biri» - misraları ilə oxucuları şeri deməyə bir daha həvəsləndirir.

Z.Xəlil «Göydən üç alma düşdü» kitabına daxil etdiyi şer-yanıltmaları çox ustalıqla qələmə almışdır. «Dalaşan dolaşalar»

yanıltmacında «d» samitinin təkrarı ilə poetik ahəng – alliterasiya yaradan şair bütövlükdə uğur qazanır:

Dolaşalar dalaşdı
Gəldi neçə dolaşa,
Budaqlara doluşdu.
Ara yaman qarışdı.
Dalaşan dolaşalar
Görün bir necə çaşdı.
Pırpızlanmış tükləri
Bir-birinə dolaşdı.

«Ley və yel» şerində isə iki cingilti samitin təkrarı ilə alliterasiyalıq daha qabarıq nəzərə çarpır. «L» və «Y» samitinin qoşa səsləndirilməsi ilk baxışda uşaqlara çətin görünmə də, əslində onların nitqinin rəvanlaşmasına xidmət edir:

Ley uçurdu,
buludlara
qalxmaq üçün
tələsirdi.
Yel əsirdi,
Həmin Leyi
Yıxmaq üçün tələsirdi.
Yel əsdikə
Ley uçurdu.
Ley uçduqca
Yel əsirdi.

«Çətin sözlər dəftərindən» bölməsində verilmiş «Şallaq və şıllaq», «Kürü və kərə», «Cələ və tələ», «Kürük, qulun, dayça, at» adlı şerlərdə şair bir etimoloq-şair kimi görünür. Fonetik tərkib etibarlı ilə bir-birinə yaxın olan leksik mənalı sözləri (şallaq-şıllaq, kürü-kərə, cələ-tələ) poetik misraların tərkibində verməklə uşaqlara onların mənasını açır, həmçinin, uşaqların daha az rastlaşdığı, bəzən hətta izahlı lüğətdə mənası belə açılmayan sözləri (məsələn, kürük) izah etməyə çalışır:

Kürən atın balası
Anasının dalınca

Düşdü hər axşam-səhər,
Ona kürük dedilər.
Kürük bir az böyüdü
Ayağı uzun oldu.
Dünənki körpə bala
Qırmızı qulun oldu...

Bu şerdə «kürük, qulun, dayça, at» ifadələrinin leksik mənası poetik misralarla ardıcıl açılır. Belə ki, kürük böyüyüb quluna çevrilir, qulun iriləşdikcə dayça adını alır, dayça isə bir gün dönüb köhlən at olur. Müəllif at balasını doğulduğu gündən köhlən ata çevrildiyi vaxta qədər dövrü təsvir etməklə, onların hər yaş mərhələsindəki adını balaca oxucularına öyrədir: kürük, qulun, dayça və köhlən at.

«Məktəb qucağı» başlığı altında verilmiş «Hərflər» şeri də uşaqlarda maraq doğurur. Şair sanki «Əlifba» kitabını açaraq balacalara hərfləri öyrədir, onların yazılış qaydalarını nəzmə çəkərək, poetik təsvirlə onların tez qavramalarını asanlaşdırır. Sadaladığı hər bir hərfi bir əşyaya bənzədən müəllif uşaqların təsəvvüründə bir əlifba sırası yaradır:

Əlifba kitabını
Açdı balaca Əsəd.
«A» hərfi söylədi:
-- Məni yazmaq istəsən,
Sözlərimə əməl et.
Bir nöqtədə birləşən
İki qolum var mənim.
Ortamdan bir xətt keçir,
Sağım-solum var mənim.
«O» hərfi söylədi:
- Təkərə oxşayıram...

Kitabın «Göydən üç alma düşdü...» bölməsində Z.Xəlil yaradıcılığını tamamilə başqa müstəviyə keçirir. Bölümün adından da görüldüyü kimi, bu ifadələrə yalnız nağılların sonluğunda rast gəlmək olur. Buraya daxil edilmiş nağıl-poemalar kiçik olsalar da, iri həcmli nağıl təsiri bağışlayırlar. «Sərçələr»,

«Ovçu Paşabalanın macərələri», «Dəcəl çəpiş və qumral quzu» və sair mənzum nağıllar mövzu baxımından Azərbaycan folkloru ilə sırf bağlılığı olmadığına görə orijinal nağıl təəssüratı yaradır. Lakin nağıllar orijinal mövzu və forma üzərində qurulsa da, bəzi məqamlarda duymaq mümkündür ki, bu nağıllarda xalq ədəbiyyatının motivləri yox deyildir.

«Sərçələr» nağıl-poemasında şair yuvadakı «ətəbəla sərçələr»in həyat tərzini olduqca real təsvir edir. Gözləri kiçik darını xatırladan, dimdiklərinin sarısı getməmiş bu sərçə balaları yuvada oturub analarının onlara nə vaxt yem gətirəcəklərini gözləyirlər. Müəllif əsərin başlanğıcında onların zahiri portretini yaradaraq oxuculara təqdim edir:

...Onlar üç bacı-qardaş,
Onlar üç yaxın yoldaş.
Quyruqlarındakı tük
Gör nə yaman sarıdı
Gözləri bapbalaca,
Elə bil ki, darıdı.
Uça bilmirlər hələ,
Civildəşirlər elə
Quyruğu dik sərçələr,
Sarı dimdik sərçələr.

Bu nağıl-poemanın iştirakçısı olan digər obrazların zahiri portreti də canlı təsvirə malikdir və əsərin inkişafı boyu onlar bir-bir təqdim olunurlar.

Əsərin qısa məzmunu belədir: otların arasından qıvrılıb çıxan zəhərli ilanın qorxusundan təlaş keçirən sərçə balaları məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşmişlər. İlan onların acizəyə yalvarışlarına məhəl qoymadan yuvaya qalxıb körpəcə sərçələri diri-diri udmaq istəyir. Sərçə balaları köməksiz halda çaşıb qalıblar, müdhiş görkəmli amansız düşmənlə üz-üzə qalsalar da acizliklərini hiss etdikləri üçün civiltilərini də kəsirlər. Lakin bu zaman zahirən qara yumağı xatırladan, top kimi yupyumru, iti iynəli, gözləri mərciməyə bənzəyən, burnu qara böyürtkandan seçilməyən balaca bir kirpi peyda olur. Döyüşə atılaraq haçadilli

ilanla mübarizə aparır və onu məhv edir, sərçə balalarını düşdükleri çıxılmaz vəziyyətdən xilas edir. Kirpinin ilanla mübarizəsi və onu öldürüb sərçə balalarını xilas etməsi bir növ nağıllarımızda əsas ideya mənbəyi kimi görünən Xeyirin Şər üzərində çaldığı qələbəni xatırladır.

«Ovçu Paşabalanın macərələri» nağıl-poemasının əsas qəhrəmanı, əsərdən də görüldüyü kimi, xalq nağıllarından alınmışdır. Çünki poemanın ilk misralarında qəhrəmanı oxuculara təqdim edərkən şair özü də bunu etiraf edir:

Tanış olun:-- Ovçunun
Adı Paşabaladı.
Amma onun işləri
Tamam başabələdi.
Uşaqlar, soruşursuz:
-- Ovçu hardan gəlibdir?
Qulaq asın söyləyim:
-- Nağıllardan gəlibdir...

Z.Xəlil yenə öz bədii fantaziyasına sadıq qalaraq nağıl qəhrəmanına qeyri-adi don geydirir. O, nağıllardan gəldiyi üçün sehkardır, çox tilisimlər açıb, çox divləri aldadıb. Amma şairin qələmi ilə qərribə xarakterli bir adama çevrilir və ovçulardan fərqli olaraq, hərdən tufəngə patron əvəzinə hərf qoyub atır. Müəllif qəhrəmanının qərribəliyindən bir ədəbi priyom kimi istifadə edir. Ovçu Paşabalanın fəaliyyəti nəticəsində «az» sözü müxtəlif mənə bildiren sözlərə (saz, qaz, yaz) çevrilsə də, axıra qədər öz leksik mənasını saxlaya bilmir və yenə də öz əvvəlki adına qayıdır:

«Yaz» çevrilib «az» oldu,
Yazıq lap nasaz oldu.
Amma ağlamadı «az».
Axı o, nə saz idi,
Nə qaz idi, nə də yaz...
...»Az» girdi bir kitaba,
Sətirlərin içində
Rahat uzandı, yatdı...

Z.Xəlil «Quşlar, quşlar...» kitabına daxil etdiyi şerlərini əsasən Azərbaycan ərazisində məskunlaşan, zahirən gözəl, incə və nadir quşlara həsr etmişdir. Qartal, sona, qutan, qağayı, qırqovul, bildirçin, kəklik və sair adda quşların xarakterik xüsusiyyətlərini elə ustalıqla vermişdir ki, sanki onlarla eyni həyatı yaşamışdır və ornitologiya elminin bilicisi kimi bu aləmin bütün sirlərindən xəbərdardır. Lakin qartalın qaya parçasına, sonaların suda üzən ağ zanbaqlara, bülbülün sinəsinin yumurta sarısına, qanadlarının gül yarpağına, şanapipiyin dimdiyinin iynəyə, gözlərinin düyməyə, qızıl qazın günəşin bir parçasına bənzədilməsi və sair müqayisəli metaforik poetik təsvirlər Z.Xəlilin uşaq poeziyasındaki uğurlarından xəbər verir.

«Bülbül» şerini misal gətirək:

Nə qəşəngdir bülbülün
Gözlərinin qarası.
Bapbalaca sinəsi –
Yumurtanın sarısı.
Tükləri bənövşənin
Ləçəyindən incədir.
Ayağını güllərin
Tikanları incidir...

Gerçəkliyin poetik təsvirini vermək, onu canlandırmaq, müxtəlif varlıqlar arasında müəyyən təbii oxşarlıq aramaq, müqayisə etmək bacarığı Z.Xəlilin bir şair kimi püxtələşməsinin nişanəsidir. Oxucularını qiyabi səyahətə çıxaran şair quşlar qoruğunda məskunlaşan qanadlı canlılar haqqında geniş təəssürat yaradaraq onların zooloji biliklərini formalaşdırır. Babaları ilə qoruğu başdan-başa dolaşan uşaqlar quşlar aləmi ilə tanış oldandan sonra öz razılıqlarını sevinc hissi ilə bildirirlər:

Quşların bu qoruğu
Yaman xoş gəldi bizə,
Babama «sağ» ol deyib
Qayıtdıq kəndimizə.

Z.Xəlilin uşaq poeziyasında ən böyük uğuru «Torağaylar oxuyur» şerlər kitabında daha qabarıq görünür. Bu kitaba daxil

edilmiş şer və poemaların əvvəlkilərdən əsasən yaradıcılıq fərqi ondan ibarətdir ki, buradakı mövzu genişliyi, uşaqlar üçün maraqlı görünən obrazlar aləmi, qeyri-adi hadisələr silsiləsi, poetik təsvirin obrazlılığı və effekti, illüstrativlik və sair kateqoriyaların üstünlüyü daha aydın nəzərə çarpır. Şairin poetik misraları öz boy sırasına görə düzülür, bədii siqletinə görə daha sanballı, daha əzəmətli görünür. Poeziya yaradıcılığında forma yığcamlığı, vəzn və bölgü əlvanlığı, ahəngdarlıq və musiqililik, ümumiyyətlə, poetik sənətin qanunlarına tam uyğunluq Z.Xəlilin sənəti duymaq nişanəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Z.Xəlilin uğurlarından biri də budur ki, o, «Torağaylar oxuyur» şerlər kitabında da öz yaradıcılıq üslubunu qoruyub saxlamış, hətta onu bir qədər də cilalamışdır. Sehrli poetik fikrin əzəməti ilə uşaqları söz sehrinə salan və onların sevimlisinə çevrilən şair «Uzun yol», «Çiyələk», «Ulduzlar», «Damcılar», «Gilas», «Ləpələ» və sair şerlərində bədii təsvir vasitələrindən məharətlə istifadə edərək oxucularını təsvir etdiyi bədii sferada yaşada bilir. «Çiyələk» şerində o, təsvir etdiyi giləmeyvəni o qədər bədii boyaya bürüyür ki, şeri oxuyan balaca oxucunun istər-istəməz ağzı sulanır:

Çil-çil xallı çiyələk
Tapılmayı, nə edək?
-- Aha, aha, bir baxın,
Yarpağını görmüşəm!
-- Mən o qırmızıdonun
Saplağını görmüşəm.
-- Topasına baxın bir!
Bunu tapan oğuldu.
-- Görən bu çiyələkdə
Ya qırmızı noğuldu?!

Şairin «Torağaylar oxuyur» kitabına daxil etdiyi şerlər mövzu baxımından rəngarəngdir. Uşaqların maraqlarına uyğun olan, onların istək və arzularını əhatə edən mövzulara nüfuz edən sənətkar, demək olar ki, istəyinə nail ola bilmişdir. «Ulduzlar»,

«Torağaylar oxuyur», «Arı və kəpənək», «Qatır», «Davakar sərçə», «Kür çayı», «Qoruq», «Damcılar» və digər şerlərdə bunları görmək mümkündür.

«Ulduzlar» şerində Z.Xəlil göydəki ulduzları özünün ulduz adlandırdıqları məsum qəlbli uşaqlarla müqayisə edir. Göydəki ulduzları seyr edən uşaqlar onları öz təfəkkürləri çərçivəsində təsvir edirlər: biri ulduzları dənizdəki balıqların gözünə, o birisi göydə yanan tonqalın közünə bənzədir, digəri isə «günəş ucsuz göylərə muncuq səpələyibdir» nəticəsinə gəlir. Şair isə bu iki varlığı poetik misralarla müqayisəli təsvir edir:

Ulduzların altında
Altı ulduz danışır.
Göyün yeddi qatında
Ağ ulduzlar sayır.
Körpələr ulduzlara
Baxır məhəbbət ilə.
Ulduzlar körpələrə
Göz vurur həsrət ilə.

Z.Xəlilin poetik təsvirində ən xırda damcılar belə bir ümmanı xatırladır. Onun üçün təsvir edəcəyi varlığın böyüyükükiyi yoxdur. Üslubi vasitələr sistemindən istifadə etmək bacarığından, obrazı bədii şəklə salmaq, onu ümumiləşdirmək və tipikləşdirmək səriştəsindən, ümumilikdə götürsək, fitri istedadın gücündən istifadə edən şair uşaqlar üçün gözəl əsərlər yaradır.

«Damcılar» şerindəki poetiklik öz ahəngdarlığı ilə diqqəti cəlb edir:

Bir-birindən yapışan
Damcıya bax, damcıya
Bir-birindən tutanda
Oxşayırlar qamçıya.
Damcılar gör nə çoxdu
Beşdi, ondu, yüz idi...
Damcılar mirvaridi,-
Damcılar quş gözüdü.

«Damcılar» şerində damcılarla daş bir obraz şəklində qarşı-qarşıya qoyulur. Mirvariyyə, quş gözünə bənzədilən damcıları seyr edən daş lovğalanır, damcıların bərk olmadığını, əl vurulsa dağılacağını, özünün isə möhkəm olduğunu bildirir, «qayalara yoldaşam» deyərək öyünür. Lakin damcılar daşın bu sözlərindən qəzəblənirlər, növbə ilə bu lovğa daşın üzərinə düşərək onun «təpəsini» deşirlər:

Damcılar qəzəbləndi,
Bir-birini qovaraq
Qayalardan ələndi.
Onlar növbəylə durub
Eyni yerə düşdülər
Axırda bu lovğanın
Təpəsini deşdilər...

Müəllif bu şerdə orijinal müqayisə üsullarından istifadə edərək, lovğalığın sonu olmadığını, belə adamların aqibətindən nəticə çıxarmağı uşaqlara tövsiyə edir.

«Ləpələr» şerində şair mavi dənizdə köpüklənən «ağbaş ləpələri» ilə poetik misralarla təsvir edir ki, sanki canlı insan həyatını qələmə alır. Ləpələr qaçdı-tutdu oynayırlar, bir-birini qovurlar, sözə baxmayan, dəcəl uşaqları xatırladırlar. Qəşəng qanadları ilə ağ yelkənlər açırlar, min cür hərəkətləri ilə xırda balıqları çaşdırırlar. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, sahilə çıxan kimi mehribancasına bir-biri ilə qucaqlaşırırlar.

Şair obrazların böyük-küçüklüyündən asılı olmayaraq hamısına eyni məsuliyyətlə yanaşır, eyni məharətlə təsvir edir. Bədii məcazlardan yerli-yerində istifadə edərək obrazlılıq yaratmaq üçün ekvivalenti olduğu məfhumlarla bir növ eyniyyət təşkil edən, adı ilə özü, forması ilə məzmunu bir-birinə uyğun gələn sərrast söz və ifadələrlə illüstrativlik yaradır, nəticədə, oxucular bu bədiiliyin sehrinə düşürlər. Məsələn, «Gilas» şerində illüstrativlik ilə güclüdür ki, uşaqlar gilası tək-cə bir meyvə kimi qəbul etmir, həmçinin onun bədii-estetik mahiyyətini dərk edirlər:

Bax, bu ağac gilası,

Yaz gəlib bu ağacın
Budağından gül asdı.
Sonra güllər büküldü,
Ləçəkləri töküldü.
Yaşıl-yaşıl düymələr
Böyüdü giləs oldu.
Sırğa-sırğa damcılar
Budaqlardan asıldı.

«Torağaylar oxuyur» kitabındaki dörd, beş və yeddi hecalı dördlük şerlər kiçik ölçülü olmalarına baxmayaraq mənə tutumu yetərincədir. «Qurbağa», «Alça», «Yaxma», «Qazayağı» və sair şerləri bu qəbildən sayılır:

Bir yekə «M» hərfinə
Oxşayır bu qurbağa.
Tərpənməyir, elə bil
Yapışıbdır torpağa.

Və ya:

Gülnur yedi
Yağ yaxması
Yağa batdı
Ağ yaxası.

Yaxud:

Bir şəh damlası
Dedi böcəyə:
-- Gözmuncuğuyam
Gülə-çiçəyə.

Z.Xəlil uşaq şeri yaradıcılığında balaca oxucuları maraqlandıran orijinal mövzulara üz tutur, şerə yeni formalar gətirir, qələmə aldığı əsərləri daha da oxunaqlı edir. Onun «Yalan-palan» bölümünə daxil etdiyi epik şerlərdə əsas yeri yalanlar tutsa da, əhvalatlar elə real təsvir olunur ki, əslində həqiqətin, doğruluğun təbliği daha inandırıcı görünür.

«Yalan-palan» bölümünün ilkin misraları qaravəlli tərzində başlanır:

Gəlin yalan danışım,

Yalan-palan danışım.

Yalan yalan içində,

Köhnə palan içində.

Ulağı çək qırağa,

Palanı qoy ulağa.

Çapaq Araz boyunca,

Yalan deyək doyunca.

«Torağaylar oxuyur» kitabındaki «Yalançı meşə», «Dovşan və canavar», «Tülkü və beçələr», «İki yumurta», «2 əhvalatı», «Sünbül» epik şerləri olduqca maraqlı süjet əsasında qələmə alınmışdır.

«Yalançı meşə» epik şerində bütün hadisələr yalan üzərində qurulmuşdur, hətta meşədəki heyvanların yerinə yetirdikləri funksiyaları da tərsinədir, «dovşanlar qoçaq, canavarlar qorxaqdır», «xoruzlar, qarışqalar igiddi, pəhləvandı». Şair burada meşə və onun heyvanlarını rəmzi şəkildə təsvir edir. Əslində bu, anarxiya və özbaşınalıqlarla dolu olan bir cəmiyyətin və ya dövlətin sonrakı iflasına işarədir. Əlbəttə, Z.Xəlil özünün yaşadığı və müşahidə etdiyi, tədricən öləziyən sovet cəmiyyətindəki hərc-mərcliyi uşaq ədəbiyyatına gətirməklə yeni nəsilə bir növ fikir aydınlığı yaratmağa çalışmışdır. Mövcud cəmiyyətin rəmzi kimi təsvir edilmiş yalançı meşədə hər şey yalan üstündə qurulduğundan, hətta buradakı heyvanların varlığına da inanmaq çətindir:

Bir yalançı meşə var,

Burda nə var yalandı.

Ağ dələlər yalandı,

Boz çaqqallar yalandı...

«Dovşan və canavar» epik şerində də hadisələr tərsinə cərəyan edir. Burada yırtıcı canavar dovşanın əlindən qaçır və hay-haray salır ki, dovşan onu öldürəcəkdir. Dovşan canavarı tutur, köməyə çoban gəlir və canavarı qazana basıb gur tonqalın üstünə asırlar. Canavarın bircə arzusu vardır ki, heç olmasa ölümündən qabaq bir körpə quzunu dişini çəkə biləydi. Lakin quzunu dişinə çəkmək əvəzinə kəlbətinlə onun dişlərini çəkirlər

ki, bəd işlərini tərgitsin. Şer-in sonunda isə məlum olur ki, deyilənlərin hamısı yalanmış.

«Tülkü və beçələr» şerində də xoruz-beçələrin tülkünü yerə yıxıb ona tövbələtmə dərsi vermələrindən söz açılır. «Bir də hinə gəlmərəm» deyən tülkü dil çıxarıb yalvarır, canını onların əlindən bir təhər xilas edir.

Şer isə bu sonluqla bitir:

Söylə, görüm necədi

Aran belə yalanla

Bu da yalan-palandı

Lap doğrudan yalandı.

«İki yumurta» şerində şair həm balaca oxucularını əyləndirməyə çalışır, həm də onlara «riyaziyyat dərsi» keçir. Hadisələr belə cərəyan edir: iki yumurta biri-biri ilə oynayandan sonra kiçik yumurta böyük yumurtanın çiyinə çıxaraq ikisi səkkiz rəqəmi əmələ gətirirlər. Bir rəqəmi onlara deyir ki, icazə verin, mən də sizə qoşulum. Səkkiz rəqəminə çevrilmiş yumurtalar isə onu ələ salırlar və aralarında mübahisələri düşür. Lakin yumurtalar sonra peşman olurlar, bir rəqəmini qovub tuturlar və onunla yanaşı dayanıb «yüz» rəqəminə çevrilirlər.

Z.Xəlil «Bunlar da ki nağıldı» bölümünə daxil etdiyi şerləri, adından da görüldüyü kimi, xalq nağılı motivləri əsasında qələmə almışdır. «Çinarların yuxusu», «Siçanların kələyi», «Fırlancaq», «Səməndər», «Yeddirəngli muncuq» və sair epik əsərləri öz maraqlı süjeti ilə diqqəti cəlb edir.

«Çinarların yuxusu» epik əsəri öz mövzusu və süjet rəngarəngliyi baxımından oxucunun diqqətini çəkir. Müəllif əsərin əvvəlində çinarların gördüyü yuxudan bir ədəbi priyom kimi istifadə edərək, sonrakı hadisələrin inkişafına təkan verir:

Yüz ildə bircə dəfə

Yuxu görür çinarlar.

Özləri də bilir ki,

Yuxuları çin olar...

Leyləklərin yuvalarını öz qoynuna almış qoca çinar yuxuda görür ki, göyün üzünü qatı duman alıb və leyləklər də

yaralanıb yarı yolda qalıblar. Çinarlar dara düşmüş leyləkləri xilas etmək üçün onların dalınca yola düşürlər. Lakin mənzil başına çatmaq üçün uzun yol getmək lazımdır. Qatarla getmək istəsələr də boyları buna imkan vermir. Parovoz onlara kömək edir, teplovozdan çinarları aparmasını xahiş edir.

Çinarların meşədən uzaqlaşması meşə heyvanları arasında böyük narahatçılıq doğurur. Onlar üçün çinarlırsız yaşamaq olduqca çətindir. Ayılar çinarları axtarıb tapmaq və geri qaytarmaq məqsədilə yola düşürlər.

Leyləklər isə Afrikadan qalxıb Azərbaycan torpağına doğru uçurlar. Bir ölkənin üzərindən uçanda bir qızılquş onları qarşılayır, bir qoca qarının onlara ehtiyacı olduğunu bildirir. Məlum olur ki, bu kimsəsiz qarının xurma bağına zəhərli ilanlar daraşaraq ağaclara sarmaşıblar və o, öz məhsulunu yığa bilmir. Əgər bu il məhsulu əldə edə bilməsə, nəvələrinin göz yaşları qurumayacaq.

Leyləklər ilanların üstünə şığıyıb onları dimdiklərinə alaraq gbyün üzünə qalxırlar və oradan yerə buraxırlar. İlanlar məhv ediləndən sonra qarının nəvələri sevinirlər və leyləklərə nəgmə qoşurlar.

İlanlarla döyüşdə leyləklərin bir çoxu yaralanır. Yaralarının qanı kəsilsin deyə Muğan düzündəki qamışlıqda yerə enirlər. Elə bu gecə də leyləklər qoca çinarın yuxusuna girirlər.

Ayılar çinarlarla rastlaşırlar və onları meşəyə qaytarmağa çalışsalar da mümkün olmur. Onlar leyləklərin dalınca yollanırlar.

Əsərin sonunda çinarlar leyləklərlə görüşürlər və yenə də leyləkləri öz ağuşlarına alırlar.

«Çinarların yuxusu» epik şerindəki təbiət təsvirləri, canlandırılan obrazlar, illüstrativlik və digər bədii keyfiyyətlər söz rəngkarlığı ilə orijinal təsir bağışlayır:

Pöhrələr silkələndi

İri yarpaqlarından

Şeh muncuqlar ələndi...

Yaxud:

Eşidib bu sözləri

Donquldandı ayılar.

İçi boş qazan kimi

Donqıldadı ayılar...

Yaxud da:

Günəş yaman şaxıyır,

İstidi təndir kimi.

İlanlar da sarımb,

Ağaca kəndir kimi... və sair.

Z.Xəlilin uşaq poeziyasında üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, onun öz siması vardır, bədii-estetik faktorlarla zəngin dilə malikdir, sənətdə poetik kəşflər etməyin dəyərini qiymətləndirə bilir. Ona bircə şey tam şəkildə aydındır ki, sirlərlə dolu olan bədii yaradıcılığın yolu çətin və mürəkkəbdir. Bu çətin və mürəkkəb yolu isə yalnız poetik fikir zənginliyi, üslub aydınlığı, bədii dilin saflığı, təbiiliyi, obrazlılığı və sərrast söz düzümü bacarığı ilə keçmək mümkündür. Ən nəhayət, bədii sənət əsərinin çoxyaşarlığı, uzunömürlüyü müxtəlif üslubi çalarlara malik olan söz və ifadələrin poetik gözəlliyindən asılıdır.

«Siçanların kələyi» epik şeri çox maraqlı süjet əsasında qələmə alınmışdır. Əsərin qısa məzmunu belədir: bir gün siçanlar bir yerə yığılıb pişikdən necə xilas olmaq barədə yollar axtarırlar. Hərəsi bir fikir irəli sürür. Ən nəhayət, bir siçan belə bir təkliflə çıxış edir ki, əgər pişiyin boynundan zınqrov assaq, onda onun əlindən qurtulmaq mümkündür. Bu təklif bütün siçanların xoşuna gəlir. Lakin pişiyin boğazından zınqrovu kim assın sualı ortaya çıxanda hamısı susur. Bir balaga siçan bu işi boynuna götürür. Qorxubilməz balaca siçan zınqrovu pişiyin boynundan asa bilir və siçanlar bir müddət pişikdən qorunurlar. Pişik boynundan asılmış zınqrovdan xilas olmaq üçün çox fikirləşir. Məlum olur ki, quzu ilə çəpiş bu zınqrovdan ötrü əldən gedirlər:

...Yazıq bir az tərənəndə

Səslənirdi zınqrovu.

Quzu ilə çəpiş ona

Çox həsədlə baxırdılar

Onlar sarı çiçəklərdən

Zınqrov da taxırdılar...

...Deyirdilər:-- Kaş bizim də

Olaydı bu zınqrovdan!

Pişik bunu eşidir, boynunda zınqrov çəpişin ad gününə gəlir. Özünün daha yekəldiyini bəhanə edərək zınqrovu çəpişə hədiyyə edir. Zınqrov pişiyin boynundan açılır. Pişik sevinir ki, daha zınqrovdan xilas olub, ovdan əliboş dönməyəcək. Çəpiş də sevinir ki, onun boynundan zınqrov asılacaq, çöldə heyvanlar onu barmaqla göstərəcək. Lakin siçanların bu işdən xəbərləri yoxdur. Əsər bu sonluqla başa çatır:

Bu vaxt yəqin siçanlar

Mışıl-mışıl yatırdı.

Onlar yuxularında

Pişiyin boğazına

Zınqrovlar atırdı...

Z.Xəlil poeziya yaradıcılığında həmişə yeni forma və məzmun axtarışına çıxır. Həmçinin, uşaqların anlam dərəcəsinə uyğun olaraq daha çox dörd, beş, yeddi və səkkiz hecalı şerlər yazmağa üstünlük verir. Bir çox şerlərində bu hecalardan eyni vaxtda istifadə edir, uşaqları yormamaq üçün şerin ahəngini tez-tez dəyişir. Məsələn, «Səməndər» və «Yeddirəngli muncuq» şerlərində bu üsula rast gəlmək mümkündür.

«Səməndər» şerinin ilk 12 misrası yeddi hecadan ibarətdir. Sonra gələn misralar isə səkkiz hecalıdır. Şerin sonunda şair poetik ahəngi dəyişir, dörd hecalı misralardan istifadə edir və beləliklə, çoxahənglilik yaradır:

Yaşıl paltar Səməndər

Səhər yaşıl çəməndə

Otarır çəpişləri

Axşam qayıdır kəndə. (7 hecalı)

Yaxud:

Gözü baxır zirvələrə

Uzun çomaq çənəsində.

Hər çəpişin bir adı var

Səməndərin sinəsində. (8 hecalı).

Və ya:

Burnu giləs
Gözü düymə,
Çox körpədi,
Dəymə, dəymə. (4 hecalı).

Göründüyü kimi, şair bu şerhdə alliterasiyalıq yaratmaqla, həm də poetik ahəngin ardıcıl düzümünə diqqət yetirmiş, uşaqların estetik zövqünü oxşaya biləcək bir bədii nümunə yarada bilmişdir.

Ümumiyyətlə, Z.Xəlilin uşaq şer yaradıcılığında özünü göstərən müxtəlif cəhətlər müəllifin geniş bədii-estetik diapazonu malik bir qələm sahibi olduğundan xəbər verir. Onun şer kitablarında həm folklor ənənələrinə, klassik sənətkarlarımızın yaradıcılıq yolunun davamına, həm də müasir Qərbi Avropa ədəbi ənənələrinin izlərinə rast gəlmək mümkündür. Şairin qələmindən çıxan hər bir poetik misra balaca oxucuları düşündürür, onların əqli və bədii-estetik zövqünün formalaşmasına xidmət edir. O, təsvir etdiyi hər bir varlığı yaradıcı xəyalının qüdrəti ilə bəzəyir, bədii təfəkkürünün gücü ilə onu qeyri-adi dərəcədə poetikləşdirə bilir. Aristotel haqlı olaraq yazırdı ki, «bədii təfəkkürün başlıca vəzifəsi hər hansı maddi varlıqlarda çatışmayan əlamət, keyfiyyət və xüsusiyyətləri yaradıcı xəyalın qüdrəti ilə sənət əsərində tamamlamaqdan ibarətdir».¹

Z.Xəlil uşaq poeziya yaradıcılığında buna nail ola bilmişdir.

¹ Aristotel. Politika.- M., 1911, s. 35.

AZƏRBAYCAN UŞAQ NƏSRİNİN ANDERSENİ

Azərbaycan uşaq nəsrini yarandığı gündən indiyə qədər zəngin bir inkişaf yolu keçmişdir. Zaman keçdikcə hər bir dövrün real həyat mənzərələri, diqqət çəkən maraqlı əhvalatlar, uşaqların mərhələli həyatında zərurətə çevrilən, bədii həllinə ehtiyac duyulan problematik mövzular nəsrə gətirilmiş, ədəbi yaradıcılıq laboratoriyalarında bişkin bir sənət əsərinə çevrilərək bu sferada özünə yer qazanmış, uşaqların hərtərəfli inkişafında, dünyagörüşlərinin formalaşmasında, onların mənəvi-estetik dəyərlərinin zənginləşməsində və etik tərbiyəsinin cillanmasında əsaslı rol oynamışdır.

Azərbaycan uşaq nəsrini müasir dövrümüzdə qədər bu və ya digər ideya-bədii məziyyətləri özündə əks etdirə bilmişdir. Folklor motivlərinin zənginliyi, bu və ya digər dövrün real təsviri, uşaq həyatı lövhələrinin bədii seçiyyəsi əsasında uşaq nəsrini inkişaf etmiş, üslub cəhətdən biri-birindən fərqlənən öz nasirlərini meydana gətirmişdir.

XX əsrin 60-cı illərində və sonrakı onilliklərdə Azərbaycan uşaq nəsrinin mövzu dairəsi genişlənmiş, sosialist realizminin «formaca milli, məzmunca sosialist» şüarlı ədəbiyyatının «pəncəsindən» xilas olmağa çalışan, bəşəri mövzuları ədəbiyyata gətirməyə cəhd edən, yeni fikir demək istəyi ilə alışıb-yanan fitri istedad sahiblərinin yaradıcılığında yeni çalarlar görünməyə başlamışdı. Çünki bu dövrün yeni nəslini ifrat siyasət və arzuolunmaz ideologiya ilə dolu əsərlərin əlində əsir olmuş, istər-istəməz bu səpgili ədəbiyyatı qəbul etmək məcburiyyətində qalmışdı. Artıq 60-cı illərdə uşaq ədəbiyyatının qarşısında dayanmış, həlli gözlənilən ədəbi problemlərin taleyi mütərəqqi fikirli, ədəbiyyata yeni forma və məzmun, yeni bədii üslub gətirmək arzusu ilə yaşayan psixoloq-yazıçıların qüdrətli qələmindən asılı idi.

M. Qorki hələ 30-cu illərdə yazıcının üzərinə düşən çətinliyi xüsusi olaraq nəzərə çarpdıraraq yazırdı ki:

Ədəbiyyatçının işi son dərəcə çətinidir. İnsanlar haqqında hekayə yazmaq sadəcə olaraq onların barəsində «danışmaq» deyil; fırça və karandaşla rəsm çəkilən kimi, sözlə insanların rəsmini çəkmək lazımdır. Hər bir insanın xarakterinin ən səciyyəvi cəhətlərini tapmaq, onun hərəkətlərinin ən dərin mənasını dərk etmək və bunlar haqqında elə dəqiq, aydın sözlərlə yazmaq lazımdır ki, oxucu kitabın səhifələrindən, onun sətiirləri arasından canlı insan simasını görə bilsin, hekayə qəhrəmanının duyğu və hərəkətlərinin zabitəsi onda etiraz doğurmasın. Oxucu hiss etməlidir ki, oxuduqlarının hamısı elə belə də olub və başqa cür də ola bilməzdi».¹

«Sosialist realizmi» məhfumu loyallaşdıqca bədii uşaq ədəbiyyatında qələmə alınacaq real həyat mənzərələri, obrazların özünəxas mənəvi dünyası, əxlaqi sifətləri, psixoloji-xarakterik xüsusiyyətləri və sair ədəbi hadisələr necə təsvir olunmalıdır sualı yazıçıları dərindən düşündürürdü. Uşaq ədəbiyyatını, xüsusilə uşaq nəsrini siyasətin və ifrat ideologiyanın təhlükəli caynağından, partiyanın məhdud qərarlarının diktəsindən necə xilas etmək olardı?!

Belə ki, müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına, o cümlədən uşaq nəsrinə yeni ab-hava gətirmək iqtidarında olan qələm sahiblərinə ciddi ehtiyac duyulurdu.

Tanınmış ədəbiyyatşünas, prof. Xeyrulla Məmmədov 60-cı illərdə uşaq poeziyası ilə nəsr arasındakı fərq nisbətini xüsusi vurğulayaraq bu problemə diqqəti cəlb edirdi: «Nə qədər acı olsa da etiraf etmək lazımdır ki, bizdə uşaq poeziyasına nisbətən uşaq nəsrinə çox geridir. Vaxtilə Mir Cəlalin, Qılman İlkinin, Mikayıl Rzaquluzadənin, Eynulla Ağayevin uşaqlar üçün bir sıra maraqlı, oxunaqlı hekayələri nəşr olunmuşdur. Lakin son illərdə bu sahədə elə bir müvəffəqiyyətli addım nəzərə çarpmır. Bizdə dillər əzbəri olan, qəhrəmanı uşaqlar tərəfindən təqlid olunan, həyat yollarında nümunə sayılan nəsr əsərləri yaranmır. Uşaq nəsrindən danışarkən birinci növbədə buradakı forma

¹ А.М.Горький. Предисловие к «Сборнику пролетарских писателей». Сочинение в 30-ти томах, т.24.-М., 1953, с. 171.

yeknəsəqliyindən şikayətlənmək lazımdır. Yazıçılarımız uşağa aşılamaq istədiyi fikrin ifadə forması qayğısına az qalırlar. Mətbuatda dərc edilmiş hekayələr müxtəlif müəlliflərə məxsus olsalar da, onların quruluşu, ifadə tərzini oxşar təsir bağışlayır. Bu yeknəsəqlik oxucunun ədəbiyyata olan marağı hissini kəşf edir. Son vaxtlar bizdə bir növ uşaq ədəbiyyatına etinasızlıq da müşahidə edilir».¹

Əlbəttə, bu problem bütün qələm sahibləri kimi, Z.Xəlil də narahat edirdi, mövcud olan problemlər üzərində gecəgündüz yorulmadan düşünür, bunun həlli yollarını axtarırdı. O çox gözəl başa düşürdü ki, bizim uşaq ədəbiyyatımızın qarşısında dayanan çoxsaylı problemlərin olması balaca oxucular üçün o qədər də maraqlı deyildir. Bircə onları maraqlandıran budur ki, yaş xüsusiyyətlərinə uyğun yeni əsərlər yazılsın, illüstrasiya ilə bəzədilmiş, gözəl tərtibatlı şəkili kitablar zövqlərini oxşasın. Z. Xəlil bəzən də düşünürdü, nə yaxşı ki, uşaqlar indiyəcən öz yazıçılarını məhkəməyə verməyiblər?!

Uşaqlar üçün orijinal şerlər yazan Zahid Xəlil uşaq nəsrində də yenilik axtarışına çıxdı, oxucuların qəlbinə yatan, indiyəcən Azərbaycan uşaq nəsrində təsadüf edilməyən, balaca oxucular üçün tamamilə yeni olan üslubda yaradıcılığa başladı.

Görkəmli təmsil ustası, şair Hikmət Ziya Zahid Xəlililin yaradıcılığında bəhs edərək yazırdı ki: «1981-ci ildə Zahidin «Balıca» adlı ilk nəsr kitabı çap olundu. Özü də qırx min tirajla. Əlbəttə nəşriyyat risk etmişdi. Ömründə nəsr yazmayan bir adamın bu boyda bir tirajla kitabını çap etmək agılasıgma idi. Üstəlik, bu kitaba toplanmış hekayə, nagil və nagil-povestlər qətiyyənlə bizim alışıdığımız üslubda deyildi. «Çiyələk çayının dibindəki oğlan», «Cografiya dərində taxıldan eynək», «Peçenyedən yaranmış qız», «İki adamcıgaz», «Üçbucaq ölkənin adamları» və sair kimi əsərləri bizim uşaqların qəbul edəcəyinə inanmırdıq. Kitab çıxana yaxın, hətta müəllifin özü də onu çap etdirməyə tələsdiyini güman edirdi. Amma «Balıca» magazalara

¹ X.Məmmədov. «Ümumi işimiz», «Ədəbiyyat və incəsənət», 1969, 09 may.

çıxar-çıxmaz gözləmədiyimiz hadisə oldu. Kitab tezliklə alındı. Sən demə, uşaqlarda bu cür ədəbiyyata güclü meyl varmış».¹

Əlbəttə, bu uğura səbəb yazıcının gecə-gündüz bədii axtarışları, araşdırmaları idi. Uşaq nəsrində mövcud olan forma yeknəsəqliyindən bezmiş balaca oxucuların yeni üsluba, yeni mövzulara mənəvi ehtiyacları olduğunu duyan sənətkar bu cəsarətli addımı atdı və müasir uşaq nəsrinə bir yenilik gətirdi, «... şerləri ilə balacaları rıqqətə gətirən Zahid Xəlil «Ballıca» adlı yeni kitabındakı nağıl və hekayələrlə onları bir daha sevindirdi».²

Balaca oxuculardan yazıcının ünvanına məktublar axışmağa başladı. Nəsrə ilk debütünü edən Z.Xəlilin «Ballıca» kitabı onların böyük marağına səbəb olmuşdu. Məktublardan birində məktəblilərin bu kitab haqqındakı təəssüratları dediklərimizə əyani sübutdur. Məktubu olduğu kimi veririk: «Biz – Sumqayıt şəhər 27 sayılı orta məktəbin ikinci sinif şagirdləri Zahid Xəlilin «Ballıca» kitabını oxuduq. Əsər bizə çox yaxşı təsir bağışladı. Əsəri oxuduqdan sonra sinifdə müzakirəsini keçirdik. Hamı nağıllar haqqında fikrini söylədi.

Kitabda toplanmış «Cırtanın nağılları» və «Azmanın nağılları» silsiləsindən olan nağıllar hərəməzə bir cür təsir bağışlamışdı. Mübahisədə aydın oldu ki, uşaqlarımızdan kimi nağılların qəhrəmanları Ballıcanı, kimi Fındıqburunu, kimi Dəmirəabanı, kimi Xəllicanı daha çox xoşlayır. Şeşəbiğ isə bir başqa aləm idi...

Biz əsərin qəhrəmanları ilə müxtəlif yerləri gəzir, müxtəlif ölkələrin adamları ilə tanış oluruq. «Çaqqallar ölkəsinin adamları», «Dəmirəabanla Hünərin zindana düşməsi» nağılı heç vaxt yadımızdan çıxmaz.

Bu maraqlı ölkədə Dəmirəabanla Hünərin sərgüzəştləri bizə ləzzət verdi. Həm də maraqlı o idi ki, biz nağılları oxuduqca marağımız artır, elə bu gün kitabı bütünlüklə başa çatdırmaq istəyirik. Ona görə ki, buradakı nağıllar elə bil biri digərinin ardı

¹ Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 1992, 27 mart

² Bax: B.Nəbiyev. «Söz ürəkədən gələndə».- B., 1984, c. 177

idi. Sinifə girəndə də, evə gedəndə də söhbətimiz elə həmin nağılların qəhrəmanlarından olurdu. Onu da deyək ki, əsəri oxuyub qurtardıqdan sonra yaman məyus olduq. Axı Xəllicə, Qəlbinur, Qeyrət, Hünər və başqaları kimi dostlarımızdan ayrılmışdıq. Müəllimimiz bizi məyusluqdan xilas etdi. Xəlilə müəllim dedi ki, yazıçı Zahid Xəlil sizin üçün yeni əsərlər – bundan da maraqlı, xoşagələn hekayələr, nağıllar yazmaqdadır.

Məktubdan da aydın olduğu kimi, «Ballıca» kitabı uşaqları maraqlı süjeti, mövzusu, üslubu, qeyri-adi obrazları ilə özünə cəlb edə bilmişdir.

Kitabın ilk səhifələrində müəllif kiçik hekayələr və nağıl-povestlərin necə yaranmasından bəhs edən orijinal müqəddimə ilə balaca oxucularını ələ alır, ədəbi priyomdan istifadə edərək özünü yenicə yaradacağı qəhrəmanla – Cırtanla görüşdürür. Onların arasında gedən telefon söhbəti elə təbii təsvir edilir ki, balaca oxucu bunun həqiqət olduğuna inanmaya bilmir: «Bir dəfə gecə saat düz 12-də telefon zəng çaldı. «Kim ola»-deyə öz-özümə fikirləşdim. Dəstəyi götürdüm. Kimsə elə tez-tez danışırdı ki, heç nə başa düşmədim.

-- Bura bax,- deyə danışanın sözünü kəsdim,- bir az yavaş danış görüm, kimsən, nə istəyirsən?

-- Məgər tanımadınız? Elə bilirdim ki, belə olacaq! Çox sağ olun. Düz bir ildir ki, mən sizin masanızın üstündə, siyirmələrdə, yazı makinanızın içində gəzməkdən yorulmuşam. Amma mənə heç əhəmiyyət də verməmişsiniz.

-- Axı, kimsən, qardaş? – maraqlı və səbrsizliklə soruşdum.

-- Məndən başqa kim olar? Cırtanam, cırtan!

... -- Yaxşı, bəs indi sən haradan danışırsan?

-- Əslində elə sizin evdə. Gördüm ki, mənə tapa bilmirsiniz, girdim telefon aparatının içinə. Doğrusu, danışmağa vaxtımız yoxdur. Yaxşısı budur kağız-qələm götürün, dediklərimi yazın».

Qeyd edək ki, telefon vasitəsilə müəllifə kiçik nağıllar danışan Cırtan Azərbaycan xalq nağılından gələndə Cırtan

deyildir. Xarakterinə görə də ondan tamamilə fərqlidir, çünki Zahid Xəlilin bədii təxəyyülünün, fantaziyasının məhsuludur.

Kitabın müqəddiməsində müəlliflə təmasda olan Azman obrazı da nağıllardan gəlməmişdir, o da yazıçının fantaziyasından doğulmuşdur.

Bu obrazların söylədikləri nağılların həcmi də öz ölçülərinə uyğundur. Cırıtdan kiçik nağılları, Azman isə iri həcmli nağıl-povestləri danışır. Belə ki, «Ballıca» kitabı iki hissədən – Cırıtdan və Azmanın nağıllarından ibarətdir.

Z.Xəlilin qələmə aldığı kiçik hekayələr öz mənalılığı ilə diqqəti cəlb edir. Az sözlə dərin fikirlər aşılamaq, uşaqları bu fikirlərin iştirakçısına çevirmək, onların düşüncə tərzini formalaşdırmaq və s. yazıçıdan böyük istedad tələb edir. Görkəmli rus yazıçısı A.Tolstoy kiçik hekayənin ərsəyə cətirilmə çətinliyini xüsusi qeyd edərək yazırdı ki: «Yazıçı böyük həcmli əsərlər yazdığı vaxt gözəl təsvirlər, məzəli dialoqlar və bir çox başqa vasitələrlə oxucunu bir təhər razı sala bilir. Kiçik hekayədə isə onun bütün istedadı göz qabağında olur. Böyük mövzuları kiçik həcmli hekayədə vermək yazıçıdan böyük ustalığ tələb edir».¹

Bu baxımdan, «Papaq», «Peçenyedən yaranmış qız», «Güzgü», «İki adamcıqaz», «Qırmızıpapaq və canavar», «İki nar», «Qayıq sürən ayı balası», «Bağırmaq istəyən adam», «Buynyzy gtcişən çəpiş», «Körpə nəğmənin nağılı», «Üçbucaq ölkənin adamları», «Çiyələklərin çəhrayı nağılı», «Cografiya dərində taxılan eynək», «Günəşi qoparmaq istəyən ayılar», «Ləyaqətli adam və onun qarnı» və sair kiçik hekayələr Z.Xəlilin bişkin bir qələm sahibi olmasından xəbər verir. Yazıçı bu hekayələrdə oxunaqlı və aydın ifadələrlə oxucu ilə obrazlar arasında elə ünsiyyət yaradır ki, oxucu orada, hekayənin sətirləri arasında öz qəhrəmanını görə bilir, onun müsbət keyfiyyətlərini özünükləşdirir, yeni bir aləmə daxil olur, bu mühitdə tərbiyə olunub formalaşır, vətəndaşlıq siması aydınlaşır.

«Papaq» nağılında hadisələr belə cərəyan edir: ana öz-özünə deyir, çünki Gülnurun təzəcə alınmış papağı yoxa çıxmışdır. Gülnur isə anasının deyinməsinə eşitsə də səsini çıxartmır, çünki o, təzəcə alınmış papağında yenicə doğulmuş pişik balalarını yatırtmışdır ki, onlara soyuq olmasın. Ana bundan xəbər tutur, lakin Gülnürü danlamır. Çünki məsum qəlbə malik olan qızının bu hərəkəti ananı mütəəssir edir, qəlbən sevindirir. Ana ona görə şaddır ki, qızı gözəl insani keyfiyyətlərə malik olan bir övlad kimi böyüyür.

«Peçenyedən yaranmış qız» nağılında müəllif məharətlə yaratdığı qeyri-adi obrazı elə təbii təsvir edir ki, burnu xalis marmeladdan, gözləri moruq mürəbbəsindən, qulaqları və ağız qaymaqdan düzəldilmiş bu qız dinamik fəaliyyətdə olan canlı insan təsiri bağışlayır.

Yazıçı oxucularını inandırmaq üçün hadisələri Gəncə biskvit fabrikinə gətirir və peçenyedən yaranmış qızın bir anlıq «həyat tərzini» fantastik boyalarla təsvir edir.

Nağılda verilmiş təbiət təsviri də qeyri-adi boyalarla zəngindir. Yazıçının fantaziyasından qərribə bir portretli obrazlılıq yaranır: « ... Bir azdan doğrudan da qeyri-adi yağış yağmağa başladı. Göydən çiyələk şirəsi tökülürdü. Uşaqlar əvvəl yağışın dadına baxdılar. Əsil çiyələk şirəsi idi. Sonra gördülər ki, çiyələk yağışı peçenye qızı qıpqırmızı rəngə boyayıb».

Bəlkə də göydən çiyələk şirəsinin yağış şəklində yağması balaca oxuculara real görünməyə bilər. Lakin yazıçı peçenyedən yaranmış qızı bu möcüzəli «təbiət hadisəsi» ilə sintez halında elə təsvir edir ki, uşaqlarda bu qərribə mənərəyə tam inam yaranır.

Tanınmış qələm ustası H.Ziya yazıçının bu fantaziyasını yüksək qiymətləndirərək yazırdı: «Mən uşaq yazıçısı kimi bu faktın üzərində xeyli düşündüm. Axı necə ola bilər ki, bu boyda yalanlara uşaq inansın. Yazıçı cansız əşyaları insan kimi düşündürür, onların bir-birinə qəzəb, nifrət və sevinclərini göstərir, uşaq da buna inanır. Görünür bu cəhət də yazıçının şairliyi ilə bağlıdır. Axı necə olur ki, biz çəmənin «bağçaya düşən

¹ Bax: «Azərbaycan» jurnalı, 1955, № 10, s. 152-153.

bir gözəlin yaylığı» olduğuna inanırıq, peçenyedən yaranmış qızın küçələrdə gəzməsinə inanmırıq».¹

Z. Xəlil uşaqları bu qəribə situasiyaya bir daha inandırmaq üçün nağılı aşağıdakı sonluqla bitirir: «İndi yaşı doxsana çatmış qocalardan bu əhvalatı soruşsanız yəqin ki, yadlarında bir şey qalmış olar. Heç belə hadisəni unutmaq mümkündürmü?!»

Zahid Xəlil qələmə aldığı kiçik həcmli nağıllarda süjeti elə məharətlə qurur ki, hadisələrin reallığına, obrazların hərəkəti fəaliyyətinə şübhə yeri qalmır. Obrazlar və baş vermiş hadisələr elə məharətlə təsvir olunur ki, bu «yalanlar»ın ikili xarakterini müqayisə etdikdə, yəni «yalan» ilə «doğru» qarşı-qarşıya qoyulduqda, nədənsə yazıçının «yalanları» - fantaziyası daha inandırıcı görünür. Bu, yazıçının bədii təxəyyülünün gücündən, qələminin qüdrətindən yaranır desək yanılmırıq.

«İki adamcıgaz» nağılı o qədər də mürəkkəb süjetə malik deyildir. Yazıçı nağılın başlangıcından oxucunu təsvir edəcəyi əhvalata inandırmaqdan ötrü özü də buna «inanmalı olur». Hekayə belə başlanır: «Bu adamcıgazların əhvalatını eşidəndə məni bir gülmək tutdu ki, gəl görəsən». Elə ilk anda balaca oxucu yazıçının «bədii təxəyyül toruna» düşür, təsvir olunacaq maraqlı əhvalatın nədən ibarət olduğunu bilməkdən ötrü nağılı tez oxuyub başa çıxmağa çalışır. Məsum bir uşağın şirin yuxusunu xatırladan əhvalata müəllif elə bədii don geydirir ki, balaca oxucu bunları real insan həyatından fərqləndirə bilmir.

Nağılda təsvir olunan bu iki adamcıgaz Şəlalə ilə Gülnurun² gəlincikləridir. Gecənin bir aləmi, hamı şirin yuxuya gedəndə bu gəlinciklər arasında işgüzar söhbət başlayır: «Birinci adamcıgaz dedi:-- Biz də özümüzdə görə bir adamıq, ya yox?

İkinci tələsik onun sualına cavab verdi:-- Əlbəttə adamıq, kim deyir ki, adam deyilik?!

Birinci dedi: -- Bir halda ki, belədir, onda gəl, biz də bir adam kimi gücümüzü göstərək.

¹ Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 1992, 27 mart

² Şəlalə ilə Gülnur yazıçının qızlarıdır.

-- Lap yaxşı. Amma başa düşmədim ki, biz neyləməliyik.

-- Gəl yaşadığımız bu evi tərpedək. Qoy görsünlər ki, bizim də özümüzdə görə gücümüz var».

Adamcıgazlar (gəlinciklər) özlərinin yaşayış evi hesab etdikləri şkaflın qapısını tərptəməyə başlayırlar, birdən yuxarıdan nə isə ağır bir şey düşür, birinin qolunu yerindən qoparıq, ikincinin isə qorxusundan ürəyi gedir.

Səhər qızlar yuxudan oyanıb görürlər ki, gəlincikləri şkaflın üstündən yerə düşüb, birinin də sağ qolu yerindən qopub. Onlar nə qədər fikirləşsələr də bunun səbəbini heç cür anlaya bilmirlər. Buna görə də bacılar küsüşürlər.

Yazıçı oxucularını yenə inandırmağa çalışır və nağıl inanılması mümkün olan bu sonluqla da başa çatır: «Əgər qorxudan ikinci adamcıgazın dili tutulmasaydı o, uşaqlara işin nə yerdə olduğunu söylərdi...».

«Qırmızıpapaq və canavar» nağılı görkəmli fransız uşaq yazıçısı Şarl Perro (1628-1703) tərəfindən folklor motivləri əsasında yazılmış «Qırmızıpapaq» əsərindən fərqlidir. Hekayənin başlangıcında yazıçı oxucularına qabaqcadan xəbərdarlıq edir ki, «mən sizə həmin Qırmızıpapaq nağılını danışmayacağam». Doğrudan da, hekayəni oxuyarkən məlum olur ki, müəllifin məqsədi tamamilə başqadır. Z.Xəlil əsərin qəhrəmanı Qırmızıpapağı Cırtıdan kimi müasirləşdirir, onu bu günə gətirir. İndi o, böyük bir qızıdır və heyvanxanada işləyir, vəhşi heyvanları tutur, maşına qoyub əhliləşdirməyə gətirir.

Canavarla rastlaşan Qırmızıpapaq bu dəfə ona kələk gəlir, «nənəm xəstələnib, gedirəm onu bu dəmir evə qoyub həkimə aparım» deyərək onu aldadır. Canavar onun hiyləsini başa düşmür, fikirləşir ki, qayıdanbaş nənəsini gətirəndə onu tutub yeyərəm. Lakin canavar Qırmızıpapaqla bacara bilmir. Qırmızıpapaq canavarı şəhərə aparmaq bəhanəsilə maşına götürür və oradan da birbaşa heyvanxanaya gətirir.

«Güzgü» hekayəsi maraqlı süjet əsasında qələmə alınmışdır. Alleqorik üsulda yazılmış bu hekayədə yazıçı bir sıra heyvanların xarakterik xüsusiyyətlərini verə bilmişdir. Güzgünün

nə olduğunu bilməyən dovşan, ceyran, canavar, ilan və meymun orada özlərini görsələr də başqa heyvan zənn edirlər, güzgüdə gördükləri heyvanların zahiri görkəmi haqda müxtəlif fikir söyləyirlər. Ceyran öz əksini görüb, doğrudan da gözəl olduğunu, gözlərinə isə söz ola bilmədiyini söyləyir. Canavar özünü elə olduğu kimi – yırtıcı şəklində görür, ilan da öz xarakterindən yan keçə bilmir, zəhərli olduğunu, hamını çala biləcəyini təsdiqləyir. Meymun isə öz eybəcərliyini güzgüdə görə bilmir: «Meymun güzgünü ilanın əlindən qapdı və diqqətlə baxmağa başladı. Xeyli baxandan sonra qışqırdı: -- Belə çirkin heyvanın şəklini hələ bir əlinizə də alırsınız? – deyib güzgünü dəryəyə tulladı».

«Qayıq sürən ayı balası» nağılı bu vəhşi heyvanın zahiri portretinin təsviri ilə başlayır: «Kür çayının sahili boyu uzanan meşələrdə qonur bir ayı yaşayırdı. Onun zil qara gözləri və burnu düymə kimi parıldayırdı. Ayının əyri pəncəsi çömçəyə oxşayırdı. Dırnaqları qarmaq kimi iti, əl-qolu tükü idi».

Müəllif ayı balasının zahiri portretindən sonra onun hərəkətlərini təsvir edir. Səhər erkən oyanmış ayı balası havanı iyləyə-iyləyə ov yerini müəyyən etməyə çalışır. Burnuna xoş iy dəyən kimi sahilə doğru cumur. Sən demə, balıqçılar kabab bişirirlərmiş. Ayı balasının başına qəribə bir fikir düşür və istəyir o da balıq tutsun.

Yazıçı ayı balasının hərəkətlərini şıltaq bir uşağın hərəkətlərinə bənzədir: «Ayı qayığın ağaca bağlanmış zəncirini açdı. Keçib qayıqda oturdu və kürəkləri işə saldı. Qayıq yavaş-yavaş yırğalandı. Sahildən üzüldü və çayın ortasına doğru irəlilədi. Ayı sevincindən elə ucadan bağırdı ki, səsə balıqçılar da bu tərəfə boylandılar və işin nə yerdə olduğunu anladılar».

Lakin ayı balası ilk dəfə qayıq sürdüyünə görə pis vəziyyətdə qalır. Meşədəki dələlər və sağsağanlar onun bu vəziyyətinə baxıb gülüşür, onu ələ salırlar. Ayı balası tutduğu əmələndən xəcalət çəkərək qaçıb meşənin ən qalın yerində gizlənir.

Yazıçı ayı balasının bu hərəkətlərini təsvir etməklə öz balaca oxucularına demək istəmişdir ki, heç vaxt özbaşına iş

tutmayın və bacardığınız işdən yapışın. Özbaşınalığın sonu həmişə arzuolunmaz hadisələrlə başa çatır.

«İki nar» hekayəsində bir narın o birinə olan paxıllığı qələmə alınsa da, əslində burada insan obrazları nəzərdə tutulur, uşaqlara paxıllıqdan uzaq olmaq hissləri aşılamağa xidmət edir.

Narın biri qonşu budaqdakı o biri nara xoş arzularını bildirir, hər ikisinin dərilməsini, süfrənin bəzəyinə çevrilməsini istəyir. O biri nar isə öz paxıllıq hissini gizlədə bilmir, «mən gərək ən böyük məclislərin bəzəyi olam» deyərək qonşudan qabağa düşməyə çalışır. Lakin müsbət xarakterə malik olan narı dərib məclisə aparırlar. Paxıl nar bunu görüb qəzəbindən partlayır. Hekayə bu sonluqla başa çatır: «Bu sözdən nar necə partladısı, dənələri yerə töküldü. Sərçələr bir göz qırpmında ona hücum etdilər. Bütün dənələrini yeyib qurtardılar. Bu da paxıl narın axırı».

Hekayənin qayəsi bundan ibarətdir ki, təmiz qəlblə, saf əqidəli insan cəmiyyətin bəzəyidir. Paxıl xislətə malik olan, özündən başqa heç kimi bəyənməyən, qonşusuna bədxahlıq arzulayanların isə axırı yoxdur, o məhvə məhkumdur.

«Buynuzu gicişən çəpiş» hekayəsi daha maraqlı süjet əsasında qələmə alınmışdır. Mövzu bundan ibarətdir: qaşqa çəpişin təzəcə çıxmış buynuzlarının dibi gicişir və bir yer axtarır ki, buynuzlarını ora sürtsün. Çəpişlə rastlaşan quzu da bildirir ki, onun da buna ehtiyacı vardır. Sonradan onlara rast gələn dananın da dediyindən məlum olur ki, onun da buynuzunun dibi gicişir.

Onları bir yerdə görə canavar, tülkü və çaqqal öz aralarında qərara alırlar ki, canavar dananı, tülkü quzunu və çaqqal da çəpişi yesin. Çəpiş onların bu sözünü eşidib ucadan deyir ki, əlimizə canavardan, tülküdən, çaqqaldan biri keçsəydi, buynuzlarımızın gicişməsinə yatırırdıq. O, daha bir hiylə işlədir: ölmüş pələngin üstünə cumub onu buynuzlayır. Vəhşi heyvanlar bundan vahiməyə düşüb meşənin dərinliyində gözdən itirlər.

«Coğrafiya dərində taxılan eynək» hekayəsində yazıçı oxucusunu «yeni bir dünyaya» səyahətə çıxarmaq üçün qeyri-adi əhvalatlar uydurur: «Bir dəfə Kərəm usta Lətifin gözündə qəribə

bir eynək gördü. Adi eynəyə oxşayırdı. Eynəyin buruna keçən hissəsinin üstündə antenaya oxşayan uzun məftil var idi. Əslində bu məftil antenadan daha çox pişik bıqlarına oxşayırdı».

Yazıçı bu eynəyin sirrini açır: «Bunu ancaq xəritəyə baxmaq üçün coğrafiya dərində taxmaq olar. Hansı ölkədə nələr baş verdiyini o saat göstərir bu eynək».

Hekayənin qəhrəmanı Kərəm tənbəldir, dərslərini oxumur, yalnız asan yolla bilik əldə etmək istəyir. Ona görə də usta Lətifin eynəyini alır ki, coğrafiya dərində istifadə etsin. Dərs danışmağa çıxan Kərəm eynəyi gözünə vuran kimi, doğrudan da görünməmiş əhvalat baş verir və o, ona tanış olmayan bir ölkəyə düşür. Burada insanlar təşviş içindədir, çünki düşmənlər onların torpağına basqın etmişlər. Kərəm görür ki, bu ölkədə günahsız insan qanının axıtılması, böyük qırğına səbəb olan amansız müharibələr adi bir hala çevrilmişdir. İnsanlar öz yurdlarından didərgin düşmüşlər.

Kərəmin «düşdüyü» ikinci ölkədə insanlar tamam başqa xarakterə malikdirlər. Bu ölkədə pulsuz heç nə əldə etmək mümkün deyildir. Hətta söz soruşanda: «Əgər sualına cavab versəm mənim xeyrim nə olacaq» ifadələrini eşitmək mümkündür. Bu ölkənin adamları müharibənin olmasına sevinirlər, çünki onlar qoluzorludurlar, güclü texnikaya malikdirlər və bir hücum etməklə əks tərəfin var-yoxlarını talan edirlər. İnsanların məhvindən zövq alan bu qaniçənlər usta Lətifin eynəyində görünsələr də, əslində yazıçı dünyada bərabərsizliyin hələ də hökm sürdüyünü oxuculara çatdırmaq istəmişdir.

Hekayənin sonunda yazıçı oxucusunu qeyri-adiliyin şübhələrindən çıxarmaq üçün yazır: «Onu da bil ki, usta Lətifin düzəltməyi həmin eynək hələ də durur. Amma heç kəs onun yerini bilmir».

«Üçbucaq ölkənin adamları» hekayəsində yazıçı yenə də zəngin fantaziyasını işə salaraq maraqlı bir hadisəni qələmə alır. O, qeyri-adi görkəmə malik olan bir insanla görüşdüyünü oxuculara bildirir və təsvir edir ki, bu ölkənin evləri və yaşayan

insanları da üçbucaq şəklindədir. Bu ölkədə qaydaları pozan yoxdur. Əgər qaydalar pozularsa, onda işlər tərsinə dövr edir. Məsələn, bir adam skamyanı tərsinə çevrilsə, onda həmin adam hansı skamyada oturmaq istəsə, o skamya da tərsinə çevriləcəkdir.

Bu ölkədə hər şey texnika ilə idarə olunur. Tənzimləyici cihazlar, ensiklopedik maşınlar lazım olan hər şeyi müəyyən edirlər. Əgər kimin savadı yoxdursa, ensiklopedik maşınlar ona tabe olurlar. Düyməsini basan kimi o adamın bütün qabiliyyəti haqqında hiss üzləri vasitəsilə maşında məlumatlar yazılır. Yaxud, əgər düşmən bu ölkəyə hücum etsə, buradakı adamlar bircə düyməni basmaqla ətraflarında mikroiklim yaradırlar və düşmən onları görə bilmir. Çünki adamlar bütövlükdə hava rənginə çevrilir və gözəgörünməz olurlar.

Göründüyü kimi, hekayədəki əhvalatlar fantastik təsvir olunsada, yazıçı balaca oxucularını inandıra bilir. Çünki yazıçı özünəxas fantaziyası ilə təbii və canlı situasiyalar yaratmaqla istədiyinə nail olur. Həmçinin, bu hekayədə uşaqlar həndəsi fiqurlarla tanış olur, ibtidai həndəsi biliklərlə az da olsa yiyələne bilirlər. Bəlkə də nə vaxtsa, elmi-texniki inkişafın sonrakı mərhələlərində bir həqiqətə çevrilə biləcək bu cihazlar və maşınlar haqqında ibtidai şəkildə olsa da bilgi əldə edirlər.

Z.Xəlil bütün hekayələrində oxucusuna yeni söz deməyə çalışır, onun təfəkkür tərzini genişləndirir və sübut edir ki, kiçik həcmli uşaq hekayəsində də ciddi ictimai fikirlər yürütmək mümkündür. Məsələn, «Bağırmaq istəyən adam» hekayəsində təsvir olunur ki, bir qəribə adam bərkdən bağırmaq fikrinə düşür. Lakin o, bunu bacarmır, çünki yuvadakı yumurtadan təzəcə çıxan leylək balalarını qorxudacağından ehtiyat edir. Bağırmaq üçün bir daha cəhd göstərsə də, bu dəfə qarışqaların zəhmətlə işlədiklərini görüb fikrindən daşır. Fikirləşir ki, «əgər bu saat bağırarsa, qarışqaların bağı yarılar».

Müəllif bu hekayədə təmiz qəlbli, saf ürəkli, humanist hisslərlə yaşayan bir insan obrazı yaratmışdır. Bu insan həmçinin, azad, demokratik fikirlərini bürüzə vermək üçün bu üsulan

bağırmaqdan istifadə edir. Əslində, bu, yazıçının ədəbi priyomudur, bu ysulla narazı insan səslərini dünyaya çatdırmaq istəyir. Hekayənin sonluğu da bu fikri təsdiq edir: «Bu adam isə arzusuna çatmışdı. Nəfəsi gəlincə bağırmışdı. Heç bir ev uçmamışdı, hətta bir adamın burnu belə qanamamışdı... Sadəcə olaraq bu qəribə adam ürəkdən bağırmışdı, vəssalam. Həmin adam hələ də doğma şəhərinin küçələrində xoşbəxt-xoşbəxt gəzir. Axı o, səsi gəldikcə bağıra bilmişdi...»

«Azmanın nağılları» isə mövzu əhatəsinə görə daha genişdir, yəni iri həcmli nağıl-povestlərdən ibarətdir. Kitaba daxil edilmiş «Ballica», «Cumbulu», «Fındıqburun», «Dünyanın ən balaca adamı», «Qəlbinurun başına gələnələr» adlı nağıl-povestlər xalq nağılları ruhunda qələmə alınmışdır və maraqlı süjetləri ilə uşaqları özünə cəlb edir.

Z. Xəlil bu əsərlərində maraqlı, təkrarolunmaz obrazlar yaratmışdır. Əfsanəvi qüvvəyə malik olan Hünər, dosta, yoldaşa sadıq Qeyrət, ətrafındakıların hamısından qoçaq görünən Ballica, öz ağılı və fərasəti ilə başqalarından seçilən Cumbulu, məğrur xarakterli, mərd təbiətli Qəlbinur, cəsərəti ilə baş qəhrəmandan geri qalmayan cırtıdan boylu Aygöz, çoxbilmiş Əhməd və digər personajlar diqqəti cəlb edir.

Ballicanın zahiri görkəmi ilə özünə məxsus həyat fəaliyyəti arasında tam ziddiyyət vardır. Boyca hamıdan balaca olsa da, bir növ valideynlərinin sözüne baxmayan dəcəl uşağı xatırladır, «mən balaca deyiləm» iddiası ilə hara gəldi baş vurur, iri qarışqalardan geri qalmamağa çalışır. Meşədəki quşlar və heyvanlarla yaxından maraqlanır, onların hamısının xarakterini öyrənmək istəyir, ətrafına özünə uyğun dostlar toplayaraq xeyrxah fəaliyyətini davam etdirir.

Müəllifin meşədəki quşları və heyvanları öz qəhrəmanı ilə qarşılaşdırmaqda da məqsədi vardır, onları oxucularına daha yaxından təqdim etmək istəyir. Əgər qaranquş lap aşağıdan uçursa, deməli, yağışın tezliklə yağacağından xəbər verir. Çaqqalların xisləti yaltaqlıqdan ibarətdir, çünki həmişə özlərindən güclülərə qulluq göstərməyə cəy göstərirlər. Şir

gücsüz heyvanların qəniminə çevrilmişdir və heç bir qayda-qanuna əməl etmir, meşəni ədalətsizcəsinə idarə edir. Dovşan qorxaqdır, ayı və canavar yırtıcıdırlar. Atəşböcəyi xeyrxah işlərlə məşğuldur və s.

Z. Xəlil xırda sarı qarışqanı – Ballicanı bir dəcəl, lakin fərasətli uşaq obrazı səviyyəsinə qaldırır. Onun bütün hərəkətləri dinamik, işgüzar fəaliyyətdə olan uşaq hərəkətlərini xatırladır. Ballica o qədər qoçaqdır ki, özündən qat-qat güclü olan Şirə, Ayı və Canavara qalib gəlir. Onun bu xarakterə malik olduğunu görənlər Xallica, Şeşəbiğ, Qaraca, Göy at və Göyərçin də onun uğur qazanacağına inanır, onun ətrafında sıx surətdə birləşirlər.

Ballica həm də ağıllı və tədbirlidir. Başına yığıdığı dəstəni bir sərkərdə məharəti ilə idarə edir, onlara ağıllı məsləhətlər verməklə şər qüvvələrə qalib gəlir, özündənrazi Şiri fiziki cəhətdən məhv edir.

Yazıçı Ballicanı o qədər də mürəkkəb xarakterə və dərin psixologiyaya malik bir obraz kimi yaratmasa da, o, əsərdəki digər obrazlardan fərqlənir, özünəməxsus təbiətə malikdir. Ballica hamıdan kiçik olmasına baxmayaraq hamıya öz yardım əlini uzatmağa çalışır və bu xarakterinə görə balaca oxucuların sevimlisinə çevrilir.

Ballica həmçinin məsum uşaq qəlbinə malikdir, meşədə zəif heyvanlara qarşı törədilən hər bir xoşagəlməz hadisə onu kövrəldir, onları bu bəladan xilas etməyə gücü çatmasa da yalnız heyfslənir, balaca çəpişlərin Şirə yem olmasından çox mütəəssir olur, uzaqdan-uzağa olsa da Şirə dərin nifrət bəsləyir.

Əsərdə fiziki cəhətdən bərabər olmayan iki qüvvə bir-biri ilə üz-üzə gəlir: meşədə öz yırtıcılıqları ilə ad çıxarmış, qoluzorlu, gücsüz heyvanların qəniminə çevrilmiş vəhşi heyvanlar və onların dişlərinə keçməmək üçün ehtiyatla dolanan zəif canlılar.

Əsərin sonu müəllifin tövsiyələri ilə bitir: «Hə, bax, Ballica belə ağıllı və qorxmazdır. O, hələ də yaşayır. Onu hamı sevir. Ona görə böyüklər uşaqlara deyir ki, qarışqanı öldürmək olmaz.

Böyüklər düz deyir.

Birdən öldürdüyünüz qarışqa elə Ballica olar, axı!»

Z. Xəlilin əsərləri çoxtipajlıdır. «Cumbulu» nağıl-povestində də həm müxtəlif xarakterə malik olan insan, həm də digər canlıların obrazlarına rast gəlirik.

Müəllif öz zəngin fantaziyasını işə salaraq, anasının söylədiyi nağılları gözüyumulu dinləyən Cumbulunu sehri nağıllar dünyasına aparır. Cumbulu öz xəyalında ya qızıl balıqla rastlaşır, ya balasını fəlakətdən xilas etdiyi qağayı ilə söhbət edir, ya da dənizin ortasındakı adada yerləşən nağıllar dünyasına getmək üçün qağayının qanadları üstündə havaya qalxır və sair.

Cumbulunun yuxuda gördüyü və yazığının qələmə aldığı nağıllar bunlardan ibarətdir: «Balıqçı qayığı», «Saçından asılmış qızın xilas edilməsi», «Qızın nağılı», «Mələklə Ləpənin görüşü» və «Mirvarilər ölkəsində».

Z. Xəlil bu nağılların yaranmasında folklor motivlərindən istifadə etsə də, yazığının bədii təxəyyülündən süzülüb gələn heyramiz lövhələrin təsviri daha qabarıq görünür. Cumbulu yuxarıda adlarını çəkdiyimiz bütün nağılların iştirakçısıdır və hər bir nağılda onun fəaliyyəti qəribə sonluqla bitir. Həmçinin, qəhrəmanın gördüyü yuxular elə əlvan boyalarla və füsunkar mənzərə obrazlılığı ilə zəngindir ki, balaca oxucu bu yuxuların ağuşunda uyuyur, sanki özü də burada baş verən hadisələrin iştirakçısına çevrilir.

«Saçından asılmış qızın xilas edilməsi» nağılında təsvir edilmiş hadisələrin motivlərinə Azərbaycan xalq nağıllarının bir çoxunda rast gəlmək mümkündür. Ən gözəl qızları oğurlayıb öz qapalı məskənlərinə aparən divlər onlara zülm edir, saçlarından asaraq uzun müddət əsarətdə saxlayırlar. Sonralar nağılın əsas qəhrəmanları bu gözəl qızları zalım divlərin əsarətindən xilas edirlər («Məlik Məmmədin nağılı» və sair).

Z. Xəlil xalq nağıllarından bəhrələnsə də, orijinal obrazların yaranması xatirinə hadisələri elə tərzdə təsvir edir və personajları elə dildə danışdırır ki, əsl sənət əsərinin meydana çıxmasına səbəb olur. Bu əsərdə yaradılan Div obrazı xalq

nağıllarındakı divlərdən əsaslı surətdə fərqlənir. Belə ki, bu div yalnız qıdıqdan qorxur, onu canı şüşədəki göyərçində deyildir. Ona qalib gəlmək üçün yalnız boynuna atılıb minmək və qıdıqlamaq kifayətdir. Elə Cumbulu da bu üsuldən istifadə edir, nəticədə əzazil Divə qalib gəlir, qalanın içərisinə salaraq onu həbs edir.

Yazıçı xalq nağıllarındakı bəzi mənfi obrazları öz nağıllarına gətirsə də onları özünəməxsus şəkildə təqdim edir. Özü bir qarış, saqqalı yeddi qarış olan kişi xalq nağıllarından fərqli olaraq divlərin başında dayanır, onlara əmrlər verir. Divlər onun əmrlərini canla-başla yerinə yetirirlər.

Cumbulunun bir qoçaq, igid nağıl qəhrəmanına çevrilməsi və onun şər qüvvələrə qarşı mübarizəsi balaca oxucuları bu ruhda tərbiyə edir, onlar öz hərəkətləri ilə Cumbuluya oxşamağa çalışırlar.

Yazığının sənətkarlığı bir də onda üzə çıxır ki, o, sehri nağıl motivlərindən məharətlə və orijinal tərzdə istifadə edə bilir. Onun «sehrlərində» bir təbiilik duyulur və öz təxəyyülünün məhsuludur. Əsərdəki hadisələrlə bağlı təsvir edilən obrazlar da yenidir, həm də təkrar olunmazdır. Ləpə adlı gözəl dəniz padşahının qızıdır, Mələk isə şeytanların tilsimə saldığı, atasını evdən qovan, acgözlüyə düşər olan, dənizin bütün mirvarilərinə sahib olmaq istəyən bir obrazdır. Mələyin sirri bir şüşədədir və qızın qəlbində insani hisslər baş qaldıran zaman bu şüşə eyni vaxtda sındırılsa, onun tilisimi açılacaq. Əgər bu mümkün olmasa, qız ömrünün sonuna kimi öz əvvəlki təbi xarakterinə qayıtmayacaq, beləcə də acgöz olaraq qalacaqdır.

Əsərin sonunda müəllif Mələklə Ləpəni nağıllar dünyasından çıxarıb Bakıya gətirir, çil-çırağa bürünmüş ecazkar şəhəri onlara göstərir. Həmçinin, Dağüstü parkda gəzintiyyə çıxarır, dünyada analoqu olmayan Neft daşları ilə tanış edir.

Mələk Bakının gözəlliyinə heyran qalır, «heç nağıllar dünyasında da belə bir şəhər yoxdur» deyər öz etirafını bildirir. Bu real dünyadakı həyat tərzini gören Mələyin qəlbində insani hisslər baş qaldırır, həmin anda Cumbulu şüşəni sındırır və

Mələk gözəl bir qıza çevrilir, nağıllar dünyasına qayıdan kimi acgözlüklə topladığı var-dövlətini insanlara paylayır və öz doğma ata-anasının yanına qayıdır.

Göründüyü kimi, Z. Xəlilin nağılları öz orijinallığı ilə seçilir, təsvir edilən hadisələrin və obrazların təbiiliyi ilə yadda qalır.

Z. Xəlilin yazıçılıq məharəti bir də ondadır ki, o, əsərin qəhrəmanlarını «heç nədən» yaradır. Məsələn, uşaqların başını adi plastilindən, gözlərini iki muncuqdan, burnunu fındıqdan düzəltmələri adamcıqazlar yazıçının qəhrəmanlarına çevrilirlər.

Yazıçı əsərin qəhrəmanı Fındıqburunun zahiri portretini belə təsvir edir: «Fındıqburunun başı adi plastilindən idi. Göz yerinə iki muncuq keçirmişdilər. Burnu isə həqiqi fındıq idi. Yupyumru, qıpqırmızı – əsl Şəki fındığı. Orasını da deyim ki, uşaqlar plastilini deşib başın içinə beyin qoymuşdular ki, çətinə düşəndə Fındıqburun fikirləşə bilsin».

Uşaqlar sonra Fındıqburuna qulaq düzəldirlər, amma ona ürək qoymağı yaddan çıxarırlar. Amma Fındıqburun gedəndən sonra uşaqlar təsvişə düşürlər ki, o, ürəksiz olduğu üçün insanlara ziyan vura bilər. Doğrudan da belə olur. Ürəyi olmayan bu adamcıqaz insanları tamamilə unudur, onlarla bağlı olan bütün problemlərə biganə qalır.

Uşaqlar çox fikirləşəndən sonra Fındıqburuna oxşar yeni bir adamcıqaz düzəltməyi qərara alırlar və onun sinəsinə ürək də qoyurlar. Dabanlarını dəmirdən düzəldirlər ki, uzaq yol gedərkən yorulmasın. Adını da elə Dəmir-daban qoyurlar. Uşaqlar ona tapşırıq verib Fındıqburunun dalınca yollayırlar ki, onu tez tapıb geri qaytarsın, daha zəhmətkeş insanlara ziyanı dəyməsin.

Ürəksiz Fındıqburunun laqeyd hərəkətlərindən qəzəblənmiş kəndlilər Dəmir-dabanı görərkən onları qarışıq salırlar və Dəmir-dabanı tutub ağaca sarıyırlar, elə bilirlər ki, yağışın yağmasına mane olan da elə budur.

Bu zaman heç nədən xəbəri olmayan ürəksiz Fındıqburun yağış yağdırmağı qərara alır və nəticədə güclü yağış yağır. Kəndlilər yağışın yağdığını görüb Dəmir-dabanı bir şərtlə azad

edirlər ki, daha göyə çıxmasın. Dəmir-daban onları nə qədər başa salmağa çalışır ki, göyə çıxan o deyil, başqasıdır və onun ürəyi yoxdur. İnsanlara ziyan vuran da elə odur, lakin onu heç kim başa düşmək istəmir. Kəndlilər onun dediklərinə məhəl qoymurlar.

«Fındıqburun» nağıl-povestində yazıçı maraqlı süjetlər və obrazlar yaradır. Ağ gölü ələ keçirib kəndliləri su üzünə həsrət qoymaq istəyən xəsis Bəşir, insanların dərdinə şərik olan, onlara kömək etməyə çalışan Dəmir-daban, pəhləvan cüssəli, qolu bükülməyən Hünər, qorxu bilməyən Qeyrət, ölkəsini çaqqallardan xilas etmək üçün yorulmadan mübarizə aparan İks ilə Zet və digər obrazların zahiri və mənəvi portreti, xarakter xüsusiyyətləri elə əlvan boyalarla təsvir olunur ki, bütün bunlar əsl sənət əsərinin yaranmasından xəbər verir.

Zəhmətkeş insanların yolunda bir maneəyə çevrilmiş, xalqı suya həsrət qoymaq üçün gölü oğurlamağa çalışan xəsis və acgöz Bəşirlə mübarizə aparan bu qəhrəmanlar əsərin sonunda onun üzərində qələbə çalırlar. Hiyləgərliklə Çaqqallar ölkəsinin vəziri vəzifəsini ələ keçirən və sonralar xəzinəni ələ keçirərək özünün qazdığı quyuda gizlədən Bəşir elə bu xəzinənin üstündəcə canını tapşırır. Necə deyərlər, özgəsinə qazdığı quyuya özü də düşür.

«Qəlbinurun başına gələnlər» nağıl-povesti daha maraqlı süjet əsasında qələmə alınmışdır.

Qonşu ölkənin qonşuları ilə döyüşdə başını itirmiş padşah Balqabaq Əhmədin yetişdirdiyi balqabaqlardan özünə baş düzəldir və həm də bütün saray əyanlarına əmr edir ki, hamı başının yerinə balqabaq qoysun, ölkənin də adını dəyişib Balqabaq ölkəsi adlandırsınlar.

Yazıçı burada sarkazmdan geniş istifadə etmiş, Balqabaqlar ölkəsinin və balqabaq başlı saray əyanlarının mübaliğəli, daha çox gülünc, eybəcər şəkili əsl karikaturasını yaratmışdır.

Əsərdə döyüşdə başını itirmiş padşahın zahiri portreti karikatura şəkildə təsvir olunur: «Uşaqlar başsız padşahı lap yaxından gördülər, boynu yerində idi, ancaq başı yox idi. Tacı elə

düzəltmişdilər ki, şahın boğazına keçib baş yerində dayanmışdı. İlk baxışda onun başsız olduğu nəzərə çarpmırdı.

Padşah pəncəyinin düymələrini açıb, köynəyini araladı. Onun göbəyi göründü. Sən demə, padşah göbəyi ilə görmüşü.

Müəllif padşahın başının olmaması səbəblərini bəzən də ironik tərzdə obrazların dili ilə təsvir edir: «Məncə hörmətli padşahımızın başı keçənlik davada qaldı. Deyirlər ki, qonşu ölkənin padşahı başın qapaq sümüyündən özünə qəşəng bir külqabı düzəltdirib. Axşamlar papiros çəkəndə külünü ora tökür. Görün bizim padşahımızın başı nə qədər qiymətlidir ki, kəsildəndən sonra da bir şeyə yararır».

Padşah bu sözlərdən qəzəblənir, yalan danışdığı üçün bu adamın dar ağacından asılmasını əmr edir. Əmr yerinə yetirilən zaman edam edilən saray əyanı balqabaq başlı padşaha kəskin kinayə ilə deyir ki: «Gərək sənin başından uşaq oynacağı düzəldəydilər. Çünki içində heç nə yox idi».

Əhmədin gətirdikləri balqabaqları gözdən keçirən padşah öz dili ilə də özü-özünü ifşa edir: «Yaxşı başlardır. Bunların ən yaxşısını seçib ustaya vermək lazımdır ki, göz, burun, qulaq düzəlsin. Qalan balqabaqları isə saraya doldurun, hamısı lazım olacaq».

Balqabaq başlı padşahın «saray əyanlarının başını vurdurub əvəzinə balqabaq qoysunlar» əmri əsərdə təsvir edilmiş bu cəmiyyətin gülüncüyündən xəbər verir. Saraydakıların hamısı baş yerinə balqabaq gəzdirirlər. Təkcə vəzirliyə təyin edilmiş və tez də vəzifədən çıxarılmış alim bu başdan imtina edərək sarayı tərk edir. Nəticədə, alimi tutub edam etdirməyə qərar verirlər. Lakin müəllif Qəlbinuru, Balqabaq Əhmədi və Qarpızbaşı onun köməyinə gətirir və igid qəhrəmanlar alimi ölümdən xilas edirlər.

Zahid Xəlilin yaradıcılığında orijinallıq bir də ondadır ki, əsərdəki cərəyan edən hadisələrə dinamiklik verə bilir. Bu hadisələr elə bir bədii priyomla işə salınır ki, yazıçının «yalanları» inandırıcı görünür. «Padşahın başının qurdu» nağılından oxucuya məlum olur ki, padşah birini dar ağacından

asdırır, birinin başını kəsdirir, o birinə isə vəzifə verir və buna da səbəb onun balqabaq başının içərisində qara qurdun olmasıdır. Bu qurd hərdənbir yerində tərənir, padşahın başını içəridən qıdıqlayır, nəticədə o, ağılına gələn əmrləri verərək müxtəlif cinayətlər törədir, ağıllı adamların qəniminə çevrilir.

Əsərdəki hadisələr sürətlə biri digərini əvəz edir və hər bir hadisənin arxasında süjet xətti dayanır. Bu süjet xətləri bir ana xətdə birləşərək maraqlı sənət əsərinə çevrilir. «Əhmədin babası», «Qarpızbaşın igidliyi», «Qəribə ölkə», «Qoca kəndlilin söhbəti», «Qəlbinurun oğurlanması», «Ağ div», «Sehrbazın ünvanı», «Gələcək dünya», «Qəlbinur öz şəhərlərini tanıyır» və «Div sehrli pillələrin açarını qaçırır» nağıllarının süjet xətti müxtəlif olsa da, əsərin sonunda cərəyan edən hadisələr öz axarı ilə inkişaf edərək birləşir və maraqlı sonluqla da başa çatır.

Maraqlı epizodlardan biri Ağ divin gələcək dünyaya aparılmasıdır. Yazıçı mücərrəd formaya malik olan gələcək dünyanı təsvir edərkən fantastik situasiyanı uşaqların yaş xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırır. Bir qədər bəsit görünsə də, göy cisimləri ilə tanışlıq uşaqlarda astronomiya elmi barədə təsəvvür yaratmağa imkan verir.

Ümumiyyətlə, yazıçı Zahid Xəlil aydın bədii ifadə formalı, uşaqlarda maraq doğuran orijinal uşaq nəsrini yarada bilmişdir. «Balıca» kitabının az bir müddət içərisində oxucular arasında yayılması bir daha bunu sübut edir ki, əsər qəlbəyatımlıdır, uşaq dünyasına doğmadan da doğmadır.

«Balıca» kitabının uşaqların stolüstü kitabına çevrilməsi, sevilə-sevilə oxunması Zahid Xəlili uşaq nəsrinə daha möhkəm bağladı. Ədəbi axtarışlarını yorulmadan davam etdirən yazıçı yeni, orijinal əsərlər yazmaq yangısı ilə qələminə dinclik vermədi. İki il sonra, yəni 1983-cü ildə çap olunan «Çıraq nənənin nağılları» kitabı¹ uşaqlar arasında bir daha əks-səda doğurdu.

¹ İlk variantı «Lampa nənənin nağılları» adlanır.

Azərbaycan uşaq yazıçısı H. Ziya yazırdı: «Yeni kitab («Çıraq nənənin nağılları» - F.Ə) «Ballica»nın davamı olsa da burada bir sıra keyfiyyətlər görünürdü. Əvvəla yazıçı bir nasir kimi xeyli püxtələşmiş, daha ağıllı və cəsarətli olmuşdu. Sözlətlə mənalar, yüksək fantaziya, ilıq yumor bu kitabın ən mühüm keyfiyyəti kimi göründü. Çıraq kimi daim işıq saçdığına görə evlərdə hamının başının üstündə dayanır. Çünki o, ağıllı və müdrikdir. Ümumiyyətlə, bu kitabda müdrik əhvalatlar çoxdur. Əhvalatların ibrətamiz olması Zahid Xəlilin diqqətini daim cəlb edən cəhətdir».¹

Bu kitab üç bölmədən ibarətdir: «Azərbaycan haqqında hekayələr», «Cırtanın nağılları» və «Azmanın nağılları».

Müəllif «Qartal qanadlı ölkə» adlı hekayəsini Azərbaycana həsr etmişdir. O, kitaba yazdığı ön sözdə qeyd edir ki: «Azərbaycan haqqında yazdığım bu hekayələrin kiçik olmasına baxmayın. Deyirlər kiçik açarla böyük qapılar açmaq olar. Cırtan deyir ki, balaca qılgılcımla böyük ocaqlar yandırmaq olar. Mən deyirəm ki, hətta balaca uşaq gözü ilə də bütün dünyanı görmək olar».²

Kitaba daxil edilmiş «Mavi küləklər şəhəri» adlı kiçik hekayədə Bakı şəhərinin qədim tarixindən söz açılır, Xəzər dənizinin poetik təsviri verilir, Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrinin füsunkar mənzərələri, oranın flora və faunası, təbii sərvətləri, ümumiyyətlə, insan gözü ilə görülebilən canlı varlıqlar söz və ifadələrin mirvari düzümü ilə əks olunur, mənzərəyə şəkili obrazlılıq yaranır.

«Şuşa – xonça şəhər» hekayəsində yazıçı bədii təsvir vasitələrindən məharətlə istifadə edərək portretli obrazlılıq yaradır və bu şəhəri toy xonçasına bənzədir: «Şuşa şəhərini yaxşı təsvir etmək istəsəniz gərək sizə əvvəlcə xonça haqqında danışım. Xalqımızın qədim bir adəti var: qohumların və dostların toyuna xonça aparırlar. İri bir sininin içinə şirniyyat doldurub üstünə qırmızı yaylıq örtərlər. Sonra onu başlarından da bir az

¹ Bax: «Ədəbiyyat qəzeti», 1992, 27 mart.

² Bax: «Çıraq nənənin nağılları».- B., 1983, s. 6.

yuxarı qaldırıb toyda süzərlər və xonçanı bəylə gəlinin otağına aparırlar.

Əgər yolunuz Şuşaya düşsə, hələ ora 10-15 kilometr qalmış qədim Əsgəran qalasından baxsanız görürsünüz ki, dağlar şəhəri xonça kimi yuxarı qaldırılıb. Elə bil dağlar bu şəhərin sakinlərinin nə qədər xoşbəxt olduğunu bütün dünyaya göstərmək istəyir».

Kitabdakı «Dağlar-tayalar», «Xaldanlı uşaqlar», «Parlaq damlalar», «Göydən düşən almalar», «Çinar əhvalatı» və sair sənədli hekayələr uşaqları respublikamızın coğrafiyası və təbiəti haqqında biliklərini, məlumatlarını zənginləşdirir, onların idrakını, əqli inkişafını formalaşdırır.

Yazıçı öz orijinal üslubuna sadıq qalır, folklor motivlərindən bəhrələnərək, Cırtanın dilindən qələmə aldığı «Yarpaq çələngi», «Çoxlu nağıl bilən küçə fənəri», «Ördək balası», «Əli ilə Vəlinin əhvalatları», «Tərsinə tikilmiş evdə yaşayan nağılçı», «Gülmək üçün müharibə», Azmanın söylədiyi əhvalatlardan ərsəyə gələn «Çıraq nənənin nağılları», «Gümüş», «Şehrli saz», «Xallı», «Akvarium balığı», «Uçan samovar» və «Qədir» adlı nəsr əsərləri ilə uşaqları düşünməyə sövq edir, onların bədii zövqünü zənginləşdirir. Müəllif bu nağıllarda nəsihətçilikdən, quru didaktikadan qaçır, balaca oxucuların kövrək hiss və duyğularına təsir etmək, onu öz təfəkkürü çərçivəsində düşündürmək və bu yolla da bədii nəsrin mövzu və ideyasını dərk etmək, bundan düzgün nəticə çıxarmaq məqsədi aşılır.

«Şehrli saz» nağıl-povestinin əsas qəhrəmanları olan Anar və Çiçək ifritələrlə mübarizəyə başlayırlar, dəfələrlə təhlükə ilə üzləşmələrinə baxmayaraq əsərin sonunda mənfi qüvvələrə qalib gəlirlər. Müəllif qarşı-qarşıya gələn bu qüvvələrin qalıblərini Şər üzərində qələbə qazanmış Xeyirlə müqayisə edir. Bu əsər uşaqlarda qorxmazlıq, ən çətin mübarizədə qalib gəlmək, insanlara arxa dayanmaq kimi müsbət keyfiyyətlər təlqin edir.

«Uçan samovar» nağıl-povestinin qəhrəmanı Vüqar kosmonavt olmaq arzusundadır. Bu arzuya çatmaq üçün o,

dərslərini yaxşı oxuyur, elmi biliyini gündən-günə artırır. Lakin Vüqarın kosmonavt olmaq arzusu o qədər də real görünmür və yazıçı bu obrazın xarakterik-psixoloji görüntüsünü bir qədər yumorla vermək istəmişdir.

Yazıçı Vüqarın kosmonavtikaya olan baxışlarını da yumorla təsvir edir: «Samovarın qulpu sınında Vüqar başa düşdü ki, qulpsuz və burunsuz samovar elə onun axtardığı peykdir ki, var. Belə peyklə hara desən, lap yerin orbitinə də qalxmaq olar. Vüqar diqqətlə baxıb gördü ki, doğruçu kosmonavtların uçduqları gəmi-peyk də elə bu samovara oxşayır».

Yazıçı sonrakı əhvalatları da zəngin fantaziyasının hesabına inkişaf etdirir, cərəyan edən bütün hadisələri real həqiqət səviyyəsinə qaldıra bilir.

Z.Xəlilin yaratdığı uşaq obrazlarını xarakterizə edərkən belə bir qənaətə gəlmək olur ki, onun əsərlərində təsvir edilən qəhrəmanlar ədəbiyyatımızda yeni görünür, mənəvi xüsusiyyətlərinə görə seçilir. Onun nəsr əsərlərinin gücü də elə obrazların xarakteri ilə bağlıdır.

Yazıçının demək olar ki, bütün nəsr əsərlərində şən əhvali-ruhiyyə, uşaq təbiətinə məxsus incə, şirin yumor duyulur. Hekayələrin bir çoxunda təsvir edilən uşaqların davranışı və xarakterində müşahidə edilən mənfi cəhətlər yumorla verilir, onlar elə bu yumorun gücü ilə də əsərin sonuna qədər islah olunurlar.

«Qədir» nağlında yazıçı yumordan daha geniş şəkildə istifadə edir. Anadan doğulan kimi anasından əmizdirilməsini tələb edən Qədirin qeyri-adiliyi sonrakı yaş mərhələlərində də davam edir. İş elə gətirir ki, qarıncululuğu ilə ad çıxarmış Qədirin eni ilə uzununu bərabər olur. Yazıçı Qədirin zahiri portretini belə təsvir edir: «Siz pendir, ya da pivə çəni görmüsünüzmü? Eni ilə uzununu bərabər olan bu çənlər mağazaların qabağında bir-birinin üstünə qalanıb bəzən aylarla qalır. Bax, Qədir yeddi yaşına çatanda eynilə həmin o çənlərə oxşayırdı. Kənardan baxanda ayaqlarının harada qurtardığını, qarınının haradan başladığını

müəyyənləşdirmək çox çətin idi. O, yumru, qəşəng bir çən idi ki, durmuşdu».

Qədir özünün zahiri görkəmi ilə bir növ görkəmli fransız yazıçısı Fransua Rablenin Qarqantuasını xatırladır. Birnəfəsə yüz yumurta içir, bütün sinif uşaqlarının aldığı pirojnanın yarısına şərik çıxır. Yalnız fikri yeməyin yanında olduğuna görə beyninə dərs də girmir. «Mətbəx iyini dünyada heç nəyə dəyişməyən» Qədir yalnız yemək haqqında düşünür. Aşpaz olmaq arzusu onu rahat buraxmır və sair.

Yazıçı Qədirin bütün fəaliyyətinə yumorla yanaşır, bəzən isə onu fantastik həddə çatdırır. İri gövdəyə malik olsa da əlindən heç nə gəlməyən Qədirin «qiymətini» əsərin sonunda belə səciyyələndirir: «Bir sözlə, Qədirin istedadının çox cəhəti açıldı. Heyf ki, natiqlərin çox danışdıqları üçün boğazları qurudu və vaxtında su içə bilmədiklərinə görə xeyli öskürməli oldular. Amma bu, onların heç veclərinə də gəlmədi. Çünki nə qədər əziyyət çəksələr də həqiqəti açdıqları üçün özlərini xoşbəxt hesab edirdilər.

Bax, Qədir belə Qədirdi».

Z.Xəlil nəsr yaradıcılığında Cırtan ən çox təsvir olunan obrazlardan biridir. Bu obraz qələmə alınmış nağıllarda iştirak etməsə də «yazıçının ilhamı» rolunda çıxış edir, ona məsləhətlər verir, bəzən isə göstəriş verməkdən də çəkinmir. Yazıçıdan real hadisələri qələmə almağı tələb edir, hərdənbir unutduqlarını ona xatırladır.

Lakin «Cırtanla Azmanın yeni sərgüzəştləri» nağıl-povestində Cırtan fəal obrazlardan biri kimi fəaliyyətdə olur, cərəyan edən hadisələrin iştirakçısına çevrilir.

Cırtan özünün xeyirxah əməlləri ilə yadda qalır: küləyin yuvadan saldığı bülbül yumurtasını yerinə qoyur və bu xeyirxahlığa görə bülbül ona qeyri-adi bir tütək bağışlayır. Bu elə bir tütəkdir ki, «Cırtan tütəyi dodaqlarına yapışdırıb üfürən kimi bütün quşlar, hətta onun sevimli bülbülü də səslərini kəsib bu nəğməyə qulaq asmağa başlayırlar».

Cırdan həmçinin əsl novator kimi diqqəti cəlb edir. Cırcıramanın uçuşunu müşahidə edərək düzəldəcəyi vetolyotu təsəvvüründə canlandırır. Müxtəlif detallardan istifadə edərək iki ay müddətində bu uçan maşını tamamilə quraşdırır. Əlbəttə, bütün bunlar yazıçının fantaziyasının gücü hesabına əmələ gəlir və o, oxucunu buna inandırmaq üçün fantastik təsvirlərin gücündən istifadə edir.

Yazıçı təsvir etdiyi əhvalatlara oxucunu inandırmaq üçün reallığa azacıq yaxın olan motivlərdən yararlanır. Məsələn, «Meymun balasının xilas olunması» nağılındakı bu hadisənin təsvirinə balaca oxucu inanmaya bilmir: «Kür qırağının meşələrində meymun yaşamır. Amma bir meymun ailəsi haradansa gəlib buralara çıxıb. Sizə deyim ki, onlar özlərini elə Afrikadakı kimi hiss edirlər. Meymunların bura gəlməsi haqqında hərə bir fərziyyə danışır. Kimi deyir ki, onları bura gətiriblər, kimi də deyir ki, meymunlar Afrika cəngəlliklərindən qaçıblar. Meymun ailəsi cəmi üç nəfərdir. Ata, ana və balaca. Balaca lap bu yaxınlarda dünyaya gəlib».

Cırdan növbəti uçuşlarının birində «okeanla göyün birləşdiyi yerdən gələn» Azmanla üz-üzə gəlir. Onun necə adam olduğunu yoxlamaq üçün bülbülün verdiyi sehrli tütəyi çalır və Azmanın dediyi: «--Nə gözəl cəh-cəh vurur» sözlərindən başa düşür ki, o, yaxşı adamdır.

Z.Xəlil nağıllardan fərqli olaraq Azman obrazını divlərlə eyni xarakterdə yaratmır. Azman divlər kimi nəhəng olmasına baxmayaraq, olduqca kövrək qəlbə malikdir, xoş təbiətlidir, xeyirxahdır. Hətta topladığı nağılları anasına çatdırma bilməyən Cırdanı öldürəcəyinə and içirsə də, oxucu buna inanmır, bilir ki, Azmanın nəyi varsa dilindədir, Cırdanı öldürməyə ürəyi gəlməz. Gözlərinin hər biri şaftalı iriliyində, kirpi iynələrinə oxşayan kirpiklərinin uzunluğu bir qarışdan artıq olan, qarnı nəhəng şara bənzəyən Azman zor işlətməkdən, qan tökməkdən uzaqdır. Səhər yeməyi iyirmi təndir çörəyi, bir vedrə kompot, otuz kotlet və bir pud kartof soyutması olan bu nəhəngin xarakteri uşaq xarakterindən seçilmir. Yeməyi az olanda uşaq kimi dodaqlarını

büzür, hıçqıra-hıçqıra ağlayır. Qarnı tox olanda isə: «Deyəsən bir az yeyə bildik axı»- deyib kəmərinə boşaldır, sevincinin həddi-hüdudu olmur.

«Cırdanla Azmanın yeni sərgüzəştləri» nağıl-povestində bədii dilin sadəliyi, qanadlı yazıçı fantaziyası, coğrafi və etnoqrafik ekzotikanın zəngin bədii təsviri və digər yadda qalan cizgilər oxucunu ələ alır. Uşaqların anlam səviyyəsində təsvir olunan maraqlı əhvalatlar onları nağıllar dünyasına aparır, qitələri qarış-qarış gəzdirir. «Qeyri-adi tütək», «Meymun balasının xilas olunması», «Dənizlə üfün birləşdiyi yerdəki ada», «Cırdanın mavi gözlü oğlanla tanış olması», «Azmanın Cırdanı axtarmağa başlaması», «Meymunlarla çölpişiyinin dalaşması», «Cırdanın qulağının dibindən güllə keçməsi və ovçunun tüfənginin suya düşməsi», «Azmanın şələsi», «Cırdanın ayaqqabısının itməsi və şəhər televizorlarının xarab olması» və sair nağıllar olduqca maraqlı süjet əsasında qələmə alınmışdır.

«Anar» povestində olduqca dəcəl, ərköyün bir uşağın həyatı və onun tutduğu əməllər təsvir olunur.

Yazıçı Anarı belə təsvir edir: «Demək olar 1 «a» sinfinin şagirdlərinin hamısı bilirdi ki, Anarın əlləri sözünə baxmır. Onu da bilirdilər ki, bu uşaq ağzı və gözləri ilə də qətiyyə baxmır».

Anar evdə və dərstdə istədiyi hərəkəti törətməyə qadir olsa da, kövrək qəlbə malikdir, olduqca ürəyiyumşaqdır. Atası ilə ova gedərkən ondan təzəcə bala çıxarmış meşə toyuğuna güllə atmamağı xahiş edir. Yaxud, sinif yoldaşlarının tutduqları tutuqşunu gizləncə qəfəsdən açıb buraxır. Balıq tutan atasından balığı suya buraxmağı xahiş edir və sair.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq cəsarətlidir, qoçaqdır, düşdüyü situasiyadan baş çıxarmağı bacarır. Onun başına qəribə əhvalatlar gəlsə də, hər şey müsbət sonluqla bitir. Yazıçı qəhrəmanını çətin mərhələlərdən keçirir, sınağa çəkir və ən nəhayət, Anar hamının sevimlisinə çevrilir.

«Sabun köpükləri» povestində yazıçı Parlaq və Dümağ adlı böyük və kiçik sabun köpüklərinin başına gələn əhvalatları elə məharətlə təsvir edir ki, sanki iki canlı insanın həyatı qələmə

alınmışdır. Alleqoriyadan məharətlə istifadə edən yazıçı xeyir və şər qüvvələri qarşı-qarşıya qoyur, nəticə Xeyirin qələbəsi ilə başa çatır və bununla o, uşaqlara xeyirxahlığı, insani keyfiyyətləri, mənəvi təmizliyi təbliğ edir.

Z.Xəlilin istər xalq yaradıcılıq ruhunda olan, istərsə də digər müasir real həyat səhnələri təsvir olunan əsərlərində obrazlı dil, poetik fikir, poetik obrazlılıq diqqət çəkir, poetik üslubi vasitələrin zənginliyi bu əsərlərin dəyərini öz ölçüsü qədər artırır. Yazıcının bədii dilində, təsvirində, obrazların danışq tərzində, fantastik hadisələrin poetik lövhəsində təbiilik duyulur, əks olunmuş səhnələrin fantastik reallığına inanmamaq olmur. Real və ya nağılvari həyat hadisələrinin bədii inikası, süjet rəngarəngliyi, müxtəlif xarakterli obrazların mövcud həyat hadisələri ilə dinamik vəhdətdə olması əsas məziyyətlərdən biri kimi diqqət çəkir. Andersen yaradıcılığından məharətlə istifadə edən Z.Xəlil bu günün oxucusunun mənəvi tələblərini duyaraq uşaq nəsrində görünməyən orijinal personajını yaradır. Nağıllar aləminə səyahət etsə də, ən başlıcası, xalq yaradıcılıq motivlərindən qələmə alınmış əsərləri ilə indiki dövr uşaqlarının bədii zövqünün, mənəvi-estetik tərbiyəsinin formalaşmasında, əxlaqi dəyərlərinin cilalanmasında əsaslı rol oynayır.

«Çıraq nənənin nağılı» povestinin süjeti çoxşaxəlidir və alleqorik üsulda qələmə alınmışdır. Burada Çıraq nənənin söylədiyi nağıllar müxtəlif adla adlandırılrsa da, hadisələr əsas süjet xətti boyunca cərəyan edir və mövzu baxımından bir-biri ilə sıx surətdə bağlıdır. Əsərdəki obrazların çoxu isə alleqorik obrazlardır: Çıraq nənə, onun bacısı qızı Lampacıq, digər məişət əşyaları – Ütü, Süpürgə, Ayaqqabısılən, Fırça və s.

Müəllif Çıraq nənənin nağılları söyləməsi səbəbini belə təsvir edir: «Bacısı qızı Lampacığın isə yüngüllüyü onun heç xoşuna gəlmirdi. Nə qədər öyüd-nəsihət edirdisə xeyri olmurdu. Bir dəfə bu evdə elə bir hadisə baş verdi ki, Çıraq nənə onu heç zaman yadından çıxartmaz».

Bundan sonra Çıraq nənə əhvalatı müfəssəl, olduğu kimi balaca oxucularına çatdırmaq üçün nağıllarını aşağıdakı

ardıcılıqla danışır: «Lampacıq», «Lampacığın Atəşböcəyinə çətin tapşırıq verməsi», «Ütünün yalanları», «İşıqforun qırmızı gözünün qonaq gəlməsi», «Siçan bəyin Lampacıqla ilk görüşü», «Atəşböcəyinin Lampacığın tapşırıqlarını yerinə yetirməsi», «Ütünün özünü ocağa atması və Ayaqqabısılənin başına gələnler» və s.

Əsərdəki obrazlar müxtəlif xarakterlərə malikdirlər: Lampacığın işi-gücü səhərdən-axşamacan güzgüdə özünə baxmaqdır, çünki yüngülxasiyyətlidir. Ütü yalançıdır, «gördüyü əhvalatları elə sığallayıb danışır ki, onun doğruluğuna zərre qədər şübhə qalmır». Ayaqqabısılən evin ən zəhmətkeşidir. Atəşböcəyi iztirablara sinə gərən aşiq rolunu oynayır və sair.

Z.Xəlil bir uşaq yazıçısı kimi bütün yaradıcılığı boyu müasir ədəbi prosesin məfkurə istiqamətini dərk etmiş, Vətənə məhəbbət hissləri aşıl原因, şüurun formalaşmasına xidmət edən əsərlər yazdığı daha üstün tutmuşdur. O, sanki SSRİ adlı imperiyanın dağılacağını qabaqcadan hiss etdiyindən, yaradıcılığına siyasi və ifrat kommünizm ideyalarını təbliğ edən mövzuların qatılmasından yayınmış, yeni ədəbi yaradıcılıq cığırını açmaq uğrunda qələmini işlətməmiş, balaca oxucuların (elə böyüklərin də!) sevimli bədii söz ustasına çevrilmişdir.

Müasir dövrümüzün olduqca mürəkkəb və gərginlik içərisində keçən ictimai-siyasi durumu uşaq və gənclərin vətənpərvərlik hisslərinin gücləndirilməsi zərurətini bir problem kimi qarşıya qoydu. Bu problemin bütövlükdə həlli üçün Azərbaycanın hər bir guşəsi tək-cə coğrafiya və təbiət elmləri vasitəsi ilə uşaqlara tanıdılmamalı, həmçinin bədii nəsr əsərləri vasitəsilə də bu boşluq doldurulmalı idi. Müqəddəs Vətənin zəngin təbiətini, flora və faunasını, hamımıza əziz olan hər qarış torpağını, qəhrəman oğullarını yeni nəslə tanımaq və sevdirmək üçün əsərlərin yazılmasına böyük ehtiyac duyulurdu. Bu bədii-mənəvi ehtiyacı ilk dəfə duyaraq hiss edən Zahid Xəlil oldu və uşaq və gəncləri soykökünə, vətənə, torpağa, milli kökə bağlamaq üçün yaradıcılıq axtarışına çıxdı, «Mavi dəniz üzərində» adlı bədii-publisistik əsərini oxucularına təqdim etdi.

Yazıçı bu əsərində Azərbaycanın təbiətini əlvan boyalarla canlandıraraq onun füsunkar coğrafi gözəlliyini, ucsuz-bucaqsız bərəkətli çöllərini, aydın səmasını real cizgilərlə təsvir edir. Oxucuları Respublikamızın paytaxtı Bakı şəhərinə, Abşeron yarımadasına, Lənkəran və Astaranın subtropik bağlarına, yaşıl zolaqları xatırladan çay plantasiyalarına, meyvələr diyarı olan Quba-Qusar bölgələrinə, qədim tarixə malik Muğan, Şirvan və Qarabağın göz oxşayan, könül açan mənzərələrinə tamaşa etdirmək üçün səyahətə çıxarır, bu yerləri qarış-qarış gəzdirir. Gərgin çətin əmək tələb edən, böyük zəhmət hesabına başa gələn neftin, pambığın, günəşin qızılı şəfəqləri altında min bir rəngə çalan Təbrizi, Kişmiş, Ağ şanı, Muskat və sair üzüm növlərinin şan-şöhrətindən söz açır. Yazıçı təsvir etdiyi bu münbit, bərəkətli torpağı özü qarış-qarış gəzdiyinə və bir zərgər gözü ilə müşahidə etdiyinə görə təsvir etdiyi təbiət mənzərələri sanki bir mahir rəssam palitrasından rəng alır. Sıx yaşıllıqlar qoynunda gizlənmiş Göygölün göz yaşı kimi dupduru sularından içib, bu aynada öz gözəlliklərinə baxıb qürrələnən xallı maralları, bu yerlərə rəvnəq verən otları, gül-çiçəkləri, Hacıkəndin, Kəpəz dağının möcüzəli təbiətini qüdrətli qələmi ilə vəsf edir, Azərbaycanın ucsuz-bucaqsız diyarını uşaqlara sevdilir. Zaqatalanın gülçülük təsərrüfatına gedən yolu elə aydın təsvir edir ki, bu yerləri bələdçisiz də gəzib dolaşmaq mümkündür. Yazıçı duyğu və düşüncələrinə məcazi bədii don geydirərək, əlvan poetik gözəllik yaradan say-seçmə sözlərdən bacarıqla istifadə edir, epitetlərdən yerli-yerində bəzək vurur, ecazkar bir mənəzərə yaradır: «Qızılgül plantasiyalarını görəndə adama bir anlıq elə gəlir ki, yaşıl meşələrə od düşüb... güllər nəhəng tonqalın alovuna bənzəyir».

Yazıçı Azərbaycanın bir canlı guşəsindən o birinə keçir, dəli Kürün kükrədiyi, aşib-daşdığı günləri xatırlayır, Mingəçevir şəhərinin yaranma tarixini vərəqləyir.

Müəllif «Quş toyu» hekayəsini maraqlı süjet əsasında qələmə alır. Öz müşahidələrilə canlı bir həyatı – müxtəlif adda quşların yaşayış tərzini təsvir edir və oxucuya elə cəlir ki, bu

hekayədə söhbət canlı insan həyatından gedir. Yazıçı sintaktik təkrar şəkilli təqlidi səsləri – qoruq və meşələrdə məskən salmış çöl quşlarının hər bir civiltisini mənalandırır, onları alleqorik şəkildə təqdim edir.

Z.Xəlil Azərbaycanın qədim və şanlı tarixini bir-bir vərəqləyərək ötən illərə, günlərə qayıdır. «Gəncə qapısı» hekayəsini yol xatirələri əsasında qələmə alsada, yazıçı mövcud tarixi faktlara və materiallara istinad edərək hər bir dövrün real mənzərəsini canlandırır. Vaqon bələdçisinin söylədiyi əhvalat bir ədəbi priyom rolunu oynasa da, Gəncə şəhərinin yaranma tarixi maraqlı əhvalatlar fonunda daha canlı və real təsir bağışlayır.

«Mavi dəniz üzərində» kitabına daxil edilmiş sonrakı hekayələrdə Təbrizin, Qarabağın, Şuşanın və Lerikin füsunkar təbiətindən söz açan yazıçı Azərbaycanın hər qarış torpağını uşaqlara tanıtməyə, sevdirməyə çalışır. İndiyə kimi sərhədin o tayında sirli bir məkana çevrilərək az qala mücərrəd şəhərə dönmüş, Rusiya imperiya siyasətinin şəksiz qurbanına çevrilmiş, Azərbaycanın qədim paytaxtlarından biri olmuş Təbriz haqqında verilən məlumat olduqca maraqlı doğurur. Uzun illər birləşmək ümidi ilə həsrət içində qovrulmuş, xalqın iradəsinin ziddinə olaraq zorakı dövlətlər arasında tən yarıya bölünmüş Azərbaycan torpacından bir vətəndaş yazıçı kimi yana-yana söz açan Zahid Xəlil bu niskili təhkiyə üsulu ilə verməklə yanaşı, həm də poetik misralarla təsvir edir:

Ay ana Təbrizim, ağır yolların,
Şəkiyə, Gəncəyə, Şirvana keçmir,
Mənə uzatdığın cığır qolların,
Axı heç Arazdan bu yana keçmir?!

«Qarabağ dastanı» hekayəsi məhz bu günün ağrı verən yaralarına məlhəm olur, yeni nəslin vətənpərvərlik hissini formalaşdırır, onların mənəvi-əxlaqi tərbiyəsində əsaslı rol oynayır. Yazıçı Azərbaycanın qədim diyarının tarixi haqqında öz oxucularına məlumat verir, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın igid və qəhrəman oğullarının fədakarlığından, düşmənlərlə qorxu bilmədən mübarizə aparmasından söz açır. Öz

dövrünün mütərəqqi fikirli şəxsiyyətlərindən biri olan, Şuşa şəhərinin təməlini qoymuş Pənahəli xanın fəaliyyətindən, Qarabağ xanlığının bütövlüyü naminə apardığı işlərdən dönə-dönə danışır.

Z.Xəlil «Rahib işığı» adlı sənədli hekayəsində iki əsrin cəsur qəhrəmanlarını bir-biri ilə uzlaşdırır, müqayisə edir və qədim Qarabağın cəngavər ərənlərinin döyüş səlnaməsi müasir dövrümüzün yenilməz oğlu Rahib Məmmədovun həyat ideali və mübarizlik rəmzi kimi xarakterizə olunur. İyirmi altı gürcü ailəsinin çırağını sönməyə qoymayan, özünü pərvanətək oda vuraraq qanadlarını yandıran və qəhrəmancasına həlak olan Azərbaycanın igid oğlu Rahibə həsr edilmiş bu hekayə uşaqlarda, o cümlədən gənc nəsildə mərdlik və igidlik hissləri, həmçinin insanlara məhəbbət duyğuları aşılayır. Yeni nəslə öz mənəvi-əxlaqi tərbiyəsi və insani davranışı, ülvi sevgisi ilə nümunə olan bu igidin qısa cavan ömrünün sevincli və kədərli anlarını obrazlı şəkildə təsvir edən yazıçı bütün gənclərimizin eyni ruhda tərbiyə olunmasını arzulayır.

Z.Xəlilin XX əsrin son onilliyində qələmə aldığı «Odlar yurdunun paytaxtı» kitabına (1992) Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərinin tarixi, coğrafiyası, etnoqrafiyası və arxitekturası haqqında maraqlı hekayələr daxil edilmişdir. Bu kitabda diqqəti çəkən məqamlardan biri də budur ki, yazıçı oxucusuna öz milli kökünü xatırladır, onların bu ruhda tərbiyə olunması üçün xalqını, vətəninə, torpağını sevməyi önə çəkir. Yazıçı uşaq obrazının – Ayselini dili ilə balaca oxuculara öz keçmişini, ulu babalarını, soy kökünü təqdim edir. Obrazın dilindən təqdim olunan hər bir söz oxucuda milli qürur hissi oyadır: «Axı sən deyirdin ki, biz Azlardanıq. Qədim türk tayfalarını deyirəm. Yadındadı, danışdırdın ki, Azlar çox igid olduqlarına görə onların kişilərinə və qadınlılarına «ər» deyərmişlər. Yəni igid, cəngavər adamlar sonralar bu söz ilə Azər olub. Mən bununla fəxr edirəm. İndi uşaqlara sübut edəcəyik ki, biz əsl Azər nəslindənik».

Bu kitabla daxil edilmiş «Zeynalabdin», «Fırlancaq», «Yolda hadisə», «Daş diyarı» və «Çinar əhvalatı» adlı

hekayələrdə yazıçı uşaqları qiyabi səyahətə çıxarır. Hansı məkanda ayaq saxlayırsa, o yerin tarixinin, etnoqrafiyasının sirlərini onlara geniş təsvir edir. Yazıçı hadisələri və əhvalatları özünəməxsus bədii üslubla təqdim edir ki, balaca oxucularda maraq oyatsın, onlar tarixi faktları daha möhkəm yadda saxlaya bilsinlər.

Z.Xəlilin sonuncu kitabı «Dünyanın ən balaca nağılları» adı altında çap olunmuşdur. Yazıçı yetmiş kiçik hekayə daxil etdiyi bu kitabla, sanki son illərdə Azərbaycan uşaq nəsrində yaranmış boşluğu qismən də olsa doldurmaq istəmişdir. Çünki Zahid Xəlil son illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına olan ögey münasibətdən çox narazıdır. Müsahibələrində də öz narazılıqlarını tez-tez büruzə verir: «Axı nə üçün qəzetlər (elə nəşriyyatlar da! – F.Ə.) uşaqlara yer ayırmır? Axı balaca bir qığılcımla böyük tonqallar yandırmaq olar. Balaca uşaq gözü ilə də bütün dünyanı cörmək olar...»

Yazıçı özü sual verir, özü də cavablar axtarır. O çox gözəl bilir ki, yeni nəslə tərbiyə etməkdən ötrü mütləq onun ədəbiyyatı olmalıdır. Çünki ədəbiyyatı olmayan nəslin tərbiyəsinə heç bir qüvvə təminat verə bilməz. Belə ki, ədəbiyyat insanşünaslıqdır, yəni insan haqqında bir elmdir.

Bunu çox yaxşı dərk edən Z.Xəlil «Dünyanın ən balaca nağılları»nı qələmə aldı. Kitaba ön söz yazmış şair Hidayət Z.Xəlilin nəsr yaradıcılığını dəyərləndirərək yazır: « Bu nağıllar son dərəcə yenidir, bizim oxuduğumuz, eşitdiyimiz nağıllardan çox fərqlidir. Burada daşlar da, adi müqəvvalar da insan kimi danışır, düşünür, dəcəllik edir. Maraqlısı odur ki, biz bu cansız əşyaların canlı olduğuna inanırıq. Üstünə yağış damlası düşdüynə görə uçuşunu davam etdirə bilməyən qaz tükünün taleyinə az qala göz yaş tökürük. Biz inanırıq ki, Vüqar adlı uşağın köynəyi də insan kimi düşünür və Vüqarın bu qədər huşsuz olduğuna təkcə onun köynəyi deyil, elə bizim özümüz də təəssüflənirik».¹

¹ Z.Xəlil. «Dünyanın ən balaca nağılları». – B., 2002, s. 4.

Dünyanın ən balaca nağılları ilə uşaqlara böyük ədəbi dünya bəxş edən Z.Xəlil romantik və poetik nəsr əsərləri ilə özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Bunu son yaradıcılığında da görmək mümkündür. «Çəmənlikdən qovulan qurbağa», «Ayaqqabıların söhbəti», «Ağıllı fikirlə axmaq fikir», « Pul şəhərinin əhvalatları», « Yalandan yaranmış adam», «Yeyimcillər ölkəsinin adamları» və sair hekayələr öz bədii siqləti və mənə yükü ilə seçilir. Marahlı əhvalatlarla və fantastik sərgüzəştlərlə zəngin olan, bitkin süjetə malik nağıl və hekayələr Z.Xəlil yaradıcılığına xas olan xüsusiyyətdir. Məhz buna görə də, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir uşaq onun əsərlərini sevə-sevə oxuyur. Təkcə onu demək kifayətdir ki, yazıcının «Günəbaxanlar böyüyəcək» («Virastut podsolnuşki») adlı kitabı Rusiyada fantastik bir sayda – iki milyon tirajla oxuculara təqdim olunmuşdur. Onu da qeyd edək ki, bu kitab çap olunanda (1992) Azərbaycan artıq öz müstəqilliyinə qovuşmuşdu və «Çoxmillətli sovet ədəbiyyatı» məhfumu yox dərəcəsinə idi. Buna baxmayaraq, Z.Xəlilin yaradıcılığına münasibət dəyişməmiş, rus nəşrləri onun əsərlərini kütləvi tirajla çap etməkdən çəkinməmişlər. Çünki rus oxucuları artıq onun «Mavi dəniz üzərində» və «Salam, Cırtan!» adlı əsəri ilə (1986) tanış olmuşdular və bildirdilər ki, bu yazıcının əsərlərindən yan keçmək mümkün deyildir.

«Salam, Cırtan!» əsəri öz orijinallığı ilə milliyyətdən asılı olmayaraq oxucuların diqqətini cəlb edirdi. Bəs, əsərdəki bədii yenilik nədən ibarət idi?

Z.Xəlil bu əsərində xalq nağıllarından fərqli olaraq müasir Cırtan obrazı yaratmış, uşaq poeziyası ilə nəsrin vəhdətini bədii sintez halında ədəbiyyata gətirmişdi. Əsərdəki bədii materiallar janr baxımından müxtəlif olsalar da, məzmunca təbii süjet bütövlüyü yaratdığına görə balaca oxuculara yeni görünür, daha maraqla oxunurdu.

Azərbaycan uşaq nəsrinin inkişafında öz yaradıcılıq axtarışları ilə müasirlərindən seçilən Z.Xəlil uşaq dünyasının, uşaqların xəyal aləminin bədii inikasını yaratmaq üçün poetik

sintaksisin sehri və siri boyalarından məharətlə istifadə edir, uşaqların bədii zövqünü formalaşdırmaqdan ötrü bütün imkanlardan yararlanmaq qüdrətinə malikdir. «Uşaqlarla birlikdə bütün yer üzünü gəzmək, orada yaşayan saysız-hesabsız insanları, ucsuz-bucaqsız səhraları, torpaqları, ümmanları onlara göstərüb, onları təbiətin hər üç aləmi ilə tanış etmək» (V.Q.Belinski) Z.Xəlil uşaq nəsr yaradıcılığının əsas məziyyətlərindəndir.

İstedadlı yazıçı-ədəbiyyatşünas Elçin «Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı haqqında düşüncələr» adlı məqaləsində bu sahəni dərinlən təhlil edərək dürüst qiymətini verir: «Bizim müasir uşaq ədəbiyyatı istedadla yazılmış nümunələrində uşaqlarla folklorla xas olan aydın və şirin bir dillə danışmağı bacarır, xalq ruhunu qoruya bilir, folklorun əsas motivlərini təşkil edən xeyirxahlıq, dostluq, sədaqət, etibar və qəhrəmanlıq kimi yüksək mənəvi keyfiyyətləri xalq deyim tərzinə müvafiq bir təbiiliklə təlqin edir və bütün bunlar həmin əsərlərə uşaq psixolojisinin və hafizəsinin aparıcı istiqamətini təşkil edən metaforizm gətirir, nəticə etibarilə də uşaq ədəbiyyatının üslubi imkanlarını genişləndirir».¹

Bütün bunlar Z.Xəlilin uşaq nəsr yaradıcılığında özünü bütövlükdə göstərə bilmişdir. Azərbaycan uşaq nəsrində öz orijinal bədii təsviri, yorulmaz axtarışları ilə ərsəyə gətirdiyi təkrarolunmaz obrazları, uşaqlar üçün olduqca maraqlı və möcüzəli görünən əlçatmaz nağıllar dünyası, onların yenicə oyanmış şüurunda iz salmış inanılmaz, lakin yazıçı qələmi ilə inandırılı bilən fantastik hadisələr və sair bədii xüsusiyyətlər onun yaradıcılığı haqqında tam aydın təsəvvür yaradır.

¹ Bax: «Ulduz» jurnalı, 1982, № 4, s. 45.

DÜNYAYA AÇILAN PƏNCƏRƏ

Zahid Xəlil öz poetik duyğularını ağ kağız üzərinə düzən andan bu günə kimi yaradıcılıq yollarında asan addımlar atmamışdır. Sənətin taptanmamış cığıruları ilə qarış-qarış irəliləyən şair-yazıçının qarşısına kötük diyirləndənlər də az olmamışdır. Bir şer və ya hekayəsini dərc etdirmək üçün ədəbi mühitin çətin, mürəkkəb və labirintli yollarında duruxub qaldığı vaxtlar da olmuşdur. Özünə də məlum olmayan səbəblər üzündən şerlərinin, sonralar balaca oxucuların sevimli kitabına çevrilən «Balıca»nın nəşriyyat planından çıxarılması halları ilə də üzləşmişdir. Lakin fitri istedadının gücü və xeyirxah qələm sahiblərinin qayğısı nəticəsində qarşıya çıxan maneələri keçə bilmişdir.

Bədii söz yaradıcılığı ilə nəfəs alanların ədəbi mühitdə parlaması üçün bəzən istedad kifayət etmir, onların qayğıyı böyük ehtiyacları olur. Z.Xəlil müxtəlif maneələrlə rastlaşsa da, ədəbiyyatda öz dəst-xətti ilə seçilən qələm sahibləri ona qayğı ilə yanaşdılar və yaradıcılıq istiqamətini müəyyən etdilər. O, özü müsahibələrinin birində qeyd edir ki: «...Bakıya qayıdanda yaradıcılıq planlarımla bağlı ilk məsləhətçim hörmətli şairimiz İlyas Tapdıq olub. O məni çox böyük qayğıkeşliklə qarşılayıb dinlədikdən sonra bildirdi ki, bəlkə uşaqlar üçün şerlər yazasınız. «Uçan çıraqlar» və «Quşəppəyi» şerlərim məni aləminə qırılmaz tellərlə bağladı».

Bu qayğı və xeyirxahlıqdan daha çox həyatı yenicə dərk etməyə başlamış minlərlə uşaqlar – balaca oxucular qazandı. Ədəbi mühitdə öz orijinal üslubu ilə seçilən bir uşaq şair-yazıçısı meydana gəldi və illər ötdükcə o, yaradıcılıq yollarını aradı, bir sənətkar kimi püxtələşdi, uşaqlara yeni-yeni maraqlı əsərlər bəxş etdi. Oynaq poeziyası dillərdə əzbər oldu, nəsr yaradıcılığından söz düşəndə ədəbi tənqidə «qətiyyəni bizim alışdıığımız üslub deyildir, orijinal üslubdur» fikri formalaşdı.

Z.Xəlil yaradıcılığı geniş vüsət aldı, Respublikamızın hüdudlarını aşaraq Rusiyanın adlı-sanlı, tanınmış qələm sahiblərinin, o cümlədən ədəbi tənqidinin diqqətini özünə cəlb etdi. Bununla yanaşı, dünya xalqlarının dillərinə tərcümə olunmağa başladı.

Z.Xəlil 70-ci illərin sonlarında rus ədəbi mühiti ilə daha yaxından təmas yarada bildi. Görkəmli rus uşaq şairi Aqniya Barto (1906 – 1982) ilə təsadüf nəticəsində tanış olandan sonra bu əlaqələr daha da genişləndi. Bu tanışlığın tarixçəsi belədir.

Z.Xəlil Dövlət televiziyasında növbəti dəfə veriliş hazırlayan bir vaxtda uşaqlar üçün proqram redaksiyasının baş redaktoru Kamran İbrahimovdan yeni bir tapşırıq alır: Aqniya Barto haqqında geniş veriliş hazırlanmalıdır və veriliş təbii çıxsın deyə onunla şəxsən görüşüb söhbət etmək üçün şair Moskva şəhərinə ezamiyyətə getməlidir. Z.Xəlil bu təklifi məmuniyyətlə qəbul edir və həmin dəqiqə A.Bartoya zəng vurur. Telefon danışığından sonra qərara alırlar ki, gündüz saat 12-də Moskvada – A.Bartonun mənzilində görüşsünlər.

Z.Xəlil A.Barto ilə görüşünü belə xatırlayır: « Moskvaya uçmaq üçün çox çətinliklə bilet tapdım. Səhər tezdən artıq Moskvada idim. Taksiyə oturub ünvanı dedim. Sürücü bu ünvanı kimə getdiyimlə maraqlandı. Sən demə, bu ünvanı Moskvada bütün taksi sürücüləri yaxşı tanıyırmış. Mən A.Bartonun adını çəkəndə o, məndən gediş haqq almayacağını bildirdi. Məndən bircə xahişi bu oldu ki, onun Sergey adlı oğlu dünyaya gəlib və mən A.Bartoya deyim ki, oğlunun adına özünün kitabından birini yazıb versin. Mən bundan heyrətə gəldim.

Mənzil başına çatdım. Məni uşaq rəsmləri ilə dolu olan bir otağa dəvət etdilər. Bir azdan ahəstə addım səsləri eşidildi və içəriyə 70 yaşlarında qaraqabaq, sərt baxışlı bir qadın daxil oldu. Çox ciddi zahiri görkəmi vardı. «Zahid Xəlil sizsiniz?» - deyər sual verdi. Mən onun sualını cavablandırıb, özüm suala keçdim. Soruşdum ki, otaqdakı uşaq rəsinin altında adı yazılan Elianora Rodari Canni Rodarinin qızıdır? A.Barto məni diqqətlə süzüb, onu haradan tanıdığımı soruşdu. Mən ona görkəmli italyan

yazıçısı Canni Rodari haqqında xeyli danışandan sonra o, mənə dedi ki, Siz ya alim, ya da şairsiniz. Mən yalnız şair olduğumu boynuma aldım və A.Barto Azərbaycan dilində bir şer oxumağımı xahiş etdi. Əlbəttə, o, Azərbaycan dilini bilmirdi. Lakin görünür, şerin ritminə qulaq asmaq istəyirdi. Mən şer-yanılmaclarımdan birini dedim:

Qazanı qaza asdılar,
Qazana bir qaz basdılar.
Qazın qılçı qırıqdı,
Qazanın qulpu sarıqdı.

A.Barto məni diqqətlə dinləyib, bir şer də oxumağımı xahiş etdi. Mən bu misraları dedim:

Süleymanın sarı kəhəri var idi,
Sarı kəhərin sarı yəhəri var idi.
Süleymanın sarı kəhəri satıldı,
Sarı yəhər samanlığa atıldı.

A.Barto alliterasiyalı şerlərə diqqətlə qulaq asandan sonra: «Çox gözəl şerlərdir»- dedi və sonra telefon dəstəyini götürüb kiməsə zəng etdi: « Yuri Naumoviç, yanımda çox maraqlı bir adam var, istəyirəm sən də onunla tanış olasan». Aqniya Bartonun telefonla danışdığı bu adam, sonralar mənim kitabımın tərcüməçisi Yuri Naumoviç Kuşak idi».

A.Barto sonralar «Ədəbiyyatların dostluğu, xalqların dostluğu» adlı konfransda iştirak etmək üçün Bakıya gəlir. Z.Xəlil onunla yenidən görüşür. A.Barto onu olduqca səmimi qarşılayır və S.Vurğun adına Rus Dram teatrında özünün uşaqlarla keçirəcəyi görüşə dəvət edir. Z.Xəlil burada da öz şairlik və tərcüməçilik istedadı ilə A.Bartonu məftun edir. Gənc şair onun «Zina» adlı şerini öz tərcüməsində – Azərbaycan dilində oxuyaraq bir daha istedadını sübuta yetirir:

Bazar günü bazardan,
Bir rezin qız aldılar.
Zərli, bəzəkli qızı,
Bir zənbilə saldılar.
Bu rezin qız sürüşdü,

Zənbildən zığa düşdü.

Zığıldadı rezin qız.

«Zığ-zığ zığıldayaraq,

Bizi gətirdin zara.

Zərli zənbilə qoyub

Qaytararıq bazara».

A.Barto öz şerinə Azərbaycan dilində qulaq asdıqdan sonra yalnız bu sözləri deyir: « Mənim dostum Zahid Xəlil həm gözəl şair, həm də gözəl tərcüməçidir!»

Z.Xəlil bu unudulmaz görüşdən bir qədər sonra uşaqların ən sevimli kitabına çevrilən «Ballica»ni qələmə alır. Kitab nəşriyyatın («Gənclik») illik planına salınsa da, nədənsə Mətbuat komitəsinin sədr müavini tərəfindən plandan çıxarılır. Bu haqsızlıq ilk dəfə nəsr əsəri yazan gənc qələm sahibinə olduqca mənfə təsir göstərir. Z.Xəlil özü bunu belə xatırlayır: « Ballica»ni heç bir səbəb olmadan nəşriyyat planından çıxarıldığına görə bərk dilxor idim. Bu vaxt dostum Bilal Muradov telefonla zəng edib məni təbrik etdi. Əvvəlcə başa düşmədim ki, mənim əsərimi nəşriyyat planından çıxarıblar, bu niyə məni təbrik edir. Mənə deyəndə ki, bugünkü «Literaturnaya qazeta»ni oxu, orada sənin barəndə xoş sözlər yazılıb, Aqniya Barto Rusiya yazıçılarının qurultayında səni bərk tərifləyib, bir qədər özümə gəldim. Qəzeti tapıb «Gənclik» nəşriyyatına yolladım. Nəşriyyatın direktoru, yazıçı Əzizə Əhmədovaya qəzetdəki yazını göstərib dedim ki, necə olur, Aqniya Barto mənim əsərlərimi bəyənir, amma Mətbuat komitəsi bəyənmir?! Ə.Əhmədova bir kişi cəsarəti ilə «Ballica» kitabımı yenidən nəşriyyatın illik planına daxil etdi».

80-ci illər Z.Xəlilin yaradıcılığında sürətli inkişaf dövrü kimi qeyd olunmalıdır. Az bir müddət içərisində o, Azərbaycan və rus oxucularının sevimli şair-yazıçısına çevrildi. Təsadüfi deyildi ki, onun «Virastut podsolnuşki» («Günəbaxanlar böyüyəcək») şerlər kitabı ən böyük sayda – 2 milyon tirajla çap olundu. Rus tənqidçisi M.Yampolskaya Z.Xəlilin şer yaradıcılığından söz açaraq, onun rus oxucularının qəlbinə yol

tapdığını xüsusi olaraq qeyd etdi¹. Buradan aydın olur ki, Z.Xəlil üçün oxucu məhdudiyəti yoxdur və milliyyətindən asılı olmayaraq hər bir oxucunun mənəvi tələbini duya bilir, onu söz səhrinə sala bilmək iqtidarına malikdir.

Rus tənqidçisi İqor Motyaşov Z.Xəlil poeziyasını dərinlən təhlil edərək onun yaradıcılıq sirrini açır və qeyd edir ki: «Zahid Xəlilin şerlərində dünya olduqca mərhəmətli, işıqlı, rəngarəngdir (bu yaxınlarda çıxmış kitabı da «Mən rəngləri tanıyıram» adlanır), gur səslı, harmonikdir».²

Z.Xəlilin həm elmi, həm də bədii yaradıcılığına yaxından bələd olan İ.Motyaşov onun daha bir sirrini açır: «Zahid Xəlil ona görə diqqəti cəlb edir ki, o, təkcə ədəbiyyat tarixçisi və tənqidçisi deyil, hər şeydən əvvəl yaxşı uşaq yazıçısıdır. Z.Xəlilin uşaq ədəbiyyatına gəlmə səbəbi onun yaradıcılıq axtarıları və sənətdə novatorluğu ilə bağlıdır, bu isə müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında daha tipik səslənir».³

Z.Xəlilin bədii yaradıcılığı Respublikamızın sərhədlərindən kənara çıxdıqca ədəbi əlaqələri daha da genişləndi. Müxtəlif xalqların qələm sahibləri: şair və yazıçıları, tərcüməçi və tənqidçiləri onun yaradıcılıq laboratoriyasına daha dərinlən nüfuz etməyə başladılar. Yüz min tirajla yayımlanan «Detskaya literatura» jurnalı Z.Xəlil yaradıcılığının təhlili və təbliğinə geniş yer ayırdı. Jurnalın baş redaktoru, dəfələrlə Dövlət mükafatına layiq görülmüş rus yazıçısı Sergey Alekseyev Z.Xəlilin yaradıcılığını daim izləyərək onun uşaq poeziyası və nəsrinin bədii dəyərini yüksək qiymətləndirərək yazır: «Zahid Xəlil Azərbaycanın görkəmli müasir uşaq yazıçılarından biri kimi tanınır. Şair, nağılçı-yazıçı, tərcüməçi və tanınmış Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tədqiqatçısı kimi Respublikadan uzaqlarda da məşhurdur. Bizim jurnalın səhifələrində Z.Xəlilin əsərləri dəfələrlə təhlil edilmiş, tənqidçilər onun yazıçılıq manerasının milli cizgilərini xüsusi vurğulamış və bununla yanaşı, onun

¹ Bax: jurnal «Detskaya literatura», 1984, № 10, s. 69.

² Bax: «Литературный Азербайджан», 1985, № 7, c. 111 – 117.

³ Yəne orada.

müasirliklə bağlı qaldırdığı zəruri problemlər barəsində fikir söyləmişlər.

Z.Xəlil özünü uşaq ədəbiyyatına həsr etmişdir və onunla nəfəs alır. Bu sahəni təkcə xüsusi tədqiqatlarında deyil, həmçinin televiziya verilişlərində, kütləvi qəzet və jurnallarda təbliğ edir...

...Z. Xəlilin şer və nağıllardan ibarət olan «Salam, Cırdan!» əsəri incə, təkrarolunmaz yumorla, yeri gələndə satirik məqamlarla öz bədii qüdrətini balaca oxuculara göstərmişdir. Z. Xəlilin bu kitabı olduqca aydın və işıqlı üslubda yazılmışdır».¹

Z. Xəlilin yaradıcılığı haqqında bir çox görkəmli sənətkarların qeyd etdiyi fikirlərlə rastlaşırıq. Tanınmış rus şairləri S. Mixalkov, V.Yevtuşenko, S.Baruzdin, moldav uşaq yazıçısı Filip Mironov, eston şairi X. Myand və digər sənətkarlar onun yaradıcılığı haqqında xoş sözlər söyləmişlər.

Bəli, Z. Xəlil öz istedadı hesabına ərsəyə gətirdiyi bədii yaradıcılığı ilə dünyaya pəncərə açmışdı. Onun ədəbi uğurları sərhədləri aşaraq ümumilikdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının bədii siqlətini bir çox ölkələrdə nümayiş etdirmişdir. Mübaliğəsiz demək mümkündür ki, müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının dünya xalqlarına tanıtılmasında Z. Xəlilin əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Onun fitri istedadının gücü ilə ərsəyə gələn əsərlərinin bədii dilinin təbiiliyi, saflığı, poetikliyi, obrazlılığı və ibrətliliyi, təsvir etdiyi həyat səhnələrinin olduğundan da tam tərffüatı ilə bədiiləşdirilməsi, heç bir qələm sahibini təqlid etmədən öz fərddi üslubunu saxlaması və sair müsbət sənətkarlıq xüsusiyyətləri ona dünya uşaq ədəbiyyatı korifeyləri ilə müqayisə olunmaq imkanları qazandırdı.

Z. Xəlil müasir uşaq ədəbiyyatı sahəsində dünya ədəbi mühitinə ilk pəncərə açan Azərbaycan sənətkarlarından biri kimi öz qiymətini almışdır.

¹ Bax: S.Alekseyevin Azərbaycan Dövlət mükafatları Komitəsinə yazdığı rəsmi məktub.(Surəti yazıçının arxivində saxlanılır).

UŞAQLARIN SEVİMLİSİ, BÖYÜKLƏRİN HƏMDƏMİ

Yalnız fitri istedadla malik olanlar, ilahi vergisindən pay alanlar bədii yaradıcılıq mərhələlərindən keçərək, müxtəlif ədəbi janrlarda öz qüvvələrini sınağa bilirlər. Bütün janrlarda yazdıqları biri-birinə bənzəməsə də, püxtələşə-püxtələşə bu mərhələlərin çətin, mürəkkəb sınağından məharətlə çıxaraq bir qələm sahibi kimi formalaşırlar.

Zahid Xəlil bu gün uşaq şairi və yazıçısı kimi tanınsa da, bəzən bu yaradıcılıq aləmindən bir anlığa ayrılaraq böyüklərin həmdəminə çevrilir. Onun öz müsahibələrinin birində qeyd etdiyi kimi: «mən hərdən mahnılar üçün nəğmə mətnləri də yazıram. Yəni böyüklər üçün sevgi şerlərini deyirəm. Amma ona ciddi yaradıcılığım kimi baxmıram. Uşaqlar üçün yazdıqlarımı isə ciddi işim hesab edirəm. Heyif ki, «qeyri-ciddi» işimi bəyənənlər də çox olur».¹

Sən demə, oxucularım bu «qeyri-ciddi işi» bəyənəməkdə haqları varmış! Axı, Z.Xəlilin hələ gənclik çağlarında qələmə aldığı şerləri poetik vüsəti ilə böyüklərin diqqətini cəlb edirdi və gələcəkdə lirik bir şairin ədəbi mühitdə parlayacağından xəbər verirdi. Onun o illərdə qələmə aldığı təbiət təsvirli poetik şerləri («Səfərdən gəlib», «Qar»), ata-anaya həsr etdiyi şerləri («Anama», «Atalar») lirizmin gözəl nümunəsi kimi diqqəti cəlb edirdi.

Şairin payız fəslinə həsr etdiyi «Səfərdən gəlib» şerində füsunkar mənzərə obrazlılığı öz əksini tapır:

Keçib neçə kənddən
Şəhərdən gəlib,
Payız düz bir illik
Səfərdən gəlib...
Meyvələrin üzünə
Toxunur dodaqları,

Həyasından qızarır

Almanın yanaqları...

Bu misraları oxuduqca gözlərimiz önündə əsrarəngiz bir mənzərə canlanır. Məcəzələşdirilmiş (metaforikləşdirilmiş) poetik misralarla təbii, heyrətamiz bir lövhə yaradan şair payız fəslini aşıq, almanı məşuqə obrazı şəklində təsvir edir. Bu komponentlərin biri-birinə olan məhəbbəti müxtəlif üslubi əlvanlığa malik sözlərin ahəngdarlığı ilə yaranır və oxucuda estetik zövq, heyranlıq və pərəstiş hissi doğurur: payızın dodaqları almanın yanaqlarına toxunduqca, onun çöhrəsində həya qızartıları görünür. Burada metaforikləşdirmə o qədər qüvvətlidir ki, gənc bir şairin təbiətin müxtəlif təzahürlərini belə bir ustalıqla təsvir etməsinə heyrətlənməyə bilmirsən. Axı bu poetik misraları qələmə alanda Zahid Xəlil ədəbi mühitin astanasından yaradıcılıq üfqlərinə boylanmış gənc idi, cəmi 21 yaşı var idi.

«Qar» şerində şair sərrast söz düzümündən məharətlə istifadə edərək poetik obrazlılığa nail olmuşdur. O, qış fəslinin son bir anını 12 misralıq şerində elə yığcam və obrazlı təsvir edir ki, buradan çıxan mənaya kölgə salınmır. Tufanla başlanan və topa-topa qar tökən qışın dəlicəsinə hayqırtısını günəşin bircə hərəkətli təbəssümü öz axarına salır. Şair təbiətin bu sirli təzahürünü şerin son misralarında sənətkarlıqla verə bilmişdir:

Çiynimə qar qonur çırpıram, ancaq
Günəşin altında incəlir indi.
Dünyaya hökm edən cahangirə bax,
Çiynimə qısılib dincəlir indi?

Bu cür fəlsəfi mənə yüklü poetik misralar üzərində yalnız böyüklər düşünə bilirlər, bu ancaq onların təfəkkür anlamına uyğundur. Müəllif iki qüvvəni – soyuq qışla, insan övladına can verən, ona hərəkət bəxş edən günəşi qarşılaşdırır, günəşin qızılı, odlu zərrələrinin qələbəsini obrazlı fikirlərlə oxuculara təqdim edir.

«Anama» şerində şair ana obrazını ümumiləşdirərək ən yüksək poetik zirvəyə qaldırır, onu bir məhəbbət etalonuna çevirir. Övladlarının xoşbəxtliyi naminə şəvə kimi qara saçlarını

¹ Bax: «Vətən səsi» qəzeti, 2001, 16 fevral.

fikir və düşüncələrin ixtiyarına verərək gümüşü rəngə çevirən, gecəli-gündüzlü kipriyi ilə qor götürərək balasının həsrətini çəkən, «haradadır uşağım mənim» deyə iztirablar burulğanında fikir dəryasına qərq olan ümumiləşdirilmiş Ana obrazı poetik misralarda daha canlı görünür. Bununla yanaşı, övladın doğma anasına olan qarşılıqlı məhəbbəti bu obrazı bir qədər də ucaldır, yüksəklərə qaldırır. Lirizmin qaynağı ilə yaradılmış portretli obrazlılıq övladın dilində daha təsirli görünür:

Eşqin ürəyimdən silinən deyil,
De kim bağlamamış məhəbbət sənə?!
O ağ saçlarına baxdım, elə bil
Gümüş tac bəxş edib təbiət sənə.

Z.Xəlil «Atalar» şerində Ata obrazını kişiliyin müqayisə meyarı kimi götürmüş, misralarda onu poetikləşdirmiş, ona sözün qüdrətindən əbədi bir heykəl qoymuşdur:

Qonşusunun toyuğuna daş atmayan,
Arvadını, uşağını
Özğəsinin hesabına yaşatmayan,

- bir Ata obrazını yaratmaqla şair ümumiləşdirmələr aparır, Adey dayısını, Fərrux əmisini, Xələf babasını ataların ümumiləşdirilmiş simvolu kimi təqdim edir. Ataları müqəddəs varlıq hesab edən müəllif onların borcundan çıxmaq üçün onları sinəsi üstündə, çiyində gəzdirəni başı üstündə gəzdirməyə belə ısrarlıdır:

Ən qiymətli inci kimi
Qoruyuruq,
Yaşadırıq adınızı,-

deyə öz övladlıq borcunu layiqincə yerinə yetirdiyini, onların adını ən qiymətli inci kimi qoruduğunu böyük fəxrlə qeyd edir. Şair bu poetik misralarla duyğularda ölməz Ata obrazını yaradır və yeni nəsə bu varlığın müqəddəs olduğunu bir daha xatırladır.

Z.Xəlil ömrünün, demək olar ki, ən çox hissəsini tələbələr arasında keçirmişdir və indi də uzun illərdir ki, bu mühitdə nəfəs alır. Maraqlı həyat mündəricəsinə malik olan tələbə-gənclərin xarakter və psixologiyasını, məişət tərzini,

düşüncə və anlam dərəcəsini, bilik səviyyəsini, ən nəhayət, ürəklərində gizli gəzdirdikləri sevgi hisslərini, mövcud həyata baxışlarını dərinlən duyduğuna görə, bu duyğuları poetik misralarda canlandırmaq şair üçün problem yaratmır.

Tələbə qızlar yataqxanasını poetik misralarla nəzmə çəkən Z.Xəlil sanki burada yeni bir dünya kəşf edir, müxtəlif bölgələrdən təhsil almaq üçün axışıb gələn, burada məskunlaşan gözəl tələbə qızların hamının həsəd apardığı mənəli həyat tərzini, onların mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərinin ülviliyini incə duyğularla təsvir edir. «Qızlar yataqxanası» şeri bir zamanlar bütün tələbə-gənclərin dillər əzbəri olmuşdu və indi də bu şeri oxuyan hər bir tələbə-gənc bu həyatın bircə anını yaşamaq istəyi ilə çırpınır, əsl sevgi məbədgahına çevrilən tələbə qızlar yataqxanasının qarşısında intizarlı dəqiqələr keçirmək arzusuna düşür. Real sevgi duyğularının xəyali mənzərəsini olduğundan da gözəl əks etdirən bu şer dövründən, zamanından asılı olmayaraq bütün tələbə həyatı üçün xarakterik səslənir:

Qızlar yataqxanası,
Qızıl güllər məskəni!
Hansı oğlan sevməyib
Söylə, ürəkdən səni?!

Qızlar yataqxanası poetik misralarda bir nağıllar aləmini xatırladır. Sevgi, məhəbbətlə dolu olan, həyası və vəfası ilə oğlanların qəlbinə hakim kəsilən bu qızların mənəvi gözəlliyi şairin özünü də məftun etmişdir. Mənəviyyatca zəngin, gül qönçəsi kimi tərəvətli, bakir gözəlliyə malik olan bu qızların portretli obrazını yaratmaq üçün Z.Xəlil ahəngdar düzümlü söz və ifadələrdən məharətlə istifadə edir:

Yanaqlar qıpqırmızı
Bir baxışdan qanayar.
Beləsini sevməsən
Dünya səni qınayar.

Qızlar, mənə baxmayın
Baxışlar mənə neylər?!

İlk eşqim yada düşər
Burnumun ucu göynər.

Şair tələbə qızların zahiri və mənəvi gözəlliyinin pərəstişkarına çevrilsə də, onların odlu-alovlu baxışlarının təsirinə düşmür, yalnız özünün ilk sevgisini xatırlayır və bu xatirələrin düşüncələrinə qapılır.

Z.Xəlilin böyükləri rıqqətə gətirən məhəbbətlə dolu lirik şerləri az deyildir. Uşaqları söz sehrinə salmağı bacaran şair, böyüklərin də «zəif yerini» tapa bilir, onları məhəbbətin dolanbac yollarında «azdıraraq» bu hissləri yenidən yaşamağa məcbur edir.

«Qızlar şer oxuyur məhəbbət haqda» şerində şairin poetik icadı budur ki, o, qızların qəlbində yuva salmış sevgi hisslərini onların özlərinin oxuduqları məhəbbət dolu şerlərində təsvir edir. Ürəklərində təlatümə gələn sevgi duyğuları poetik misralarda daha da ülviləşir, gözəlləşir:

Qızlar məhəbbətdən şer oxuyur,
Bu saat ulduzlar alışıcaqdı
Nöqtələr, vergüllər çiçək qoxuyur,
Çiçəklər dil açıb danışıcaqdı.

Qızların yetkinlik yaşlarında oxuduqları bu şerlər onların öz hissləri, öz duyğularıdır. Məhəbbətin ən üca zirvəsini fəth etməklə həyatda xoşbəxtlik, səadət anlarını yaşamağın həsrətini çəkən bu zərif məxluqlar öz düşüncələrinin əsirinə çevrilmişlər. Artıq sevib-sevilmək səlahiyyəti ilahi qüvvə tərəfindən onlara verilmişdir və qızlar dərin düşüncələr içərisində yalnız bu kövrək hisslərlə oynayırlar. Onlar ancaq məhəbbət şerləri oxuyurlar. Hələ əsl məhəbbətin şirinliyini dadmayan gözəl qızlar bu ülvü hisslərə həsr edilmiş şerləri oxusalar da dünyadan xəbərləri yoxdur. Onlar bilmirlər ki, öz otaqlarında oturub məhəbbət şerləri oxuduqları vaxt ilahi sevginin gücündən dəli-divanə olmuş oğlanların gözünə yuxu getmir və onlar həsrətində olduqları bu qızların gül tərəvətli çöhrəsini görmək, dodaqlarında donub qalmış sözləri qəlb çırpıntıları ilə demək üçün uzun sürən gecənin bitməsini, səhərin açılmasını səbrsizliklə gözləyirlər:

Cənəsi ovcunda, fikrə dalaraq,
Qızlar şer oxuyur sevgi yaşında.
İndicə qızılgül pardaxlanacaq,
Bülbül ötəcəkdi budaq başında.

Ən əziz sözləri dodaqlarında,
Oğlanlar yatmayıb gözlər səhəri.
Qızlar şer oxuyur otaqlarında,
Qızların dünyadan yoxdur xəbəri...

Qızlar məhəbbət haqda şer oxuduqca, analar sevgi yaşına yetişmiş bu incə, zərif məxluqların – qızlarının hisslərini duyur, onların ilk məhəbbət oxunun daşa dəyməməsi üçün gizlin-gizlin dodaqlarının altında yaradana dua edirlər. Qızların isə şer oxuduqca gözləri yol çəkir və onlar dərin fikirlərə qərq olurlar, şerin emosional təsirindən xilas ola bilmirlər, qəlblərini ehtizaza gətirən poetik misralar onların yaxın sirdaşına çevrilirlər. Bununla belə, hicran dəqiqələri onları üzür. Şair qızları uzun sürən hicran dəqiqələrindən xilas etmək üçün şeri nikbin notlarla bitirməli olur, bu hicranın tezliklə başa çatmasını, onların xoşbəxt olmasını arzulayır:

Misranın sonunda duran nöqtələr
Hicranın sonunda dayanaydı kaş...

«Bahara çatmışdıq...» şerində şair ötüb keçən gənclik illərinin həsrətli çağlarını, şirin sevgi anlarının arxada qaldığını yada salır. Lakin şerdə nikbin əhvali-ruhiyyə duyulur: şair artıq xatirələrə çevrilmiş bu illərin həsrətinə səbrlə dözməyə və qəm etməməyə çağırır:

Qəm yemə, o günlər coşqun
sel kimi,
Bizim qəlbimizdə
çağlayacaqdır.
O xoş xatirələr zərif
tel kimi
Bizi bu dünyaya
bağlayacaqdır.

Z.Xəlil yaşının hansı dövrü olursa-olsun məhəbbətin dərinliyinə baş vuraraq, qəlbin dərin guşəsində gizlənən ülvü hissləri poetik misralara düzməyi bacarır. Onun «Onsuz da mən səni sevməyəcəyəm», «Bizim gizli sevgimiz», «Bu da bir ağ sevgidi» və sair şerləri coşqun şair ilhamından xəbər verir.

«Onsuz da mən səni sevməyəcəyəm» şerində şair odlü sevgisi ilə onu yoldan çıxartmağa cəhd edən gözələ məzəmmətlə öz hisslərini bildirir. Şair yaxşı bilir ki, bir baxışdan vurulmuş bu qızın məhəbbətinin sonu görünür, şıltaq bir gözəlin istəyindən başqa bir şey deyildir:

Ruhumla, hissimlə nə əlləşirsən,
Deyirsən açılan təzə çiçəyəm?!
Vallah lap havayı gözəlləşirsən,
Onsuz da mən səni sevməyəcəyəm.

Şeri oxuduqca inanmaq istəyirsən ki, şair sevgi hisslərini cilovlaya bilməyən bu şıltaq gözəli öz fikrindən daşındıra biləcəkdir. Çünki şair «vurulmuş gözəli» məzəmmət etdikcə özünün sirlərini də açır-ağardır. Yaşı ötdüyünə görə «quru daşa» çevrilən, bu sevgiyə yaraşmadığını deyən şair, «insaf et, aqlımı çıxarma başdan» yalvarışına keçir. Şerin son bəndində isə evli olduğunu deməyə məcbur olur və bununla gözəli səhv addım atmaqdan çəkəndirmək üçün irəliyə bir addım da atır:

Ürəkmi umursan bu quru daşdan,
İnsaf et, aqlımı çıxarma başdan?!
Harama yaraşır sevgi bu yaşda?
Onsuz da mən səni sevməyəcəyəm!

Şerikmi çıxırsan duyğularıma,
Bütün simlərimi çəkdi tarıma
Qayıdıb nə deyim evdə qarıma?
Onsuz da mən səni sevməyəcəyəm.

Z.Xəlil müasir gəncliyin xarakter və psixologiyasını, onların hiss və duyğularını, mənəvi-əxlaqi dünyasını dərinləndirir.

bildiği üçün bu aləmin poetik vüsəti daha real və təbii təsir bağışlayır.

«Bizim gizli sevgimiz» şerində də bu hisslərin şahidi oluruq. Sevgilərini təkcə aya, durğun gölə, axar çaya danışan gənclərin sirri az bir zamanda bütün aləmə yayılır. Məlum olur ki, məhəbbəti gizli saxlamaq olmazmış. «Ceyranlar qaçışıyla, kəpənək uçuşuyla, meşə zümzüməsiylə, quşlar şaqraq səsiylə» bu gizli sevgini bütün dünyaya yaymışlar:

Elə bil ki, yatanlar
Yuxusundan ayıldı.
Bizim gizli sevgimiz
Bu dünyaya yayıldı.

Sevgililər hələ də sevgilərinin aləmə faş olmasına inanmırlar. Təkcə aya, susan gölə, axan çaya danışılan bu sevginin birdən-birə yayılmasından aşıqlər iztirab keçirirlər:

Axı biz sevgimizi,
Təkcə aya danışdıq.
Susan gölə danışdıq,
Axan çaya danışdıq.

Z.Xəlil sevgi şerlərində məhəbbətin bir anını təsvir etməklə oxucunun hiss və duyğularına hakim kəsilir, onu sirlə, ecazkar aləmin əzəmətli poetikasında yaşadır, bu hisslərlə də tərbiyə edir.

«Bir az gül, ay gülüm...» şerində iki sevən gəncin münasibətləri əks olunur. Aşiq öz məşuquna poetik misralarla hiss və duyğularını açır, onu dünyalar qədər sevdiyini, onun sevgisi ilə yaşadığını dönə-dönə bəyan edir:

Məni bu dünyaya zəncirlər belə
Bircə telin qədər bağlaya bilməz, -
deyir.

Z.Xəlil «Dünya zarafat deyil» şerində sevgilisinin görüşünə getməyərək onunla zarafat edən bir gəncin mənəvi hisslərini poetik misralarla qələmə alır:

Şirin həsrətinə dözüb bir qədər,

Bu gün görüşünə getmirəm yarın.
Qoy yolsun saçını salxım söyüdlər,
Tüstüsü başından çıxısın dağların...

Aşiq öz sevgilisinə üzücü, intizarlı dəqiqələr yaşadır, ondan bir uşaq kimi küsəcəyini, lakin özünün isə bu ayrılığa birtəhər dözəcəyini söyləyir. O, bütün bunların bir zarafat olduğunu bilsə də, sevgilisi ilə ayrılığın çətinliyini çox gözəl başa düşür. Hətta bu lüzumsuz ayrılığa təbiətin ayrı-ayrı canlıları, müxtəlif təzahürləri də razı deyillər. Bu hadisədən əndişələnən lalələr dağlanır, alışıb yanır, küləklər gen dünyada özlərinə yer tapa bilmirlər, belədən-beləyə vurnuxurlar, bulaqlar hicran nəğməsi deyirlər, çinar öz yarpaq əlini uzadaraq aşiqə minnətə gəlir.

Şair sonrakı proseslərin nikbin sonluqla nəticələncəyini, bunun bir zarafat olduğunu bildirir. Zarafat olduğunu başa düşəndən sonra şimşəklər göy üzündə şaqqanaq çəkəcək, külək özü sevgililərin görüşünə gələcək, yamyaşıl biçənlər qəşş edib, uğunub gedəcəklər.

Şair bu şerdə gerçək və xəyali obrazlar yaratmaqla onları qarşılaşdırır, həm poetik, həm də mənzərə şəkilli obrazlılığa nail olur.

«Xəbərin yoxdu xəbərdən...» lirik şeri Z.Xəlilin ən populyar, müasir gəncliyin dilindən düşməyən, bədii siqləti ilə seçilən poetik nümunələrdən biridir:

Eh, sənin xəbərin yoxdu xəbərdən,
Çıxıb gedəcəyəm günün birində.
Keçib dərələrdən, göy təpələrdən,
Gözdən itəcəyəm günün birində.

Aşiq öz sevgilisindən ayrılacağını, günlərin birində gözdən itəcəyini ürək ağrısı və yangısı ilə xəbər verir. Onun üçün də ayrılmaq asan deyildir, çünki sevgilisinin lal baxışları onu elə məftun etmişdir ki, onsuz da getməyə iqtidarı yoxdur. Təbiətin özü də bu ayrılığa razı deyildir: çaylar onun qarşısını kəsəcək, dağlar qarşısında dikəlib yolunu bağlayacaq. Buludlar bir təndir alovuna çevriləcək, çaxan şimşəklərin sayı artacaq, gedəcəyi

yollar isə qırılıb tökülmüş bir kəndir kimi ayaqlarına dolaşacaq, dərələr gileyənəcək, bulaqlar çıxıb getdiyinə görə aşiqi hədələyəcək. Yox, əgər aşiq qayıtmaq meyli olarsa, söyüd ağacı onu bir doğma bacı kimi bağrına basacaq.

Ayrılığa yer qalmamışdır. Sevgilisinin məftunedici lal baxışları, təbiətin müqayisəolunmaz qüvvələri, əsrarəngiz mənzərələri, coğrafi varlıqlar bu ayrılığa qarşı üsyan qaldırmışlar. Əslində heç aşiq özü də sevgilisinə vida deməyə tələsmir, təkcə ona öz gileyini bildirir.

Təhlilə cəlb etdiyimiz şerlərdən görüldüyü kimi, Z.Xəlilin rəngarəng nəğmələri eyni bir qəlbin müxtəlif çirpintılarıdır. Şair təsvir etdiyi varlığın bütün incəliklərinə varmaq üçün xalqın illər boyu yaratdığı büllur söz çeşməsindən yararlanır, onlara sənətkar prizmasından baxaraq oxucuların bədii-estetik zövqünü cilalayır.

Z.Xəlilin bədii yaradıcılığı çoxşaxəlidir, janr əlvanlığı baxımından geniş əhatəyə malikdir. İstər uşaqlar üçün, istərsə də böyüklər üçün yazsın, fərqi yoxdur, coşqun ilhamla qələmə sarılıraqla sözdən «güləb çəkən – söz ustadı»na (B.Vahabzadə) çevrilir. Həm poeziya aləmində, həm nəsr sahəsində – hər ikisində uğur qazanan şair şerləri ilə uşaqları və böyükləri rıqqətə gətirir, nəsr yaradıcılığında isə Andersen və Qrimm qardaşları ilə müqayisə edilir.

Bir sözlə, Zahid Xəlil xoşbəxt sənətkardır!

MÜSAHİBƏLƏR

I

Anam həmişə dua edərdi ki, ay Allah, uşaqlarımı bütün bələlardan hiŋz elə. Mən böyüyəndən sonra Məhəmməd Füzulinin: «Ya rəbb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni» qəzəlini oxudum, gördüm ki, insan əzabdan qaçır, şair isə onu axtarır. Görünür, əzab olmayan yerdə poeziya, poeziya olmayan yerdə isə əzab yoxdur.

Mənim qırx yaşıım var. Onun iyirmi ili əzablarla, yəni poeziya ilə keçib. Lakin «sən nə yazmısan?» sualına cavab verməyə gələndə isə həmişə qızarmalı olursan: məlum olur ki, heç nə yazmayıbsan! Ən başlıcası odur ki, mən də hələ heç nə yazmamışam.

Orta məktəbdə oxuyanda şer yazmağa başlamışam. Altıncı sinifdə oxuyanda bizimlə Yüzlük adında bir qız oxuyurdu. Biz hamımız ondan çəkinirdik, çünki bədəcə çox iri idi. Onun sözünün qabağında söz deməyə heç kim ürək eləməzdi. Bir dəfə mən tənəffüs vaxtı Nizami Gəncəvinin «Nuşirəvan və bayquşların söhbəti» hekayəsini ifadəli şəkildə oxuyurdum. Elə belə, özümçün. Birdən hiss elədim ki, uşaqlardan kimsə əlimdəki kitabı vurub salmaq istəyir. Yüzlüyün gurultulu səsi onu yerində dondurdu:

-- E-hey, nə edirsən?

Sonra üzünü mənə tutub dedi:

-- Oxu!

Mən oxudum. Bütün sinif mənə qulaq asırdı. Oxuyub qurtaran kimi hamı əl çaldı. Görünür pis oxumamışdım. Bu hadisədən sonra mən hər gün Nizaminin «Xosrov və Şirin» poemasını ucadan oxumağa başladım. Bu münvalla düz dörd il oxudum. Orta məktəbi bitirəndə məlum oldu ki, poemanı başdan-ayağa əzbər bilirəm. Mənə elə gəlir ki, məndə şer yazmaq istəyi məktəb illərində baş qaldırılmışdı. Hələ yeddinci sinifdə

oxuyarkən bir şer yazıb «Azərbaycan pioneri» qəzetinə yolladım. Bir gün pioner baş dəstə rəhbəri sinifə daxil olub məni təbrik etdi. O, təmtəraqlı sözlərlə çıxış edərək qeyd etdi ki, mən çox qabiliyyətli şagirdəm. Nəhayət, qəzətdən gələn məktubu oxudu: «Sizin şeriniz bədii cəhətdən zəif olduğu üçün dərc edə bilmədik».

Sonra üzünü mənə tutub dedi:

-- Sənin şerində yalnız bədiilik çatmır, bu isə düzələn şeydir, - deyib əl çaldı. Uşaqlar da ona qoşulub əl çaldılar.

Mən o vaxt dərk etmirdim ki, «bədiilik» nə olan şeydir. Sən demə, elə əsərin taleyini bu «bədiilik» həll edirmiş. Əgər o yoxdursa, deməli sənin yazdığın heç vaxt əsər ola bilməzmiş. Belə ki, dərzinin lap yüz iynəsi olsun, əgər onun materialı yoxdursa, o, paltar tikə bilməyəcək.

İlk şerim onuncu sinifdə oxuyarkən dərc olundu.

Biz – 60-cı illərin ədəbi gəncliyi, iki şairin – Səməd Vurğunun və bir də Rəsul Rzanın təsiri altında idik. Səməd Vurğunun poeziyası öz sadəliyi və qəlbəyatımlığına görə, Rəsul Rzanın yaradıcılığı isə müdrikliyi ilə bizi cəlb edirdi. Mənsə Səməd Vurğuna meyl edirdim. Rəsul Rzanın poeziyasının dərinliyinə isə sonralar bələd oldum...

Bəli, axı mən böyüklər üçün yazırdım və uşaqlarçün nəşə yazacağım heç ağılıma belə gəlmirdi. Vaxtaşırı dərc olunsam da, amma birçə kitabım da çıxmamışdı. Bir gün «Gənlik» nəşriyyatının şöbə msüdiri, şair dostum İlyas Tapdıq mənə dedi ki: «Uşaq ədəbiyyatında özünü sına, çünki bu sahəyə tələbat var».

Düzünü deyim ki, uşaqlar üçün yazmaq ürəyimcə deyildi, çünki böyüklərçün yazılmış ən zəif əsərlər uşaq mətbuatlarında dərc olunurdu. Klassiklərimizin – Mirzə Ələkbər Sabirin, Abbas Səhhətin, Rəşid bəy Əfəndiyevin, Sultan Məcid Qənizadənin yaradıcılıqları haqqında düşünəndə belə hesab edirdim ki, bu sənətkarlar ona görə belə gözəl əsərlər yazıblar ki, o dövrdə uşaq ədəbiyyatına böyük ehtiyac vardı.

Mən rus dilini öyrənəndən sonra qarşımda yeni bir aləm açıldı. Korney Çukovski, Samuil Marşak, Sergey Mixalkov, Aqniya Barto, Arkadi Qaydar, Nikolay Nosov, Mariya Prilejajeva ... Mən onda başa düşdüm ki, bu gün ədəbiyyat uşaqlara daha çox lazımdır.

Bəli, mən İlyas Tapdığım təklifini qəbul etdim və uşaqlar üçün xeyli şer yazdım. 1969-cu ildə ilk kitabım çap olundu. Bundan sonra «Qarışqalar», «Mən rəngləri tanıyıram», «Göydən üç alma düşdü», «Quşlar, quşlar», «Torağaylar oxuyur» adlı şerlər toplusu işıq üzü gördü. İşlərim pis getmirdi. Mətbuatda şerlərim təriflənirdi. Lakin anlaşılmaz həyəcan hissləri məni rahat buraxmırdı. Hiss edirdim ki, mən hələ əsas sözümlü deməmişəm. «Bəlkə sən bunu nəsrde deyə bildin. Gəl keç nəsrə, nə olar, olar». İndi mənim povest və hekayələrdən ibarət tərtib olunmuş «Ballica» kitabım nəşr olunub, haqqında xoş sözlər də deyilib. Lakin gizlin narahatlıq hissləri hələ də məni içəridən qızarmış kömür kimi yandırır.

Kimi özümə müəllim sayıram? Cırtan və Məlik Məmməd obrazlarını yaratmış xalqımı. O cümlədən, Canni Rodari və Hans Kristian Andersen. Mən Hans Kristian Andersenin adi uşaq kitablarındakı insan həyatı barəsində dediyi fəlsəfi fikirlərə heyrət edirəm. Canni Rodarinin yumor və fantaziyasına valeh oluram. Bəlkə də bu, təvazökarlıqdan bir qədər uzaqdır, amma sizə bir sırr açım. Mən yazarkən öz müəllimlərimlə yarışa girirəm və həmişə də özümü məğlub olunmuş sayıram.

Yazıçı həmkarlarım hərdən deyirlər ki, yaxşı əsər yaratmaq üçün uşaqları diqqətlə müşahidə etmək lazımdır. Mənə isə elə gəlir ki, bu, kifayət deyildir. Məncə ilk növbədə xalqın həyatını, onun düşüncələrini, arzu və istəklərini bilmək gərəkdir. Ona görə ki, uşaq yazıçısı həyatın inkişaf ənənələrini başa düşməlidir. Azərbaycan uşaq nəsrinin qüsuru ondan ibarətdir ki, biz öz əsərlərimizi qabaqcadan yalnız uşaqlara şamil edirik. Elə güman edirik ki, uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə ictimai-sosial problemlərə toxunulmamalıdır. Məhz buna görə də məhdud

dairədən, o cümlədən ibtidai süjetlərdən kənara çıxma bilmirik. Kuklalar, ad günləri barəsində o qədər yazılıb ki... Bu geniş dünyada çalışqan, mərhəmətli, fəal uşaqların obrazlarını yaratmaq əvəzinə, dar, məhdud uşaq maraqlarına həsr olunmuş əsərlər yazırıq.

Müəllimlərim içərisində xalqımı ilk müəllimim hesab edirəm. Mənim fikrimcə, xalq mənim müəllimlərimin də ilk müəllimi olmuşdur. Ona görə də, folklorun sirlərini təmkinlə öyrənmək, yenə də, bir daha öyrənmək lazımdır. Qədim zamanlardan bəri Azərbaycanın bütün görkəmli sənətkarları folklorlardan öyrənmiş, ondan bəhrələnmişlər. Bu, bir ənənə idi. Lakin mənə elə gəlir ki, burada da yanlış yol tutula bilər. Çox vaxt yazıçı folklorun əsarətindən qurtula bilmir. Şifahi xalq ədəbiyyatından süjet götürərkən düşünməlisən ki, sən onun təsir gücündən xilas ola biləcəksənmi?! Axı bu, çox böyük qüvvədir və sən onun təsir gücündən qurtula bilmədən, xalq arasında deyildiyi kimi, heç nə əldə edə bilməzsən. Buna görə də biz Nizamidən gələn ənənələri dərdindən öyrənməliyik. Onun «Xəmsə»sinə daxil olan əsərlərin demək olar ki, hamısında folklor motivləri vardır. Lakin o, folklorlardan elə məharətlə istifadə etmiş, əsərlərini elə bədii yüksəkliyə qaldırmışdır ki, ondan sonra gələn nəsillər də bu əsərləri xalq yaradıcılığı kimi qəbul etmişlər. Biz isə çox vaxt nağılı nəzmə çəkməklə işimizi bitmiş hesab edirik ki, bu da olduqca səmərəsiz olur...

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında poeziya həmişə əsaslı yer tutmuşdur. Bizim gözəl şairlərimiz vardır: Mirvarid Dilbazi, Mikayıl Rzaquluzadə, Teymur Elçin, Xanımana Əlibəyli, Məmməd Aslan, Eldar Baxış. Bu siyahını uzatmaq da olar. Lakin Teymur elçinin yaradıcılığını xüsusi qeyd etmək lazımdır. O, çox istedadlı, müasir rus və Avropa uşaq ədəbiyyatının ən yeni ənənələrini mənimsəmiş və bizim ədəbiyyatımıza gətirmiş bir sənətkardır. Onun şerlərini təkcə uşaqlar deyil, həmçinin böyüklər də maraqla oxuyurlar. Teymur Elçinin poemaları sanki bir qayda olaraq iki planda qələmə alınır. İlk planda şən yumor nəzərə çarpır və uşaq əsəri oxuyaraq şənlənir. Müəllifin əsas

fikri gizli saxlanılır, sanki arxa plana çəkilir və tədricən meydana çıxır. İkinci planda isə şair uşaqları düşünməyə məcbur edir. Əgər oxucu hələ balacadırsa, o, əsərin zahiri planı, yumoru və nəşəsi ilə kifayətlənir. Uşaq böyüdükcə bir qədər də irəli gedir, düşünməyə başlayır. Qeyd etdiyim bu xüsusiyyətlərə Korney Çukovskidə, Canni Rodaridə və Hans Kristian Andersendə daha çox rast gəlmişəm və bunu uşaq ədəbiyyatının ən zəruri əlamətləri hesab edirəm.

Soruşursunuz ki, hansı əsərləri yazmağa hazırlaşırım? Boynuma alıram ki, bunu hələ axıra kimi təsəvvür edə bilmirəm. Görünür səbəbi ondan ibarətdir ki, mən onu indiyə qədər yazmamışam. İstədim elə bir kitab yazım ki, «Cırtıdan» kimi uşaqların sevimli kitabına çevrilsin. Arzu edirdim ki, mənim qəhrəmanlarım xalqın istəklərini, ən müqəddəs əməllərini özündə birləşdirə bilsin.

Bu yaxınlarda «Çıraq nənənin nağılları» povestini bitirmişəm. O biri povestlərimdən fərqli olaraq burada hadisələr yumoristik planda təsvir olunur. Harda ki, ciddi fikirlər söyləməyə çalışmışam, onda yumoru köməyə çağırmışam.

Mən hələ təzəcə dərk etməyə başlayıram ki, yumor uşaqların qəlbinə çox güclü təsir edə bilər.

Bir cün belə bir əhvalat oldu. Uşaq bağçasında beş yaşlarında bir qızcıqaz mənə bir rəsm göstərərək dedi:

-- Baxın, bunu mən özüm çəkmişəm. Qəşəngdir?

Əlbəttə qəşəng idi. Lakin inana bilmirdim ki, balaca bir qızcıqaz belə rəsm çəkə bilər. Ona görə xahiş etdim ki, kağız və qələm gətirsinlər.

-- Bir də çək görüm!- dedim.

Qız baxışları ilə məni süzür dedi:

-- Əmi, mən belə rəsmləri yalnız bir dəfə çəkirəm.

Mən belə ağıllı, müdrik, qabiliyyətli uşaqların içərisində öz gələcək qəhrəmanlarımı görürəm.

«Detskaya literatura» jurnalı (rus dilində), 1982, № 4, s. 38-40.

-- Zahid müəllim, istədim ki, Sizinlə təkcə sırf yaradıcılıq, poeziya ətrafında yox, həm də müasir cəmiyyətdə gənclərin tutduğu mövqedən, orduya, hərbi vətənpərvərlik məsələlərinə münasibətinizdən, ümumiyyətlə, şair və müharibə, Azərbaycan əsgərinin daha da qüdrətli olması üçün görülməli hərbi vətənpərvərlik təbliğatından söhbət açaq. Öncə Sizə belə bir sualım var: ümumiyyətlə, müharibə, eləcə də Qarabağ müharibəsi şair Zahid Xəlil üçün nə deməkdir?

-- Qarabağ müharibəsi mənim üçün Şəhidlər xiyabanına anaların, qız və gəlinlərin açdığı cığırdı. Qədir Rüstəmovun yanıqlı-yanıqlı oxuduğu bayatılardı, düşməni tapdağı altında qalan torpaqdı. Hər dəfə Qarabağ söhbəti gələndə hələ adı-sanı bilinməyən cavan bir şairin misraları yadıma düşür:

Vətən oğlu, səninləyəm oyan di,

Kiminkidi yerdə qalan bu qan, de?

Cavan şair Səhərin bu sualıdır – Qarabağ. Bu sual səni də, məni də düşündürməlidir, təkcə düşündürməməli, yandırır-yaxmaladı.

Qarabağ mənim üçün namərdcəsinə düşməyə təslim olunan qızıl torpaqlarımızdır. Qədim türklər «qara» sözünü «böyük», «yekə», «azman» mənasında işlədiblər. Qarabağ bizim nəhəng dərdimizdir...

-- Şübhəsiz, ordu üçün gənclər ailədə, təhsil müəssisələrində, eləcə də cəmiyyətdə, kollektivdə yetişir, formalaşır. Uşaq, yeniyetmə psixologiyasına yaxından bələd olan bir pedaqoq kimi gənclərimizin tərbiyəsi, orduya hazırlanması ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

-- Burada millətin inamı əsasdır. Xalq başa düşməlidir ki, torpaq onundur. Torpağı qorumaq hər birimizin müqəddəs borcudur. İmkani olan adamlar müxtəlif yollarla uşağını ordudan çəkəndirsə, bu, cinayətdir. Çünki o, təkcə oğlunu ordudan saxlamır, başqalarının da inamını qırır. Orduda xidmət etməyən

adama gərək xalq qız verməsin, onu kişi hesab edib məclisinə çağırmasın.

Məktəb gənliyi yetişdirən beşikdir. Burada ana (məktəb) hansı laylanı çalsa, uşaq o cür tərbiyə olunacaq. Müəllimin sözü uşağın beynində, ürəyində özünə daha möhkəm və inamlı yer tutur, nəinki valideyn sözü. Ona görə də, bu işlərin məktəblərdə düzgün təşkilindən çox şey asılıdır.

Son zamanlar məktəblərdə hərbi vətənpərvərliyi gücləndirmək üçün müəyyən tədbirlər cövlür. Bunlar vacibdir. Lakin bundan da vacibi odur ki, gənclərin bu məsələdə inamını gücləndirəsin. Bu işdə başlıca amil doğru söz danışmaqdır. Ümumiyyətlə, doğru söz hər yerdə gərəklidir. Nizami yazır ki:

Sözün qiymətini saldı yalanlar,

Doğrunu danışan hörmətli olar.

Doğrunu danışan yazıçı da, müəllim də hörmətli olur. Yalan ayaq tutsa da, yeriməz.

Buna görə də cəbhə üçün əsgər tərbiyə edən adam gərək birinci növbədə doğruçu ola. Cəbhənin şərəf işi olması ilə onun çətinliklərini də gizlətməyə. Bir sözlə, cavanı doğru tərbiyə edə.

-- Bir şair kimi yaradıcılığımızda müharibə və hərbi vətənpərvərlik mövzuna müraciət edirsinizmi? Konkret olaraq bu mövzuda hansı əsərləri yazmışınız və cəbhədə əsgərlərlə görüşünüzü arzu edirsinizmi?

-- Mən ümumiyyətlə, müharibə mövzusunda heç nə yazmamışam. Hər yazıçının öz mövzusu olur. Mənim də mövzularım daha çox sülh, əmin-amanlıq haqqındadır. Təkcə bircə dəfə bir hekayə yazmışam. Adı belədir: «Gülmək üçün müharibə». Uşaqlar gülüb əylənmək üçün müharibə oyunu oynayırlar. «Müharibə» sözünü qədim kitablardan tapır və əcdadlarının ciddi şəkildə həyata keçirdikləri müharibəni onlar oyuna çevirir, gülür, şənəlirlər. Mən, əlbəttə buna inanıram, inanıram ki, belə bir gün gələcək, uşaqlar öz oyunları ilə müharibəni lağa qoyacaqlar.

Əsgərlərlə görüş mənə həmişə xüsusi ləzzət edir, çünki onların həyatı qeyri-adidir. Onların düşüncələri də arxa cəbhədəki gənclərindən fərqlənir.

-- Zahid müəllim, bu gün ən aktual məsələ gənclərin hərbi və vətənpərvərlik tərbiyəsidir. Bu istiqamətdə şairlərin, yazıçıların, mədəniyyət xadimlərinin üzərinə böyük vəzifələr düşür.

-- Həqiqətən, bizim üzərimizə böyük vəzifələr düşür. Amma gəlin etiraf edək ki, əsgərlərlə görüş ənənəsi 1941-45-ci il müharibələrində daha yaxşı idi, təşkilati cəhətcə daha mükəmməl idi, nəinki indi. İndi əsgərlərin görüşünə getmək öz-fəaliyyət xarakteri daşıyır. Bir sıra hallarda isə özünü gözə soxmaq, xal qazanmaq üçün olur. Bu iş yaradıcılıq təşkilatlarında təşkil olunmalıdır. Görüşlərin bütün proqramı əvvəlcədən bilinməlidir. Yoxsa, kimsə vəzifəyə can atır, kiminsə başqa təmənnası var, bunun üçün yalançı görüşlər keçirmək heç kəsə gərək deyil. Əsgər qarşısında dayanan adamın səmimiyyətinə inanmalıdır.

-- Zahid müəllim, gündən-günə formalaşan Azərbaycan Ordusunun gələcəyinə necə baxırsınız?

-- Azərbaycan Ordusu tarixin bir sıra mərhələlərində özünün nəyə qadir olduğunu göstərmişdir. Mən orduda xidmət edən uşaqların bir neçəsi ilə tanışam. Onların qeyrətinə bələdəm. Tərtər bölgəsində həlak olan Rauf Xəlilovun igidliyi haqqında mənə danışblar. Təkbaşına böyük bir düşmən dəstəsi ilə vuruşan Rauf arxasından deyil, ürəyindən vuruldu. İgidlərimizin şücaəti göstərir ki, Azərbaycan Ordusu çox şeyə qadirdir. Son illər isə onun ruhu artıb. Mən onun qalib çıxacağına inanıram.

Bilirsinizmi, Azərbaycan Ordusu haqqında yazılan əsərlərin son günlər çoxalması yaxşı haldır. Xüsusilə, əsgər mahnılarının yaranmasına görkəmli bəstəkarlarımızın qoşulması təqdirəlayiqdir.

Düzdü, zəif əsərlər də meydana gəlir. Amma zəif əsərin də ziyanı yoxdur. Əgər o, əsgəri ruhu qaldırmağa xidmət edirsə, deməli, təmiz amalla yazılıb. Məmməd Araz gözəl deyir:

Nə yatmısan, qoca vulkan, səninləyəm,
Ayağa dur, Azərbaycan, səninləyəm.

Azərbaycan mürgüləyən vulkandır. İndi onu oyadan
özülər, nəğmələr lazımdır. O vulkan ayağa qalxsa, çoxlarını əzib
əhv edəcək.

-- Əsgərə şair, pedaqoq sözlünüz?

-- Əsgərlərə sözlüm odur ki, möhkəm dayansınlar. Göydə
Allah, yerdə xalq onların tərəfindədir.

«Azərbaycan Ordusu» qəzeti,
1997, 20 iyun.

III

Bütün böyüklər nə vaxtsa uşaq olub. Bütün uşaqlar zaman
çədikcə böyüyəcəklər. Ancaq onların normal böyüməsi, əsl
san kimi yetişməsi üçün hamımız borcluyuq. Bəzən biz
böyüklər bu müqəddəs borcumuzu unuduruq. Bəlkə də bununla
böyük günaha batmış oluruq. Ancaq nə yaxşı ki, aramızda öz
həməti, alın təri ilə uşaqların qarşısında böyüklərin günahını
təməyə çalışan insanlar da var. Bu insanlardan biri şair-yazıçı
Zahid Xəlildir. O, bütün ömrünü uşaqlara həsr edib.

-- Zahid müəllim, bu günlərdə uşaqların bayramı oldu.
Mənim günü necə keçirdiniz?

-- Mənim üçün hər gün uşaqların günüdür. Mən daim
in-şəkər balaları düşünürəm. Çünki həyatın gələcəyi
uşaqlardır, körpələrdir. Körpələr olmasa bizim sabahımız olmaz.
na görə də bu bayramı təkcə uşaqların günündə qeyd etmək
çətin deyil. Məncə, bütün ömrü boyu uşaq gününü qeyd etmək,
uşaqlar haqda düşünmək lazımdır.

-- Gəlin onda söhbətimizi lap əvvəldən, Sizin uşaqlıq
günündən başlayaq.

-- Nə olar, lap yaxşı.

-- Necə xatırlayırsınız o illəri?

-- 1942-ci ilin mart ayının 20-də Yevlax rayonunda
anadan olmuşam. Ağır müharibə illəri idi. Düzdür, mən uşaq
olduğumdan ətrafımda baş verən hadisələri tam başa düşmürdüm.
Elə bilirdim ki, həyat bu cür solğun, yemək belə az, əyləncələr
də belə olmalıdır.

Uşaqlığım Yevlaxda – Kür çayının sahilində keçib. O
zaman Kür tez-tez daşırdı. Biz uşaqlar da həmişə gözləyirdik ki,
Kür daşıb sahilləri bassın, biz də su ilə oynayaq. Bəzən belə
anlarda sahilə çoxlu balıq düşürdü. Bu çırpınan balıqları yığıb evə
gətirərdik.

Əvvəllər Kür çayının sahillərində qəşəng təbii meşələr
var idi. Gedirdik oradan tut yığmağa. İndi həmin meşələr qırılıb,
əvəzində bağlar, bostanlar salınıb. Çox şey dəyişib o vaxtdan...

-- Ailənin neçənci övladı idiniz?

-- İlk uşaq idim. Məndən sonra bacılarım, qardaşım gəldi
dünyaya.

-- Uşaqlıqdan ədəbiyyata həvəs göstərdiniz?

-- Bəli, uşaq vaxtımdan ədəbiyyatı sevirdim. Altıncı
sınıfdə oxuyanda ilk şerimi yazdım. Bu şeir bircə misradan ibarət
idi: «Oğlan bağa girdi». Heç şeir misrasına da oxşamırdı. Sonra o
bağda bir qız görməliydi, onu sevməli idi. Amma o hissəni yaza
bilmədim, ona mühakiməm çatmadı. İlk şeirim isə onuncu sınıfdə
çap olundu.

-- Deməli, onuncu sınıfa çatanda hiss etdiniz ki, şair
olmalısınız?

-- Hiss etmək azdır, mən hər gecə onun fikri ilə yatırdım.
Cild-cild kitablarımı yuxularımda görürdüm. Bu, mənim idealım
idi.

-- O vaxtlar hansı şairlərin əsərlərini oxuyurdunuz?

-- Nizaminin əsərlərini çox oxuyurdum. Bir gün «Xosrov
və Şirin» poemasını əldə etdim. Bu kitabı altıncı sınıfdən onuncu
sınıfa qədər dəfələrlə oxudum. Məktəbi bitirəndə artıq poemanı
əzbər bilirdim.

-- Sənədlərinizi hansı ali məktəbə verdiniz?

-- Azərbaycan Dövlət Universitetinə (indiki BDU).
bul imtahanında mənə düşən üç sualdan biri «Xosrov və
in» poeması idi. Müəllimdən «poemanı Sizə əzbər söyləyim,
ksa təhlil edim?» - deyə soruşdum. Müəllim mənim poemanı
ər bildiyimə inanmayıb, «yaxşı, bir az əzbər de görək»- dedi.
ağa durub poemanı deməyə başladım. Müəllimlərdən biri o
nə: «Nə Universitet tələbəsidir?! Gəlsənə bir «beş» yazaq
na» - dedi. Hər ikisi razılışıb, mənə «beş» yazdılar. Beləcə,
iversitetin jurnalistika fakültəsinin qiyabi şöbəsinə qəbul
ndum.

-- Qiyabi təhsil aldığınızı müddətdə rayonda yaşayırdınız?

-- Yox, mən Bakıda qalası oldum. Hələ onuncu sinifdə
ayanda bir şerimi «Azərbaycan» jurnalına göndərmişdim.
hmətlik Əli Kərim o şerə rəy yazmışdı və bir az da
fləmişdi. İmtahanlarımı verəndən sonra soruşa-soruşa gedib
Kərimi tapdım. Ortaboylu, yaraşlıqlı bir oğlan idi. İçəri
əndə: «şer gətirmisiniz?» - deyə soruşdu. Dedim ki, yox, Siz
nim şerimə rəy vermisiniz, gəlmişəm təşəkkür edirəm. O,
imə baxıb gülümsünərək, «bilsəydim sən belə yaxşı oğlansan,
o tənqidi fikirləri yazmazdım» - dedi. Beləcə, Əli Kərimlə
tlaşdıq və o, mənün Universitetə qəbul olunduğumu eşidib,
ərdə qeydiyyatda düşməyimə kömək etdi.

Əli Kərim hər bir işdə mənə kömək edirdi. Ancaq çox
t da şerlərimi itirirdi. Nə vaxt ona şer verirdim, bir müddətdən
ra soruşanda deyirdi ki, şerləri itirmişəm. Sonradan bildim ki,
demə o, zəif yazılmış, xoşuna cəlməyən şerləri bilə-bilə
rmiş. Dostu idim deyə xətrinə dəymək istəmişim.

-- İlk dəfə harada əmək fəaliyyətinə başladınız?

-- O vaxt Azərsusəhiyyə idarəsi var idi. Orada işləməyə
ladım. Maşınla çörək daşıyırdım.

-- Tək yaşayırdınız Bakıda?

-- Kamran Əlizadə adlı bir şair dostum var idi. O, Xarici
ər İnstitutunda oxuyurdu. Bizim ən çox qaldığımız yer həmin
itutun yataqxanası olub.

-- Tələbəlik illərini necə xatırlayırsınız?

-- O vaxt Bakıdan Çindən gətirilmiş gözəl paltarlar
satırdılar. Demək olar ki, bütün tələbələr o geyimlərdən
geyinirdi. Onlar çox gözəl idi. Yuyurdun, ütüləyirdin, elə bilirdin
indicə almısan. Köynəyin, şalvarın və penceyənin ayrı-ayrılıqda hər
birinin qiyməti altı manat idi. On səkkiz manata qəşəng
geyinmək olurdu.

Məni tələbəlik illərində qoruyub saxlayan «Azərbaycan
radiosu» oldu. O vaxtlar mən «Sandıqça» uşaq verilişində
oxumaq üçün yazılar yazırdım. Bir gün oranın baş redaktoru dedi
ki, dünya nağıllarından tərcümə etmək lazımdır, bacararsan? O
vaxtlar gündə iki-üç səhifə nağıl tərcümə etməyə başladım. Hər
nağıla görə mənə on manat qonorar yazırdılar. O zaman mən on
manatla bir ay dolana bilirdim.

-- Ali təhsil alandan sonra harada işlədiniz?

-- Universiteti bitirib Goranboy rayonuna getdim. Orada
rayon qəzetində bir il işlədim.

-- Bəs Bakıya nə vaxt qayıtdınız?

-- 1966-cı ildə həmişəlik Bakıya köçdüm. Dursun adlı
aspiranturada oxuyan bir dostum var idi. O məni Azərbaycan
Dövlət Pedaqoji İnstitutunun orqanı olan «Gənc müəllim»
qəzetinin redaktoru Kamal Qəhrəmanovun yanına gətirdi. Kamal
müəllim jurnalist olduğumu biləndə mənə dedi ki, gəl sən bizim
qəzetdə işlə. Onunla razılışıb, birinci nömrəni çap etdirəndən
sonra institutun o vaxtkı rektoru Şövqü Ağayev mənə Bakıda
qalıb işləməyi məsləhət gördü. O vaxtdan da şəhərdə qaldım.

-- Nə vaxt ailə qurmusunuz?

-- 1969-gu ilin noyabr ayının 6-da.

-- Özünüz sevib-seçdiniz, yoxsa valideynlərinizin
məsləhəti ilə ailə qurdunuz ?

-- Yoldaşım əslən bizim rayondandır. Ancaq o, şəhərdə
tələbə olanda tanış olmuşduq. Valideynlərimiz də istəyimizə
qarşı çıxmədılar.

-- Gənclik illərinizdən başqa xatirələriniz yoxdur ?

-- Bütün oğlanların xatirəsi olur. O vaxtlar mənim bir var idi:

Gözlərinə baxıram mən bir cüt ulduz,
Ulduzlardır mənə hərdən gözlərini andıran da.
Bəs nədəndir günəş olur,
Bu ulduzlar ürəyimi yandıranda.

xt belə şeylər çox olurdu...

-- Zahid müəllim, Siz universitetdə oxuduğunuz dövrdən ar üçün yazırdınız ?

-- Yox, əvvəlcə böyüklər üçün yazırdım. 1967-ci ildə m böyüklər üçün yazdığım şerlər kitabım çıxmalı idi. Elə ki, çıxmadı. Sonra İlyas Tapdıq dedi ki, uşaqlar üçün yaz, tutmuşam, səni salım ora. Bir-iki şer yazdım, xoşuna gəldi. də başladım uşaqlar üçün yazmağa.

-- Belə çıxır ki, insanın həyatında təsadüflər də böyük rol r...r...

-- Bəli, mənim həyatımda təsadüflər çox böyük rol ıb. Mən tarix elmini bilmirdim məktəbdə. Qatarla Bakıya də yaşlı bir kişi (o, tarix müəllimi idi) Böyük Vətən ribəsində Almanıyanın məğlub olmasının səbəblərindən dı. İmtahana gələndə təsadüfən həmin bilet mənə düşdü. danışıdığını danışib, «4» qiymət aldım.

-- Qismətə inanırsınız ?

-- Bəli, mən Allaha çox inanıram. Mən Allahı görürəm. onu işıq kütləsi şəklində görürəm.

-- İlk övladınız neçənci ildə dünyaya gəlib ?

-- 1971- ci ildə. İndi mənim üç qızım, altı nəvəm var.

-- Uşaqların bayramında onlara nə hədiyyə etdiniz ?

-- Mən hər gün uşaqlara hədiyyə edirəm. Ümumiyyətlə, aləmi çox maraqlıdır. Mən bu aləmi sevirəm və həmişə ara xidmət etməyə çalışıram.

-- Evdə uşaqların tərbiyəsi ilə kim məşğul olur ?

-- Məncə, evdə uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olmaq lazım Sadəcə olaraq özünü tərbiyəli aparsan, onlara yaxşı nə göstərsən, uşaqlar da çox tərbiyəli olacaq.

-- Sonuncu kitabınız nə vaxt çıxıb ?

-- Elə bu il. Altıмыш yaşım tamam olurdu deyə, «Dünyanın ən balaca nağılları» adlı kitabımı çap etdirdim. Mənim bundan əvvəlki kitabım 1992-ci ildə Moskvadv iki milyon tirajla çap olunub. Mən Moskvada nəşr olunan kitablarımın hər birinin qonorarı ilə iki «Volqa» maşını ala bilərdim. Ancaq indi elə bir vəziyyət yaranıb ki, şairlər, yazıçılar kitablarını çap etdirmək üçün özləri pul verməlidirlər. Məncə, bu ədalətsizlikdir.

-- Çin olmayan arzunuz varmı ?

-- 1981-ci ildə mənim üçüncü qızım dünyaya gələndə dedim ki, Allah, heç olmasa qızım məktəbi qurtaranadək mənə ömür ver. Qızım məktəbi də qurtardı, ali məktəbi də. Nəvələrim də var. İndi də fikirləşirəm ki, kaş nəvələrim üçün də nəsə edə bilim.

-- Uşaq evlərinə gedirsiniz ?

-- Çox gedirəm. Bir dəfə Mərdəkana uşaq evinə getmişdim. O qədər kövrəldim ki, orada uşaqlar üçün şer oxuya bilmədim.

-- Uşaqlara nə arzulayırsınız ?

-- Qoy dünyamızda sülh, əmin-amanlıq olsun. Bir də arzulayıram ki, uşaqlar pis adamlara tuş gəlməsinlər.

«Oxu məni» qəzeti,
2002, 04 iyun.

MƏKTUBLAR TELEQRAMLAR

Hörmətli Zahid müəllim !

Salam !

Göndərdiyiniz kitabı aldım. Məni yada saldıığınız üçün çox sağ olun! Bu nəcib rəftarınızdan rıqqətləndim. Kaş, sabahımızı təmsil edəcək gənclik Sizin kimi həssas, lütfkar olaydı...

Arzunuzun, idealınızın övladı olan təzə kitabınız mübarək ! O gün olsun ki, mətbuat səhifələrində, yubiley münasibəti ilə yazılmış məqalələrdə təxminən belə bir cümləyə rast gələk: « İndi qırx kitabın müəllifi olan Zahid Xəlil ..... il əvvəl dərc etdirdiyi « Mən rəngləri tanıyıram » kitabı ilə oxucularla salamlaşdı, tanış oldu və zaman-zaman bu tanışlıq əbədi ünsiyyətə çevrildi... »

Kitabınızı oxudum. Balacalarla rəftar tərziniz, onların könül dünyasına enmək məharətiniz xoşuma gəldi. İfadələrin təbiiliyi, misraların ritmi, lövhələrin əlvanlığı, qafiyələrin uyarlığı gözəldir. Ən yaxşı cəhət budur ki, uşaq ədəbiyyatının seyrək yaradıcıları sırasına zəkali şair gəlmişdir – Zahid Xəlil !

İmkan tapan kimi kitabınız haqqında fikirlərimi oxuculara çatdırmaq niyyətindəyəm.

Yaradıcılığınız haqqında ətraflı məlumatım olsun deyə lirik şerlərinizdən münasib bildiyinizi mənə göndərin !

Minnətdarlıq duyğusu ilə

İmamverdi Əbilov

11. 07. 1972

Neftçala şəhəri.

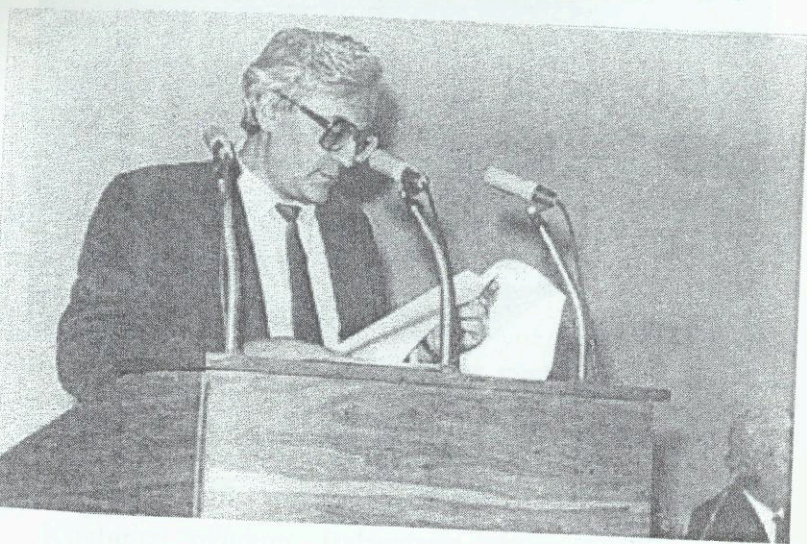

Z.Xəlil, X.Məmmədov, Ə.Dəmirçizadə.
Zahid Xəlil namizəddlik müdafiəsi edir. 1975

Sağdan: Zahid Xəlil, İsmayıl Şıxlı, Mürsəl Həşimov
1974-cü il.

Elmi katib Zahid Xəlil

Z.Xəlil və Hidayət Orucov tələbələrlə

Z.Xəlil Xalq yazıçısı M.İbrahimovla görüşdə

Z.Xəlil və M.İsmayıl. Oxucularla görüş

Xalq şairi Cabir Novruz və Z.Xəlil.
Oxucularla görüş

Yazıçı-alim Əzizə Cəfərzadə və Z.Xəlil
1990-cı il

Xanımana Əliböyli və Zahid Xəlil. 1981

Mikayıl Vaqüməzar Zahid Xəlil
Telejurnalistlərlə

Prof. A.Zamanov və Zahid Xəlil

Məmməd Aslan və Zahid Xəlil uşaqlarla görüşdə

Zahid Xəlil Pedaqoji fakültədə
dekanlığın iclasında

Z.Xəlil uşaq ədəbiyyatına həsr olunmuş simpoziumda.
R.Poqodin, V.Jeleznikov və başqaları

Yuri Kuşak və Z.Xəlil

Allamurad Qarayev və Zahid Xəlil

Qazaxistan yazıçılar İttifaqında

Moldovada Kitab bayramı 1984.

Z.Xəlil nəvələri ilə

Z.Xəlilin 60 illik yubileyi

Z.Xəlil qəhrəmanları Cırdan və Azmanla

Yazıçılar Birliyində Z.Xəlil və nəvələri

Z.Xəlil və qızları

Z.Xəlil ailəsi ilə

Hörmətli Zahid Xəlil !

Mən Sizi kiçik bir tərcümə ilə – «Tut bağında» şeirinizlə salamlamaq istəyirəm. Bu şeri çoxdan tərcümə etmişdim, amma bizim «Səde» («Qığılıcı») qəzetində indi dərc olunub. Əgər başqa şerləriniz də dərc olunsa yenə göndərəcəyəm.

Xahiş edirəm, məndən İlyas Tapdığa salam deyiniz !

Xelo Myand

06.06.1981.

Tallin.

Əzizim Zahid, salam !

Məktubunu aldım, çox sağ ol.

Mən sənin uğurlarına sevinirəm. Məktubundan da görünür ki, işlərin yaxşı gedir. Moskvada birdən-birə iki kitabın çıxır ! Afərin ! Təbrik edirəm !

Bu kitabları sənın avtoqrafınla alsam, şad olaram. Ola bilsin ki, bu kitabların birini moldav dilinə tərcümə edib nəşriyyatların birinin planına saldıra bildim. Əlbəttə, bunu əldə etmək çətin, amma cəhd etmək də lazımdır. Söz verirəm.

Belə hesab edirəm ki, insanlar yalnız xeyirxah işlərlə məşğul olmalıdırlar. Biz yazıçılar bir-birimizə kömək etməliyik, öz həmkarlarımızın, dostlarımızın yaradıcılığını təbliğ etməliyik. Onları tərcümə etmək, nəşriyyatlara və oxuculara təqdim etmək lazımdır.

Sətri tərcümənin göndərilməsini təklif etdiyinə görə sağ ol. Onlar məndədir və ikisini sənə yadigar olaraq göndərməklə kifayətlənirəm. «Leyləklər haqqında ballada»m bu yaxında belorus dilində çıxacaq, həmçinin, ingilis dilində də çap olunacaq. Amma hələ çap olunmayıb. Deyəsən, həm də ispan dilinə tərcümə edilir. Belə ki, iki il öncə bu məqsədlə məndən xahiş etmişdilər. «Boranı fil balası» əsərinin taleyi isə başqa cürdür. Bu kitabdən iki cizgi filmi çəkilib və pyes yazılıb.

Özümdən çox danışmayım deyə onu da qeyd edirəm ki, 1982-ci ildə Moskvanın «Detskaya literatura» nəşriyyatında «Bahar harada yaşayır?» adlı şerlər toplusu işıq üzünə gələcək.

«Molodaya qvardiya» nəşriyyatı isə artıq o qədər də həcmcə böyük olmayan yeniyetmələr haqqında «Qəhrəman uşaqlar» seriyasından iki hekayələr kitabımı çap edib.

Bununla sözümlü sona yetirirəm.

Rus dilində çıxacaq kitabını gözləyirəm.

Həyat yoldaşıma, uşaqlara, ailənə, həmçinin Tofiq Mahmuda salam de !

Sağ ol !

Filip Mironov

31. 05. 1981.

Kişinyov.

Əzizim Zahid !

Məktuba və verdiyin xoş xəbərlərə görə sağ ol ! Əlbəttə, «Pyurneskenin macərələri»nin qardaş Azərbaycan dilinə tərcüməsinə çox şad olardım.

Zahid, sən çox yaxşı dostsan və mən bizim bu dostluğumuzla fəxr edirəm.

Roman üzərində işimi davam etdirirəm.

Sən gedəndən sonra şerlərini bir daşa oxudum və bütün işimi atıb, onlardan ikisini – «Qarışqaların evi» və «Sərçələrin nəğməsi» şerlərini tərcümə etdim. Tərcümələr öz-özünə alındı və xoşuma gəldi. Yaxşı tərcümə alınıb. Sən gözəl, duyumlu, bişkin şair sən, ona görə şerlərin qəlbimə yatdı. Qalan şerlərini də tərcümə edəcəyəm.

R.S. Məndən Sabirə¹ və İsa İsmayılzadəyə salam söylə.

M. Yuxma

18. 02. 1981.

Pitsunda.

¹ Burada yazıçı Sabir Azəri nəzərdə tutulmuşdur.

Əzizim Zahid !

Sizə böyük bir xahişlə müraciət edirəm.

Xahiş edirəm, Azərbaycan dilində çıxmış kitabınızdan iki-üçünü himayəyə götürdüyümüz Nurek üçün bu avtoqrafla redaksiyaya göndərsiniz: «Beynəlmiləl Baruzdin kitabxanasına müəllifdən...» və sair.

Yaxşı ?

Bizim Nurekə göndərilən nadir kitab kolleksiyasının sayı artıq 13 min cilddən yuxarıdır. Yəqin Siz də eşitmişiniz. Bu haqda çox danışıqlar, çox yazırlar. YUNESKO-nun mütəxəssislərinin fikrincə dünyada bu kolleksiyanın tayı-bərabəri yoxdur. Bu kitabların arasında Azərbaycan yazıçılarının xeyli əsərləri, o cümlədən H.Əliyevin də kitabı vardır...

Beləliklə, iş Sizin boynunuzadır!

Gözləyirəm!

Sizə xoş diləklər arzulayıram!

Böyük hörmətlə

«Drujba narodov» jurnalının baş redaktoru Sergey Baruzdin.

15. 06. 1982.

Moskva.

Əzizim Zahid Xəlil !

Bizim qadınlar jurnalının uşaq guşəsində dərc olunmuş «Kəpənəklər» şerinizi Sizə göndərirəm. Bu şeri çoxdan tərcümə etmişdim, özünüz bilirsiniz, bu barədə Sizə yazmışdım. Şer çox gözəl çıxıb və görürsünüz ki, rəssam da şerlərinizə uyğun qəşəng rəsmlər çəkib.

Çox sağ olun !

Xelo Myand

13. 12. 1982.

Tallin.

Əzizim Zahid !

Agidelinin sahillərindən sənə ürəkdən gələn salamlarımı yetirirəm !

Nə qədər cəhd elədim ki, bu kitabı sənə tez göndərim, amma zaman öz sözünü dedi. Bir neçə gün Moskvada yubandım. Oradan qayıdandan sonra da bir sıra vacib işlər ortaya çıxdı.

Nəhayət, bu gün Allaha çox şükür ki, kitabımı sənə göndərirəm. Xahiş edirəm qəbul edəsen.

Sənə ən səmimi arzularımı bildirirəm!

Qardaş kimi bağrıma basıram !

R.S. Arif və Məmmədə məndən salam de !

Musa Qali

23. 02. 1983.

Ufa.

Əzizim Zahid !

Ürəkdən gələn sözlər üçün çox sağ olun !

Qaldı tərcümə məsələsinə, mən belə fikirləşirəm ki, əlyazmanı bütünlükdə əldə eləsəm daha yaxşı olar. Onda Sizin bütün fikriniz və kitabın strukturu mənə aydın olar. Razılaşın ki, əgər qabaqca evin təməl layihəsi, sonra birinci mərtəbənin layihəsi çəkilsə, onda evi tikmək çətin olar. Layihə bütöv olsa daha yaxşıdır.

Əgər əlyazmanı Sizdən gələn ilin əvvəllərində alsam, onda kitab ilin ortalarında nəşriyyata təqdim olunacaq. Bunu mən Sizə söz verirəm.

Sizə xoş günlər arzulayıram !

Dostlara salam de !

Sizin İqor Motyaşov

05. 03. 1983.

Vnukovo.

Əzizim Zahid !

Payız günləri yaxınlaşır və mən özümü Sizinlə birgə fəaliyyətə hazırlayıram. Yəqin ki, artıq Sizin nəşə bir yazınız, yaxud ümumi iş planınız, ya da onun başlıqları və sair varınızdır.

Qabaqca yaradıcılığınızla tanış olmaq istəyirəm. Yaxın günlərdə kitabınızın planını və ən azı 20-30 səhifəlik əlyazmanızı əldə edə bilsəm yaxşı olardı.

Bundan əlavə, deyin görüm, işlər necə gedir. Bütövlükdə əlyazmanızı nə vaxt əldə edə bilərəm.

Sizə xoş günlər diləyirəm ! Sizə can sağlığı, yaradıcılıq işlərinizdə uğurlar arzulayıram ! Bütün bakılı dostlarıma salam göndərirəm.

Sizin İqor Motyaşov

22. 08. 1983.

Moskva.

Əzizim Zahid, salam !

Elə indicə sənin gözəl bir kitabını – «Günəbaxanlar böyüyəndə» adlı kitabını aldım. Elə bu günləri nəşriyyata aparacağam. Deyəsən bir nüsxə də lazım olacaq. Artıq kiçik yaşlı məktəblilər üçün uşaq ədəbiyyatı redaksiyasının müdiri ilə kitabın plana salınması barədə telefonla danışmışam. Müdirin adı Yuli Kirkevandır. Onu Kitabsevərlər cəmiyyətinin dəhlizində səninlə tanış eləmişdim.

Ümumiyyətlə, kitabının çıxması münasibətilə səni təbrik edirəm ! Mən bunu çoxdan gözləyirdim. Sənin «Stelitsa» («Balaca ulduz») jurnalı üçün söz verdiyin nağılları da gözləyirəm. Səbrimiz çatmadı və qərara aldım ki, sənin bir nağılını moldav dilinə tərcümə edək. Belə ki, yaxın nömrələrin birində sənə bir

nağılım dərc olunacaq. Hansı nağıldır, dəqiq yadımda deyil. Dərc olunan kimi sənə göndərəcəyəm.

Moldovanın qəhrəman uşaqlarından bəhs edən «Bizi unutmayın, insanlar» və «Parla, ulduz» adlı kitablarımı sənə göndərirəm. İkinci kitab birincinin davamıdır. İkisini də göndərirəm ki, sənə hansını verdiyim yadımda deyil. «Bizi unutmayın, insanlar» kitabından məndə birçə nüsxə də qalmayıb, kitabxanadan götürmüşəm.

Mənə etdiyiniz köməyə görə çox sağ ol.

Gülnura, həyat yoldaşına və o biri uşaqlarına salam söylə.

Sizə xoş günlər diləyirəm !

Filip.

19. 10. 1983.

Kişinyov.

Hörmətli Füzuli Əsgərli, salam !

Mənimçün xoş sürpriz o oldu ki, tanış olmayan bir adamdan məktub alıram və o, mənə xəbər verir ki, sənin kitabını Azərbaycan dilinə tərcümə edirəm.

Zahid Xəlili isə 1976-cı ildən tanıyıram. O vaxt mən Bakıya Ümumittifaq uşaq və gənclər kitabı həftəsinə dəvət olunmuşdum. Zahidlə tanış olduq və o, mənim çox xoşuma gəldi.

Mən bir çox Azərbaycan yazıçıları ilə dostluq əlaqəsi saxlayıram, lakin Zahid mənim ən yaxşı dostumdur. O, xoşxasiyyət, səmimi insan və gözəl uşaq yazıçısıdır.

Çox şadam ki, mənim kitabımı tərcümə edirsiniz və inanıram ki, hər şey yaxşı olacaq. Çünki mən Zahid Xəlilə inanıram. İnanıram ki, onun seçdiyi tərcüməçi yaxşı olar...

Zahid Xəlilə məndən çoxlu salam söyləyin.

Sizə xoş arzularımı bildirirəm və yaradıcılıq işlərinizdə uğurlar arzulayıram !

Hörmətlə

Filip Mironov

10. 12. 1984.

Kişinyov.

Əzizim Zahid !

Əlyazmanı və bağlamanı gecikdirdiyimə görə mənə bağışla – başıma qəribə bir əhvalat gəlib: qeyd kitabçamla bərabər sənün ünvanını da itirmişəm, portfella bir yerdə taksidə qoymuşam ! Elə bilirdim zəng edərsən, sənə elə bil ağzına su alıbsan. Nəhayət, bir tanışdan sənün ünvanını öyrəndim. İndi əlyazmanı sənə göndəririk. Alan kimi zəng elə, görüm Moskvaya gələcəksənmi?

Həyat yoldaşına və uşaqlara salam söylə.
Bağrıma basıram.

R.S. Lena sizin hamınıza salam göndərir.

Sənün Y. Kuşakın.

12. 12. 1984.

Moskva.

Əzizim Zahid !

Tezliklə Şaxta baba qapınızı döyüb sizi Yeni il münasibəti ilə təbrik edəcək. Mənsə istəyirəm ki, bu saqqallı babanı qabaqlayım (əlbəttə, bu, poçtdan asılıdır). Səni, həyat yoldaşını və gül balalarını Yeni il – 1985- ci il münasibətilə təbrik edirəm !

Sizin hamınıza uzun ömür, can sağlığı, xoşbəxtlik, evinizə sevinc dolu həyat və uğurlar diləyirəm!

Mənim bu arzularına arvadım Nina da qoşulur.

Filip.

R. S. Kitabımın tərcüməçisi Füzuli Əsgəridən məktub aldım. Çox sağ ol, Zahid, sən məndən qoçaq çıxdın. Mən isə sənəin şərlər kitabını yalnız 1988- ci ilin planına saldıra bildim. Redaksiya isə ümid edir ki, sən söz verdiyin rus dilindəki povest-nağıllarını ora göndərəcəksən. Moskvada çapdan çıxacaq nağıllarını deyirəm. Onları alan kimi bir nüsxəsini redaksiyanın şöbə müdiri Kırkevana göndər. Ola bilsin ki, o, «Günəbaxanlar» bu nağılların yerinə verə bildi. Hələ vaxt var, amma o qədər də çox deyil. Əgər çatdırı bilməsən – eybi yoxdur, «Günəbaxanlar» çap olunacaq. Amma bununla belə, nağılları göndər. Bəlkə elə onları da bir-iki ilə plana saldılar.

Sağ ol.

Filip.

20. 12. 1984.

Kişinyov.

Zahid, əzizim!

İş elə gətirdi ki, mən xəstəxanaya düşdüm. Böyrəklərimdə ağrılar var. Özümə gələn kimi işi başa çatdıracağam. Sən deyən də çox qalmayıb. Elə bil iş qəsdən belə gətirdi. Narahat olma.

Əgər göndərdiyim nüsxəni hələ də ala bilməmişsən, onda ikinci nüsxəni göndərim. Çox da narahat olma, hər şeyi yoluna qoyacağam. Amma ən azı bir ay çəkəcək. Təəssüf edirəm ki, iş belə gətirdi.

Bağrıma basıram.

Lenadan sənə salamlar! Uşaqları bizim əvəzimizə öp. Gülyaza¹ salam söylə.

Sənəin Y. Kuşakin.

27. 12. 1984.

Moskva.

Salam, hörmətli Füzuli!

Sizdən məktub alanda çox şad oldum və məktubunuzdan mənə məlum oldu ki, kitabımın tərcüməsində işləriniz yaxşı gedir. Əgər tərcümə etdiyiniz hekayəm dərc olunmuş qəzeti mənə göndərsəniz Sizə minnətdar olaram. Mənimçün gözlənilməz o oldu ki, Siz Zahidlə birgə qəhrəman moldav uşaqları haqqında televiziya verilişi hazırlamaq istəyirsiniz. Belə başa düşdüm ki, hətta mənim yaradıcılığım haqqında da veriliş hazırlamaq fikrindəsiniz...

Mənim ən səmimi salamımı Zahidə çatdırın. Mən çox şadam ki, o, televiziyağa yol tapıb və maraqlı verilişlər hazırlayır.

Sizə ən xoş arzularımı bildirirəm və işinizdə uğurlar arzulayıram.

Hörmətlə

Filip Mironov

24. 02. 1985.

Kişinyov.

Əzizim Zahid!

Kitab üçün göndərdiyin materiallara görə çox sağ ol. O qədər gözəl tərtib etmişən ki, demək olar, mənə bir iş

¹ Zahid Xəlilin həyat yoldaşıdır.

qalmayacaq. İki həftədən sonra Hindistandan qayıdan kimi onu əlyazma şəklində nəşriyyata təqdim edəcəyəm.

Dünən qızımın məqaləsini poçtla sənə yolladıq. Onun da soyadı elə arvadımın soyadı ilə eynidir – Belaya. Buna görə təəccüblənmə.

Əgər bir neçə gündən sonra poçtla göndərdiyimiz baratı ala bilməsən, onda mənə yaz, biz sənə başqa nüsxə göndərerik.

Gülyazı və qızlarınızı 8 Mart qadınlar bayramı münasibətilə təbrik edirik. Onlara can sağlığı, böyük xoşbəxtlik diləyirik.

Sağ olun !

Sənin İqorun.

25. 02. 1985.

Vnukovo.

Əzizim Zahid Xəlil !

Alma-Atadakı günlər mənim üçün olduqca sevincli günlərimdən biridir. Siz də sağ olun ki, bu cünlərdə mənim xatirimdə ən görkəmli yerlərdən birini tutursunuz. Məncə bizim tanışlığımız təsadüfi olmayacaq.

Yeni kitabımı zı gözləyirəm.

Bağrıma basıram.

Vintas Aurila

07. 07. 1985.

Vilnüs.

Əzizim Zahid !

Sabir Azəridən aldığımız məktub üçün qızımın mənə sənə öz minnətdarlığımızı bildiririk. Mənim ürəkdən gələn salamımı və təşəkkürümü ona yetirməyi səndən xahiş edirəm.

Bu yaxınlarda Liliya ilə Nidadan – yaradıcılıq evindən qayıtmışıq. Yay zamanı həkimlər bizi cənub tərəfə buraxmırlar.

Soyuq Baltik dənizində çimməyi məsləhət görürlər. Yaxşıca dincələ bilməmişik. Amma bu istirahətdən sonra xeyli işimiz tökülüb qalıb. İndi də ikiqat işləmək lazım gəlir.

«Literaturniy Azerbaydjan» jurnalından qonorar aldım. Belə başa düşdüm ki, sənənin haqqında yazdığım məqalənin qonorarındır. Amma jurnalın üzünü hələ görməmişəm. Əgər sən özün, yaxud redaksiya bir-iki nüsxə mənə göndərsəniz çox şad olaram.

Dünən Georgi Markov haqqında yazdığım kitabı sənə göndərdim. Görürsən də, təkcə uşaq ədəbiyyatı ilə məşğul olmuram.

Həyat yoldaşına ürəkdən gələn salamımı yetir.

Bağrıma basıram.

Sənin İqor Motyaşovun.

07. 08. 1985.

Vnukovo.

Əzizim Füzuli !

Aldığım məktubunuzdan mənim yaradıcılığım haqqında televiziya verilişinin getdiyini biləndə çox şad oldum. Sizə, Zahid və Tofiq Mahmuda sonsuz təşəkkürümü bildirirəm. Belə şeylər heç vaxt unudulmur. Mənim üçün xoş sürpriz budur ki, artıq Siz mənim əlyazmamı tərcümə etmişiniz və redaktəedərək nəşriyyata təhvil vermişiniz.

Həminəyə çox sağ olun deyirəm...

...Məktuba görə Sizə bir daha sağ olun deyirəm...

Sizə böyük yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

Sizin Filip.

19. 09. 1985.

Kapriyana kəndi.

Əzizim Zahid !

Sizin göndərdiyiniz gözəl hədiyyəni aldım. Çox sağ olun !
Kitabınız nəfis şəkildə nəşr olunmuşdur. Əlinə götürüb oxumağa
başlayan kimi adamı özünə cəlb edir. Qeyri-adi kitabdır.

Təbrik edirəm !

Sizə xoş arzularımı bildirirəm.

Mustay Kərim

16. 10. 1986.

R.S. Bir da ona görə şadam ki, rəngarəng, ahəngdar
səslənən bu kitabı Yuri Kuşak tərcümə edib. O, çox istedadlı
sənətkardır.

Əzizim Zahid !

Gözəl hədiyyəyə – «Salam, Cırt dan!» kitabına görə Sizə
çox sağ ol deyirəm. Bu, olduqca qeyri-adi kitabdır. Bu kitabı
istedadlı bir adam qələmə alıb. Bircə ona sevinirəm ki, Xəzər
dənizi sahillərində belə bir gözəl uşaq yazıçısı yaşayır. Təkcə
uşaq yazıçısı yox, düşünən uşaq yazıçısı!

Sergey Alekseyev

02. 11. 1986.

Moskva.

Əzizim Zahid !

Moskvanın «Detskaya literatura» nəşriyyatında çap
olunmuş «Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı» kitabınıza görə Sizi
ürəkdən təbrik edirəm. Afərin, çox istedadlı adamsınız. Sizə
bütün işlərinizdə uğurlar diləyirəm.

Xahişimi unutmadığınıza görə Sizə təşəkkür edirəm. Siz
mənə qiymətli hədiyyə bəxş etmişiniz, hekayələrimin beş
nüsxəsini mənə göndərmisiniz. Çox sağ olun.

Əgər Sizə əziyyət deyilsə, ortaya çıxan bir sualı da mənə
aydınlaşdırın. Bu ilin mart ayında «Gənclik» nəşriyyatının şöbə
müdiri Rəna Şıxəmirova kitabımın müqaviləsini mənə göndərdi.
Amma indiyəcən qonorar almamışam (Axı kitab keçən il çap
olunub). Nə olub ki ? Nəşriyyat maliyyə çətinliyi qarşısındadır,
yoxsa işçilərdən hansınısa diqqətsizliyi buna səbəb olub ?
Hərdən fikirləşirəm ki, bəlkə hardasa poçtda ilişib qalıb. Bu
barədə mənə yazsanız Sizə minnətdar olaram.

Görüşəndə Əzizə Əhmədovaya məndən də salam söylə.

Yeni il yaxınlaşır. Sizə könül arzularımı bildirirəm.

Sergey Alekseyev

19. 12. 1987.

Moskva.

Yeni iliniz mübarək,
əzizim Zahid Xəlil !

Sizi və Sizin yaxınlarınızı 1988-ci il münasibətilə təbrik
edirəm ! Sizə səmimi qəlbədən can sağlığı, yeni-yeni yaradıcılıq
və elmi-tədqiqat uğurları arzulayıram !

Mənə avtoqrafla göndərdiyiniz gözəl kitabınıza –
«Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı» na görə Sizə çox sağ ol deyirəm.
Sizin bu işiniz sevindiricidir. Bu kitabda təkcə zəhmət və öz işini
dərindən dərk etmək bacarığı duyulmur, eyni zamanda, istedadlı
tədqiqatçının ürəklə ərsəyə gətirdiyi bir iş görünür...

... Bir də sağ olun deyirəm !

Görüşənə qədər !

Sizin Aurila Vintsas İvanoviç

01.01.1988

Vilnüs.

Əzizim Zahid!

Mən indi Çin vaxtı ilə yaşadığıma görə – Çində jurnalın xüsusi buraxılışını hazırlayıram – Yeni ilim Çin təqvimilədir, 17 fevraldır. Səni, Gülyazı və qızlarını Yeni il münasibətilə təbrik edirəm. Hamınıza can sağlığı, bütün işlərinizdə uğurlar diləyirəm!

Zahid, istərdim ki, apreldə Bakıya gəlim. Çoxlu vacib işlərim var. Redaksiyanın göstərişinə görə həm həyatda və həm də ədəbiyyatda mövcud olan problemlər barədə Anarla söhbət aparmalıyam. Sənə bir sualım var: bizim xahişimizi Anara çatdırı bilərsən ki, məni söhbət üçün bir saatlığa qəbul etsin?

Jurnalın bu ilki son saylarının birində bu mövzuda bir söhbət açmaq istəyirik. Bu mövzu barədə müxtəlif mətbuat orqanlarında Pribaltikanın, Rusiyanın və Orta Asiyanın bir neçə nümayəndəsi artıq çıxış ediblər. Qafqaz nümayəndələri isə bu barədə, demək olar ki, heç nə deməyiblər!

Xahiş edirəm cavab verəsən ki, bu, nə dərəcədə realdır.

Sənə Marina və Keşadan səmimi salamlar! Sergey Petroviç də¹ bu salama qoşulur.

Çox sağ ol!

Pavel Frenkel

15.02.1988.

Pekin.

Əzizim Zahid!

Nağil kitabı üçün çox sağ ol.

Bakıya gəlmək arzusundaydım ki, Anarla bir söhbət edərkən və həm də sənənlə görüşüm. Amma bilirəm ki, Anarın

¹ «Detskaya literatura» jurnalının baş redaktoru, yazıçı S.P. Alekseyev nəzərdə tutulur.

kinofestivalda başı qarışıqdır. May ayında da iki səfərim var... Nə edəcəyimi bilmirəm. Anarla Moskvada görüşmək ümidindəyəm. Bakıya isə imkan tapan kimi gələcəyəm...

Pavel Frenkel

30.04.1988.

Moskva.

Hörmətli Zahid bəy!

«Vituris» nəşriyyatı Sizin tərtib etdiyiniz «Azərbaycan hekayələri» toplusunu tərcümə etmək üçün mənə həvalə edib. Mən buna sevinirəm. Sevinirəm ki, uzun illər məşğul olduğum və dərinlən maraqlandığım Azərbaycan ədəbiyyatı ilə tanışlıq imkanlarım genişlənəcəkdir.

Mən Mehdi Hüseynin «Kin» povestini tərcümə edə-edə, eyni vaxtda Səməd Vurğunun lirik şeirlərinin Azərbaycan dilindən sətri tərcüməsini etmişəm. Azərbaycan dilindən Litva dilinə tərcümə edəcəyim bu iki böyük iş, həmçinin İlyas Əfəndiyevin iki romanı işıq üzünə görəcək. İyul ayında isə Yusif Səmədoğlunun «Qətl günü» romanı çıxacaq, hansı ki, bu əsəri orijinaldan tərcümə etmişəm...

... «Qətl günü»nü bitirəndən sonra «Azərbaycan hekayələri» toplusunun tərcüməsinə başlayacağam.

Mənim salamımı Yusif bəyə və İlyas müəllimə yetirin.

Hörmətlə

Qalina Kobetskayte

12.05.1988.

Vilnüs.

Əzizim Mustay ağa !

At üstündə təhvil olunmuş 1990-cı il ilk zərbəsini bizə vurdu, əjdaha ili son nəfəsində ağzını açıb, igidlərimizi uddu. Bakı qan içindədir. Səhsız-hesabsız insanlar bircə gecənin içində tankların tırtılları altında qaldı, avtomatların odlu güllələrinə düşər oldu. Sovet döyüş texnikasının ən son nümunələri Bakıda sınaqdan keçirildi. Ölən «ekstremistlərin» içərisində uşaqlar, qocalar, küçəni keçə bilməyənlər daha çoxdur. Uşaqları məktəbli çantaları ilə birgə dəfn etdik.

Bakıda indi belə bir nağıl uydurulub ki, guya azərbaycanlılar tezliklə rusları qıracaqlar. Bu, mənfur bir provokasiyadır, azərbaycanlıları başqa xalqların qınağına çevirmək üçün uydurulmuş bir təşəbbüsdür.

Bu günkü qəzetlərdə ölkənin böyük sənət adamlarının bizim xalqa müraciəti dərc olunub. Müraciətdə Sizin də adınızı oxuyanda çox sevindim. Siz haqlısınız, qan tökməyə aparan bütün yollar bağlanmalıdır. Lakin mən bilən, bu yollar Azərbaycandan başlamır, provokasiya daha uzaqlardan gəlir. Bu işin təşkilatçıları Moskvada, Vaşinqtonda, Parisdə əyləşiblər. H.K.Andersenin «Əsgər xidmətdən qayıdır» nağılını xatırlayırsınız mı ? Əsgər nənəsinə apardıqları müharibələrdən fərəhlə danışır. Deyir ki, hələ eyni vaxtda bir neçə ölkə ilə müharibə aparmaq niyyətindədilər. Sonradan məlum olur ki, bu əsgər hərbi nəfəsli orkestrdə barabançalandır. Bu gün də xalqları üz-üzə qoyanlar elə bu barabançalanlardır.

Bakıda siyasi vəziyyət o qədər mürəkkəbdir ki, onu tam aydınlığı ilə dərk etmək çətindir. İnsanlar əsəbidir, birinin sözü o birinə xoş gəlmir. Bütün yollar xalqı fəlakətə aparır.

Əzizim Mustay ağa ! Sizi xeyli kədərləndirdiyim üçün məni bağışlayın. Musa Qaliyə salam söyləyin. Elgizi öpürəm. Əgər tale üzümüzə gülsə, bir də görüşəsi olsaq (ya qismət !) deməyə söz çoxdur.

Öpürəm !

Sizin Zahid.

R.S. Keçən il Sizin haqqınızda 45 dəqiqəlik veriliş hazırladıq. Tamaşaçıların dediyinə görə, çox xoşlarına gəlib. Əlbəttə, Sizin gözəl əsərləriniz kimin xoşuna gəlmir ki ?!

27. 02. 1990.

Bakı.

Hər vaxtınız xeyir, Zahid !

Sizin sətiri tərcümənizi aldım və o dəqiqə də işə başladım. «Su borusu» və «Pendir dəlikləri» adlı iki nağılınızı böyük həvəslə tərcümə edib, Moskvaya – Anya Çernixovskayaya göndərdim.

İndi etdiyim tərcümələri Sizə göndərirəm və nə qiymət verəcəyinizi səbrsizliklə gözləyirəm. Əgər işim xoşunuza gəlsə, onda durmadan ardını davam etdirirəm.

Hələlik bu qədər. Sizə verəcəyim sualları sonraya saxlayıram.

Alovlı dostluq hissiylə və hörmətlə

Andrey Petrov

22. 04. 1991

Hörmətli Zahid müəllim !

Məktubunuzu aldım. Məktubunuz və eləcə də dəyərli məsləhətləriniz üçün dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Bir halda ki, məsləhətə ehtiyacım var, yaşca məndən böyük adam kimi yox, gözəl şair kimi Sizin məsləhətləriniz mənimçün böyük qüvvədir. Bununçün də sağ olun.

Diqqəti ilə taleyimdə rolu olan mərd şairlərimizin siyahısı yox (B.Vahabzadə, M.Aslan, M.İsmayıl...), özləri ürəyimdə, qayğıları yaddaşımda yaşayır. Bu baxımdan Sizə də minnətdar olmalıyam.

Zahid müəllim, «təzə yazılarını göndər»- yazdığınıza görə dörd şer də göndərirəm. Oçerkləri yox, çünki əmək adamları ilə bağlı oçerklər yersiz olar. Bir müddət bundan öncə İlyasova soyadı ilə dərc edilmiş kiçik məqalələrimdən ikisini göndərərək, ədəbiyyata ciddi sahə kimi yanaşdığımı təsdiq etmək istəyirəm...

Bir daha Sizə minnətdarlığımı bildirirəm. Onu da qeyd edirəm ki, bu günə qədər mənimçün bir çox gözəl şairlərimiz kimi gözəl şair Zahid Xəlil var idi, indi isə gözəl insan Zahid Xəlil var. Ona görə yox ki, mənə diqqət, qayğı göstərirsiniz. Sırr deyil ki, çoxlarının şəxsiyyəti ilə şerləri arasında eynilik o qədər də hiss olunmur... Bu inam üçün də sağ olun.

Səmimi salamla

Səadət Behrəngi.

20. 05. 1991.

Şəki şəhəri.

Əzizimiz Zahid Abdulla oğlu !

Yazıçılar İttifaqının icraiyyə komitəsi, Uşaq ədəbiyyatı cəmiyyəti şurası Sizi – istedadlı yazıçını şərəfli yubileyiniz münasibətilə təbrik edir. Sizin yorulmaq bilmədən apardığınız tədqiqatlarınızı, gənc nəslə ünvanladığınız ədəbi yaradıcılığınızı yüksək qiymətləndiririk.

Əzizimiz Zahid Abdulla oğlu, Sizə səmimi qəlbden uzun ömür, can sağlığı, xoşbəxtlik, yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Yevtuşenko, Pulatov, Afinogenov, Mixalkov, Saltıkova.

19. 03. 1992.

Moskva.

Möhtərəm Zahid Xəlil !

Ömrünüzün yarım əsri arxada qaldı. Əlli yaşınızın tamamlanması münasibəti ilə Sizi sidq-ehtiramla təbrik edirəm !

Nə etməli ki, heç birimizin biganə qalmayacağı yubileyiniz qanlı-qadılı, qovğalı-itkili günlərimizə düşdü ! Millətin müdhiş əzablarına dözə bilmədim, qismətimə «infarkt» adlı müdhiş «pay» düşdü, təbrik məktubunu aylardan bəri yatdığım çarpayından yazıram !

Ulu Tanrıdan torpağıma nicat, cəfakeş millətimə dinc mühit, həmrəy səy, düşmən üzərində qəti və birdəfəlik qələbə, Sizə uzun sağlam ömür, yeni yaradıcılıq bəhrələri arzulayıram. Gülab nəfəsli balalarımıza türk ruhu, İslam əqidəsi təlqin edən təzə əsərlərlə pərəstişkar oxucularınızı istiqlalın – istiqbalın müjdəli üfüqlərinə səsləyin, bu şərəfli yolda yorulmayın, mənim əzizim.

Hörmətli Zahid müəllim !
İmamverdi Əbilov –

Filologiya elmləri doktoru, beynəlxalq «Xatirə» irs komissiyasının Üzvü.

29. 03. 1992.

Neftçala şəhəri.

Hörmətli qələm dostum Zahid Xəlil !

Sizi, müasir ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsini, anadan olmağımızın 60 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. Sizin yaradıcılığınız Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrinə söykənərək onu daha inkişaf etdirmişdir. Siz istedadınızla milli dəyərlərə də, dünya ədəbiyyatına da yaxşı bələd olduğunuza, uşaq dünyasını əsl sənətkar kimi hiss

etdiyinizə görə əsərləriniz balalarımızın ürəyinə yol tapmış, onları sevindirmiş və onların sevimlisinə çevrilmişdir. Siz eyni zamanda, alim və pedaqoq, uşaq ədəbiyyatının təbliğatçısı kimi də dərin hörmət qazanmışınız.

Əziz dostum, Sizi bir daha ürəkdən təbrik edir, Sizə uzun ömür, can sağlığı və yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

Azərbaycan Respublikası baş
nazirinin müavini, xalq yazıçısı

Elçin.

29.03.2002.

Bakı.

Hörmətli Zahid müəllim !

Sizi – Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsini anadan olmanızın 60 illiyi münasibətilə təbrik edirik.

Ədəbiyyata 1958-ci ildə «Yeni Yevlax» qəzetində çap olunan «Vətənim» şeri ilə gəlmisiniz. Siz həyatınızı bütövlüklə uşaq ədəbiyyatına həsr etmişiniz. Uşaq psixologiyasına dərinləndən bələd olduğunuzdandır ki, əsərləriniz balaca oxucuların qəlbinə yol tapır. Süjetli şerləriniz, ideya-məzmun etibarlı ilə tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyan, bədii keyfiyyətcə səciyyəli hekayə və povestləriniz, milli uşaq ədəbiyyatımızın dəyərli nümunələrindəndir. Folklordan yaradıcı şəkildə bəhrələnenərək qələmə aldığınız nağıl-poemalar aydın, sadə, eyni zamanda ifadəli poetik dili ilə seçilir. «Uçan çıraqlar», «Qarışqalar», «Mən rəngləri tanıyıram», «Göydən üç alma düşdü», «Quşlar, quşlar», «Torağaylar oxuyur», «balıca», «Çıraq nənənin nağılları», «Cırtanla Azmanın yeni macəraları», «Mavi dəniz üzərində», «Odlar yurdunun paytaxtı», «Dünyanın ən balaca nağılları» kitablarınız böyük maraqla qarşılanmışdır.

Ədəbiyyatşünas alim kimi də fəaliyyətiniz diqqətəlayiqdir. Maraqlıdır ki, tədqiqatçı kimi də Siz uşaq ədəbiyyatının nəzəri və yaradıcılıq məsələlərini araşdırırsınız. «Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı» monoqrafiyanız Moskvada çap olunmuşdur. Uşaq əsərlərinizə görə «Literaturnaya qazeta»nın «Zolotoy telyonok» və Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqının «Qızıl qələm» mükafatlarına layiq görülmüşünüz. «Salam, Cırtan!» kitabınız 1987-ci ildə «Ən yaxşı uşaq kitabı» ümumittifaq müsabiqəsinin qalibi olmuşdur. «Günəbaxanlar böyüyəcək» kitabınız Moskvada iki milyon tirajla buraxılmışdır.

İndiki Bakı Dövlət Universitetini bitirdikdən sonra bir müddət mətbuat sahəsində çalışmışınız. 1970-ci ildən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində dərs deyirsiniz. Filologiya elmləri doktorusunuz. İyirmi bir ildən artıqdır ki, uşaqlar üçün «Sizin sevimli yazıçılarınız», «Məktəblinin kitabxanası», «Çıraq», «Sərbəst düşüncə studiyası» televiziya verilişlərinin aparıcısısınız.

Hörmətli Zahid müəllim, Sizi bir daha yubileyiniz münasibətilə təbrik edir, Sizə uzun ömür, can sağlığı, yaradıcılıq uğurları arzulayıq.

Azərbaycan Yazıçılar birliyi.

20.03.2002.

Bakı.

Z. XƏLİLİN YARADICILIĞINA HƏSR EDİLMİŞ
MƏQALƏLƏR

1. Qəhrəman M. «Səmimi duyğular», «Yeni Yevlax» qəzeti, 1960, 12 oktyabr.
2. Məmmədov D. «Uçan çiraqlar» haqqında söz», «Gənc müəllim» qəzeti, 1969, 25 dekabr.
3. Hacıyev A. «Uçan çiraqlar», «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti, 1970, 14 fevral.
4. Eminov A. «Rənglərin dünyası», «Gənc müəllim», 1972, 07 iyul.
5. Mahmudov A. «Mən rəngləri tanıyıram», «Azərbaycan pioneri» qəzeti, 1973, 12 yanvar.
6. Babayev A. «O, bizim də fəxrimizdir», «Mingəçevir işıqları» qəzeti, 1974, 13 iyul.
7. Quliyev K. «Göydən üç alma düşdü...», «Azərbaycan müəllimi» qəzeti, 1975, 03 sentyabr.
8. Rəsulzadə R. «Quşlar, quşlar...», «Azərbaycan müəllimi», 1977, 24 iyun.
9. Muradov B. «Müasir nağıllar gərəkdir» (Z.Xəlil, «Ballica», 1981), «Ədəbiyyat və incəsənət», 1981, 03 sentyabr.
10. Əsgərli F. «Ballica», «Sovet kəndi» qəzeti, 1982, 06 mart.
11. Həsənli B. «Çıraq nənin nağılları», «Qələbə» qəzeti, 1983, 20 dekabr.
12. Əliyev S. «Uşaqlar üçün yeni əsər», «Azərbaycan gəncləri» qəzeti, 1984, 23 avqust.
13. Əmpolğskə M. «Vırustut podsolnuşki», jurnal «Detskaə literatura», 1984, № 10, s. 69.
14. Motəşov İ. «Solnüe lödəm ostaətsə», jurnal «Literaturnıy Azerbaydjan», 1985, № 7, s. 111-117.
15. Əsgərli F. «Salam, Cırtan!», «Kitablar aləmində» jurnalı, 1986, № 4, s. 16-17.
16. Aqaeva N. «Zdravstvuy, Djirtan!», qazeta «Baku», 1986, 04 oktyabr.

17. Hacıyev A. «Yeni uşaq obrazları axtarışında», «Azərbaycan gəncləri», 1986, 20 dekabr.
18. Əsgərli F. «Zəngin aləm», «Sovet kəndi», 1987, 13 yanvar.
19. Əzizova X. «Hər dövrün öz Cırtanı», «Avanqard» qəzeti, 1987, 28 yanvar.
20. Fərzəliyev F. «Hər ürəkdə Cırtan var», «Qələbə», 1987, 06 iyun.
21. Fərzəliyev F. «Folklor qəhrəmanları arasında», «Azərbaycan müəllimi», 1987, 16 sentyabr.
22. Hacıyev A. «Cırtanın gözü ilə görünən dünya», «Azərbaycan müəllimi», 1988, 06 aprel.
23. Hikmət Ziya. «Cırtanla Azmanın yeni sərgüştələri», «Azərbaycan pioneri», 1988, 08 aprel.
24. Əliyev S., Nağıyev M. «Uzunömürlü əsər», «Gənc müəllim», 1988, 16 aprel.
25. Motəşov İ. «Detskaə literatura Azerbaydjana», j. «Detskaə literatura», 1989, № 5, s. 55-56.
26. Rzaev V. «Detskaə literatura Azerbaydjana», «Detskaə literatura», 1989, № 5, s. 56-57.
27. Filonova N. «Lödi treuqolğnoy stranı», «Detskaə literatura», 1990, № 4, s. 45-46.
28. Əhmədov R. «Şair-alim xoşbəxtliyi», «Azərbaycan müəllimi», 1990, 05 dekabr.
29. Hikmət Ziya. «Bağçaya düşən çəmən...», «Ədəbiyyat qəzeti», 1992, 27 mart.
30. Məmmədov S. «Zahid Xəlil- uşaq qəlbinin mühəndisidir», «Kür» qəzeti, 2002, 19 mart.
31. Əsgərli F. «Uşaqları söz sehrinə salan şair», «Vətən səsi» qəzeti, 2002, 23 mart.
32. Hidayət O. «Dünyanın ən balaca nağılları»na ön söz. – B., 2002, s. 3-5.
33. Yusifov R. «Mövzuya sədaqət», «Ədəbiyyat qəzeti», 2002, 29 mart.
34. Ağayev Ş. «Dünyanın ən balaca nağıllarını yaradan insan», «Təhsil» qəzeti, 2002, 06 aprel.

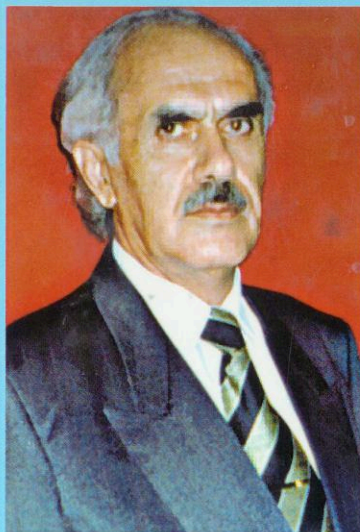

Əsgərli Füzuli Feyruz oğlu

1945-ci ildə Masallı rayonunun Çaxırlı kəndində anadan olub. 1973-cü ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki ADPU) filologiya fakültəsini bitirib. Hazırda həmin ali məktəbin dosentidir. Filologiya elmləri namizədidir. Filoloji problemlərə həsr edilmiş xeyli elmi məqalənin müəllifidir.

Uzun illər bədii tərcümənin nəzəri və praktiki məsələləri ilə müntəzəm məşğul olmuşdur.